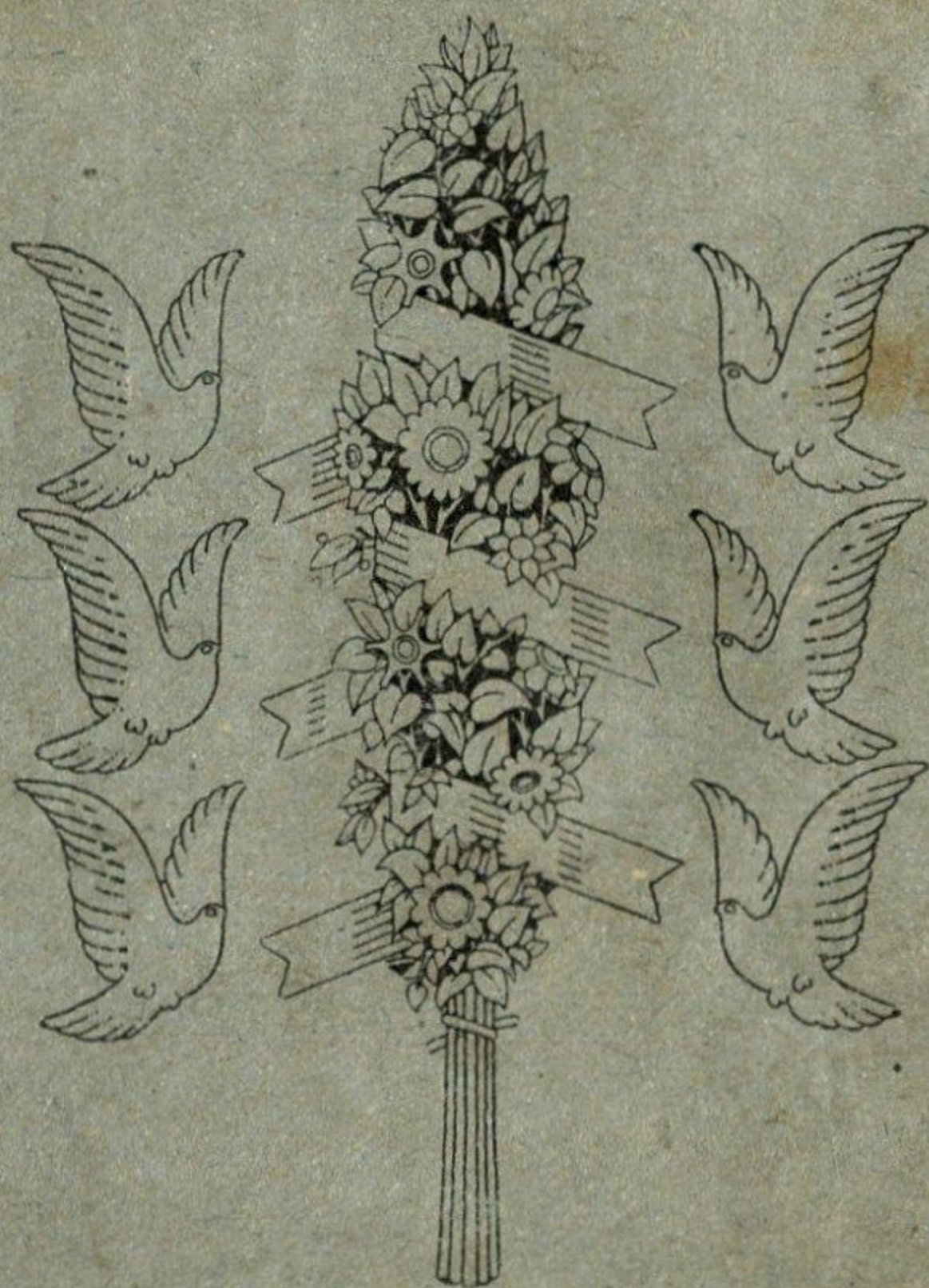

II
C 26.085
f

21
Cg 80

SLOVENSKE
VEČERNICE

78

ZVEZEK

1

9

2

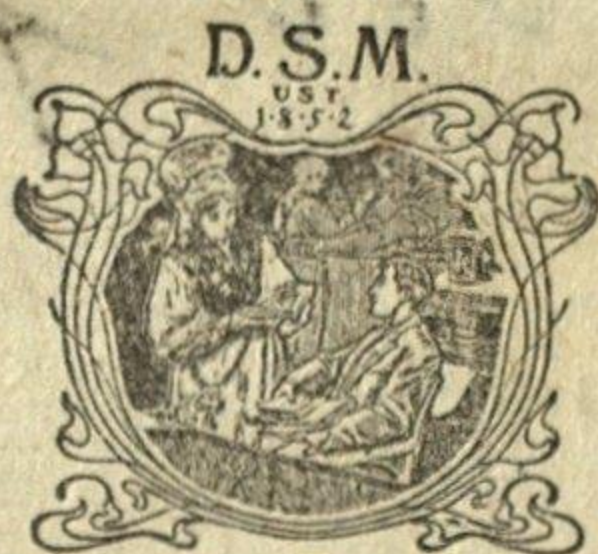
5

Slovenskih Večernic 78. zvezek

Fr. Jaklič:

V graščinskem jarmu

Povest

Prevalje, 1925

izdala in založila Družba sv. Mohorja

Dovolili knezoškofijstvi krško in lavantinsko.

II 26.085 f

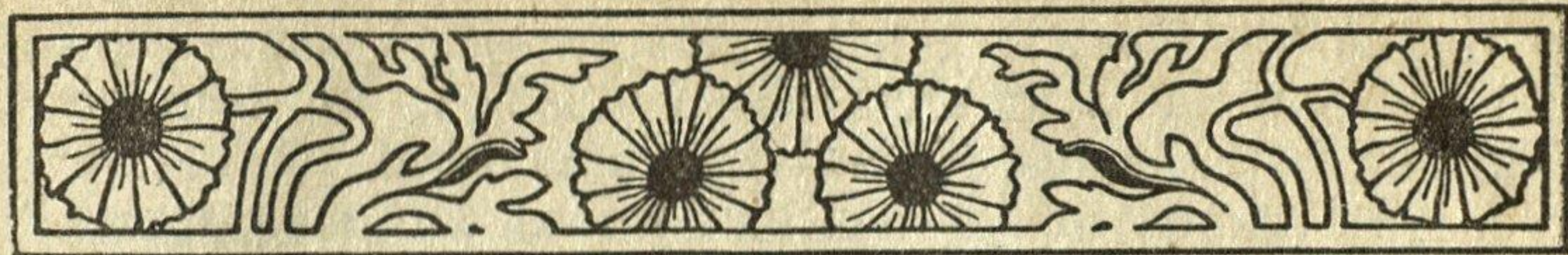
Za obnovo
Univerzitetna biblioteka

Stavaj Stefan

7/7 1884

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja na Prevaljah.

IN = 030003381

L

„Fanta dolgo ni nazaj. Obed je že kuhan, pa ga še ni. Kaj hočemo narediti?“

Tako je dejala Glavanka v škrljah svojemu možu, ki je pred hišo obdelaval bukove špelte za ročice.

„Lahko bi bil že doma! Kod neki stiče,“ je menil stari, prenehal in se ozrl proti Mokrcu, kamor je bil šel že davi sin Janez.

„Pa še malo počakaj. Dolgo ne more več biti, da pride,“ je rekel za ženó, ki se je bila umeknila v vežo.

Odslej je Glavan večkrat prenehal in se oziral na stezo, po kateri bi moral priti sin. Parkrat je odložil žatlako in stopil na vrt, odkoder se je videlo dlje kakor izpred hiše.

Fanta pa le ni bilo od nikoder.

Jed se je bila že zdavnaj shladila v skledi in tudi poldne je bilo že odzvonilo na Golem, ko je Janez prišel kakor vihra. Z jezo je vrgel sekuro po tnalu in zarobantil, da je bil kar ves pekel pri rokah.

„I, kaj ti pa je, da si tak?“ ga je vprašal oče vznemirjen. „Kdo ti je pa kaj naredil?“

„Tisto seme s Preseke,“ je sikal in klel Janez, da se je mati, ki je bila prišla na prag, od groze prekrižala.

„I, kaj kolneš in rentičiš, ti nesrečni fant! Ti grdi preklinjavec!“ je svarila mati. „Še v pekel prideš, brezbožnež! Ne veš, da smo že v postu!“

„Tudi Vi ne boste tiho, ko boste vse zvedeli!“

„Kaj sta pa imela, da si tako nasajen,“ je poizvedoval oče. „Kaj ti je naredil logar?“

„Pojdita v hišo!“ je vabila mati.

„Oče, ugenite, kje nam je ta pasji sin odkazal hoje! Le zakaj ga nisem počil!“

Stari je imenoval nekaj imen, ki so zaznamovala gozdne parcele v Mokrcu, ki so visele na to stran proti Škriljam in Golemu. Toda sin je odmajeval.

„Pa menda ni šel šent kam na vrh Mokrca odkazat!“

„O, na vrh in čez vrh in še daleč tam čez so naše hoje. Nikoli jih ne dobimo ven!“

„Ali ga je zlomek zmotil, ka-li?“

„Sam vrag!... Naše hoje so na Kozlovih stenah!“

„Kaj praviš?“

„Na Kozlovih stenah so.“

„Strela!“

„Ta naj ga poči, ker ga jaz nisem. Do smrti mi bo žal,“ je dejal sin.

Mati je postavila na mizo skledo in položila žlico.

„Zajmi!“

„Ne morem!“ je odrinil žlico. „Na peč postavite; sedaj ne bom jedel, ne morem. Vse vre po meni. Tudi sedel ne bom.“

Fant je zopet vstal, hodil gori in doli po hiši in grozil logarju s Preseke.

„Pa ga nisi prosil, naj ti odkaže tistih par hoj precej od spodaj ali vsaj na takem kraju, da bi jih mogli iz gozda spraviti,“ je povzel oče.

„Seveda sem ga prosil. Še nobenega nisem prosil tako in nikoli nobenega ne bom. Pa je samo hudobno pomežikoval in šel naprej, vedno naprej, češ, da takih hoj še noben Škriljan ni dobil od graščine.“

„Naj ga strela, kjer je!“

„E, jih bosta že kako spravila. Nikar ne preklinjajta, bosta ves žegen božji odgnala!“

„Baba, molči, da ne bom še bolj jezen. Kaj veš, kje so Kozlove stene?!“

„Tudi Vi, mati, ne boste mogli moliti, ko boste spregledali. Jaz sem vse storil, kar je bilo mogoče, da bi dobili les za ogredje kje bliže. Poslušajte, pa boste videli, da ne morem reči dobre besede temu s Preseke. Veste, vsak ‚boglonaj‘, še tako na koncu jezika, bi bil več kot preveč! Ni vreden!“

Ko se je Janez napil hladne vode, je začel pripovedovati:

„Kakor ste rekli, sem vzel davi listek, ki ste ga prinesli od Pema, dejal sekuro na ramo in šel na Preseko k logarju. Ker še ni bil opravljen, sem ga čakal pred hišo.

Ko je prišel ven, sem mu dal listek. Zagodrnjal je precej, da porabimo preveč lesa, da graščina kmetov ne bo mogla vzdrževati in tako je naprej godrnjal; potem me je pa vprašal, čemu bomo les rabili. Povedal sem mu, da je sneg streho na hlevu podrl, ker je bilo strohnelo sleme, da les nujno rabimo, in potem sem ga še prosil, da tako odkáže, da se bo še kakšna deska urezala za oder in stene, kakor ste dejali.

„Nikoli nimate dovolj! Nikoli niste siti! Kmet je zabit in požrešen!“ mi je dejal.

Imel sem na jeziku ostre, da bi ga bil zbodel, pa sem rajši zgornjo čeljust čez spodnjo ustnico potisnil, da se ni mogel jezik iztegniti. Vprašal me je, čigav sem in kakšno vprego imamo. Povedal sem mu, čeprav sem vedel, da me pozna in da pozna tudi naše voli in voz. Šla sva v gozd. Čez ramo je imel puško, za pasom pa lovski nož in sekirico za lisanje. Govorila nisva dosti. On je spraševal malo, jaz pa še bolj na kratko odgovarjal. Samo želel sem, da bi mi že skoraj odkazal les in bi šla vsaksebi. Lahko bi mi odkazal tisti les pri kraju, pa je lezel le naprej v goro. Ko se mi je zdelo zadosti, sem se premagal in prosil:

„Gospod Menat, vsaj tukaj mi zalisajte hoje. Dovolj visoko sva že!“

Pa se je zarežal: „Sam si ne boš izbiral! Zato sem jaz! Graščina odkazuje sama!“

Požrl sem besede, ki so mi silile na dan, in sem šel za njim više in više.

„Previsoko sva že. Odtod jih ne bom mogel spraviti. Vsaj tukaj!“ sem ga prosil zopet.

„Fant, ali si tako za nič? Navzdol gre vsak les, samo ravnati ga je treba. O, se boš že naučil!“

Tako sva prišla na vrh, kjer so hoje goste kot rž in visoke, da nobeni ne vidiš do vrha.

„Poglej, tu je les! A jaz ti bom še lepše odkazal, da jih boš imel dovolj za ostrešje in odre, da boš še nekaj desak lahko prodal. Vsaj ne boš mogel reči, da je graščina skopa, kadar tlačanom kruh reže.“

Iz njegovega glasu je zvenela sama hudobnost in norčevanje.

„Kaj mi hoče les, ako ga rabiti ne morem,“ sem mu dejal. „Dajte mi les tam, kjer imajo Škriljani pravico in kjer so ga dobivali od nekdanj.“

Pa on se je le še hudobneje zarežal.

„Znaš brati?“ je dejal in mi pomolil tisti listek, ki sem mu ga bil prinesel. „Pa kje neki se je butelj učil. Lej, na tem papirju stoji, da dobiš deset hoj, nikjer pa ni zapisano, kje tiste hoje stoje. Graščina ti jih da v svojem gozdu in le glej, vsi ti vrhovi in planjave do Krvavih peči in doli do Iške so naše, so graščinske in graščina ti deli pravico kakor graščina hoče, po tisti pravici, ki jo ona ima. O, ne boš si izbiral sam, jaz ti bom pokazal, do katerih hoj v graščinskem gozdu ima Glavan iz Škrilj pravico.“

„Pasjek, kako si oblasten!“ sem dejal sam pri sebi. „Ali si ti graščina? Uš zelena!“

Jaz nisem nič več vedel, kod in kam greva. Tam nisem bil še nikdar in tudi Vi, oče, niste imeli tam kaj iskati. Nič nisem poznal, ali je kaj pota ali nič. Ta zelenec se je kar zvijal med debli in tu in tam s sekiro mahnil po kakem deblu, da se je naredila lisa, češ: „Lej, da boš poznal pot!“

„Todi ni še nihče vozil!“

„Boš pa ti prvi, ako ne boš hotel nositi!“

„Jih bom rajši tam pustil!“

„Drugih ne boš dobil!“

Tako sva šla gori in doli po temačnem gozdu. Končno se je začelo pred nama svetiti in sva prišla na kraj.

„Tukaj so tvoje hoje,“ je dejal in mi pokazal vrsto debelih hoj, ki rastejo ob robu. „Ali niso lepe? Le poglej jih! Nobene ne objameš! Dovolj jih boš imel!“ Zarezal se je zaničljivo in še pristavil: „Na Kozlovih stenah še ni pela sekira.“

„Moja tudi ne bo,“ sem dejal in ga prosil: „Pojdiva nazaj! Pokažite mi vendar kje bliže. Gospod Menat, saj ste človek!“

Zakrohotal se je na ves glas in odgovoril:

„Takrat pa nisem bil, ko si me udaril kot psa po glavi. Če si ti že pozabil, jaz še nisem. Danes ti vrnem.“

Tedaj je pa s sekiro zaznamoval dvanajst hoj, lepih, debelih in visokih, ki vse stoje tik roba.

„Tu imaš svoje hoje. Dve več kakor je zapisano, da ne boš rekel, da nisem dober človek.“

„Hudič, pa ne človek!“ sem še siknil za njim, ki se je sedaj naglo izgubil po gozdu, kakor bi ga bilo strah.

Mene je bilo kar sram in pokesal sem se, da sem prosil takega človeka. Ko sem se razgledal in pogledal

s Kozlovih sten v tisti grozni prepad noter v Iško, mi je bilo kar žal, da se nisem prej zakadil vanj in ga pehnil čez Kozlove stene. Nihče bi ne bil vedel, kako je priletel v Iško, sam bi pa tudi ne bil mogel povedati.“

„Brezbožnež! Eden je, ki vse vidi. Ne govori tako pregrešno! Saj nisi bil prej tak!“ ga je resno prestregla mati in solze so jo oblile.

„Ne jokajte! Oni na Preseki je kriv, da delam greh. On nam dela krivico. Hu, ta Menat!“

„I, kaj sta pa imela, da si ga bil po glavi, kakor je dejal,“ ga je vprašal oče.

„Otrnil sem ga, pa je! Samo premalo sem pritisnil, kakor vidite.“

„Sedaj pa imaš! Le bôdi se z graščino! Ali nisi mogel potrpeti!“

„Tudi Vi ne bi bili potrpehi! Gotovo ne bi bili!“

„E, e, e!“

„Nak!“

„Kje pa sta se?“

Po kratkem premolku, ko sta stara dva le poizvedujoče zrla nanj, je povedal:

„Pod Cecmanovim oknom. Prišel je, da bi bil odtrgal moj nagelj. Pa sem ga!“

„Sedaj gre pa vse narobe! Vihra vihrava! Ga nisi mogel zlepa?“

„Zlepa? Tako graščinsko svinè? Ko je pa vse vzkipelo po meni, ko sem ga zagledal in spoznal njegove namene? Nihče bi se ne bil premagal na mojem mestu. Ušel je. Do danes nisem vedel, če me je bil spoznal. Pa kakor vidim, ima zelenec mačje oči. Prav je, da vé, kdo ga je.“

„Sedaj se pa maščuje! V miru bi ga bil pustil!“

„Oče!...“ je ves vzkipel sin in stopil pred očeta.

„Ali niste Vi sami rekli, da me boste oženili pri Cecmanovih? Ali ni Manca všeč materi? — — Pa naj pustim, da hodi tja Menat? Nikoli! Rajši ga ubijem!“

„Molči no! Nikar ne grozi! Saj ti nič ne rečemo! Varuj jo! Onega pa v miru pustil!“ je posredovala mati, ki se je bala preklinjevanja in vsega hudega.

„Zato nam rastejo hoje na Kozlovih stenah!“ je dejal oče pikro. „Dobro nas je plačal.“

Po teh besedah je šel Glavan iz hiše. Naenkrat je imel polno glavo skrbi, kakršnih še ni imel. Nič več mu

ni šlo delo izpod rok. Od časa do časa je pa zagodrnjal: „Strela! Na Kozlovih stenah! Na Kozlovih stenah!“ Pogledal je na podrto slame na hlevu, potem mu je pogled splaval na Mokrc, njegov duh je pa blisknil še naprej, na Kozlove stene. Nikdar še ni bil tam, samo oddaleč je videl tiste strme, gole pečine, ki se dvigajo navpik iz soteske, po kateri šumi in buči Iška.

„Ali je to pravica? Strela! Volk bi bil bolj pravičen!“

Do večera je vedela vsa vas, da je logar Menat odkazal Glavanu les za ogredje na Kozlovih stenah. Vsa vas je začutila, da se je enemu izmed njih zgodila krivica, in vsa vas se je razburila, zakaj kar se je zgodilo danes Glavanu, se lahko pripeti jutri drugemu.

„Kakšna pravica pa je to? Tako nas lahko pripravijo ob vse pravice, ako odkazanega lesa ne bo moč pospraviti.“

In čeprav ni bilo tistega večera ukazano, je vendar vrela zvečer vsa vas na prejo k Žontarju, ki je bil tisti čas za rihtarja. Sredi hiše je stal čelešnik z lučjo, pod njim je bila postavljena posoda z vodo, kamor so padali utrinki in ogorki, da se ni kadilo; zakaj takrat so si svetili še z lesom. Okrog luči so postavile predice kolovrate, bolj po kotih, za mizo, okrog peči in na peči so se gnetli vasovavci. Predice so imele vedno dovolj vasovavcev, a toliko še nikdar ne kakor nocoj. Kar nosi hlače v Škriljah in se ne boji strahu, je bilo nocoj pri rihtarju.

„O, koliko nas je, o strah!“ se je začudil Kocjan, ko je prirnil v hišo. „O, strah! Bomo vasovali, vasovali! O, koliko nas je! Pa bi bili k meni prišli, k meni. Pa bi si ga malo privoščili, privoščili!“

Možiček je imel gostilno in točil vino ter žganje.

„Kocjanovi, zakaj ste pa Vi semkaj prišli, zakaj?“

„I, i! Ker vsi sem tiščite, tiščite! Sem dejal: Pa še ti pojdi tja, boš zvedel, kako se hoje s Kozlovih sten spravljajo. Hehehe!“

Tako je Kocjan načel tisto, ki je bilo vsem na srcu, pa niso vedeli, kako bi se lotili.

Takoj se je razlegnilo nekaj krepkih zabavljic po hiši, kakor gotovo zagrmí, kadar se za Mokrcem zablísne. Žontar je izprevidel, da bo precej viharo, pa je dejal:

„Malo bolj po lahko! Dva ali trije stopite na vas, da bi kdo okrog hiše ušes ne nastavljal. Saj veste, kako je!“

„Tako je, da človek še resnice ne sme trditi!“ je rekel nekdo.

Rihtar je bil v strahu, da bi se ne zvedelo, če se je kaj neprijetnega govorilo v njegovi hiši o graščini in njenih ljudeh; zakaj očitali so mu že, da daje ljudem potuho, da se v njegovi hiši 'križajo' graščak in njegovi ljudje, in so mu grozili, da mu bodo rihtarsko oblast vzeli, ako se bo kaj takega ponavljalo.

Žontar je sicer tajil, da bi se bilo kaj krivičnega govorilo o graščini, a ker so mu povedali, kaj se je govorilo in kdo je bil tisti, ki je kaj dejal, kar ni bilo graščini všeč, je izprevidel, da je moral kdo prisluškovati.

Graščinski niso prežali samo podnevi, ampak so zalezovali tudi ponoči.

Žontar je pa vedel, da je bolje biti rihtar in graščini ustrežljiv, kakor pa biti 'rihtan', hoditi na tlako in dajati desetino. Zato bi mu bilo najljubše, da bi nikogar ne bilo k njemu in bi se pod njegovo streho nič slabega ne govorilo o graščini. A ker so bili ljudje skupaj in je vendar vedel, da se bo tudi kaj takega reklo, kar bi njemu lahko škodilo, je dal zastražiti hišo, da bi nihče, zlasti tisti 'pes' s Preseke, ne mogel pritisniti ušes na steno.

Ko je šla straža iz hiše, kajpak, se je pa začelo. Glavanov Janez je povedal, kako je bilo, kako je prosil logarja, naj odkaže hoje na priročnem kraju, pa ga je peljal na Kozlove stene.

„Ta je lump, ta zelenec! Ta vse to dela! Ta nam nagaja!“

To je bila soglasna sodba o logarju s Preseke, ki so ga nazivali Menat, kadar so bili dobre volje. Tako so si bili prikrojili laško ime, kakor tudi imena drugih graščinskih uslužbencev, ki so bili večinoma tujci, iz vseh vetrov prineseni. Tuje ime so zavili po domače, ali ker jim pač ni bilo za imena, so jim zdeli tudi priimke, ki so se jim prilegali, bodisi prikrojeni po njihovi govorici, postavi ali pa po deželi, odkoder jih je prineslo.

„Saj ni kristjan! Ali ima kakšno božje ime? Ali ga je kdo videl v cerkvi? Nihče! To je nadloga, ki nas tlači in mori. Da smo vprav škrljani tako nesrečni!“

Ko so se tako olajšali in bili mnenja, da bi se z graščino že še shajalo, ko bi takih ljudi ne imela, je pa spregovoril Štembav:

„Žontar! Ti bi moral tukaj red narediti!“

„Kdo? — — Jaz? Za pet ran božjih!“ ga je zavrnil rihtar in se pognal proti govorniku.

„I, kaj pa morem? I, kaj, to mi povej!“

„Rihtar si!“ je poudaril Štembav. „Ti imaš moč! Tvoja beseda zaleže!“

„Tako je!“ so pritrdili nekateri, kar je rihtarja še bolj razdražilo.

Štembav in Žontar sta si bila vedno navpik od takrat, ko je graščina vzela Štembavu rihtarsko oblast in jo prenesla k Žontarju. To je bilo takrat, ko je moral tudi logar Ahtik s Preseke.

„Sedaj se potegni za pravico! Sedaj je ura!“ je nadaljeval Štembav. „Pokaži, da si rihtar! Pravičen na vse strani: takrat, ko se meri graščini, pa tudi ko graščina meri nam. Pokaži svojo oblast, če ne, bo nam presneto jalovo. Jalovo tako, vam rečem, da bo najbolje, pobrati se iz Škrilj. Lejte, danes je dobil Glavan hoje na Kozlovih stenah; ko jih pojdem jaz iskat ali pa kdo drugi, nam bo pokazal hoje pa na oni strani lške. Tako bomo ob svoje pravice. Mokrc je naš. V Mokrcu rastejo hoje za naše zibeli in naše krste. Te pravice si ne smemo pustiti vzeti! Kaj? Možje!“

„Nikoli!“

„Žontar! Stopi k oskrbniku in mu povej, da se godi Glavanu krivica. Povej mu, da odkar svet stoji, so Škriljani dobivali les vedno na tej strani Mokrca.“

„Ves Mokrc je naš! To povej Pemu!“ se oglasi ves zbor.

„Osa, osata! Kaj dražiš?“ se je zagnal Žontar v Štembava. „Ti veš, kaj rihtar more in zmore. Če ni vprašan, še govoriti ne sme. Ali je graščina vprašala mene, kje naj da hoje Glavanu? Kaj naj rečem Pemu? Zarohnel bo: Kaj pa tebe skrbi?“

„Saj boš vzel jezik s seboj. Nikar ga tedaj ne tišči za zobmi. Reci, da naj se nam pravica prav meri. Za Glavana se potegni!“

„Saj poznaš Pema! Nič si ne da svetovati!“

„Mar reci, da nočeš! Bojiš se ga! Graščine se bojiš. Mar misliš, da ne vemo zakaj? Žontar! Žontar!“

„I, naš pa tudi ne more vsemu kaj. Bog nas varuj, kakšni ste, boter!“ se je oglasila Žontarica, ko je videla, da možu zmanjkuje sape.

Za hip je vse umolknilo in čakalo, kaj bo dejal Štembav, ki se pa ni hotel udariti z žensko.

„Udarimo! Pa je! Pa bo red in pravica!“ je vzkliknil nekdo in takoj je odmevalo od vseh strani: „Udarimo!“

„E! Ne bo nič tako! Bo že treba zlepa!“ se je oglasil Glavan. „Pri nas smo bili udarili, pa je nazaj priletelo.“

„Pa imej hoje na Kozlovih stenah!“ ga je zavrnil nekdo, a Glavanov Janez je dostavil: „Premalo smo bili udarili!“

„Prav praviš!“

In tako so besedovali Škriljani tisti večer. O, veliko je bilo nasvetov, kako bi pokazali zobe graščini, kako bi prišli do pravice, kako bi si pravico merili sami. A nihče ni nasvetoval pametne in prave poti. Rihtar jim je bil premehek. Ko se je pa ta branil in se skliceval na svoje prednike, Štembava in druge, se je pokazalo, da so bili vsi enako prijenljivi graščini kakor Žontar, ali pa še bolj.

Ko se je Cecman oglasil, je dejal:

„Kaj? Rihtar? Eno bom spesnil, če se prav zamerim. Rihtar je skala, kadar ga kmet prosi, in kup govna, kadar graščina potiplje.“

Vse se je zakrohotalo. Sosed ga je potrepal po rami in mu rekel: „Kje si imel pa le-to, Cecman, kje? Ta je prava!“

„Ta! Ta!“

Vse je bilo že razdraženo in čim bolj so reševali težave, ki jih imajo z graščino, tem slabše volje so bili; zakaj onemoglost jim je preveč stopala pred oči.

„Graščina! Graščina!“

O, strašna teža, ki jih je tiščala brez prenehljaja od zibeli do groba, jarem, ki jih je žulil od zore do mraka in prinašal težke sanje.

„Udarimo!“

„Beži! Beži! Čim bolj si pri miru, ko te devljejo iz kože, tem manj te boli!“ je menil nekdo in odprl vrata, da gre domov.

In za njim so šli vsi; zakaj pozno je že bilo, ljudje pa razdraženi in ujedljivi, da je postajalo neprijetno.

II

Nekaj dni kesneje je stopal Glavan v dolino. Namenjen je bil v Námršelj do nadoskrbnika, ali kakor so rekli, ‚fešnarja‘. Poznali so ga pod imenom ‚Pem‘. Bil je velik in mogočen gospod, bolj oblasten kakor sam graščak na Turjaku. Gozdarji in valpti dveh graščin so se tresli pred njim in graščinska pisarja na Turjaku in lgu sta se

globoko priklanjala, kadar je prišel nadoskrbnik v pisarno. Graščak je mirno prenašal njegove osornosti. Oskrbnik je imel več graščinskega gospodarstva v mezincu kakor on v glavi. Zato je graščak potrpel. Kmetič, ki se je v stiski in potrebah podal na pot do Pema, je pa vso pot molil.

Precej časa je minilo, preden je v Glavanovi glavi dozorela misel, iti k Pemu. Noč in dan je premišljeval, kaj bi naredil. Ali bi pustil hoje na Kozlovih stenah in sploh ne zahteval od graščine lesa? Toda pogledal je na hlev, na katerem je bilo ogredje podprto od vseh strani in ki je kričalo po novem. Moram! Moram popraviti. Ali naj les kupim? Kje imam pa denar? Ha, ali nimam pravice do lesa? Ali mi ni graščina dolžna dati les, kolikor ga potrebujem za pohištvo in stavbe? Ali zahtevam kaj več kakor nam gre? Saj ti je graščina dala, kar ti gre. Na Kozlovih stenah so tvoje hoje! Ali imaš kje pisano, na katerem mestu ti mora graščina odkazati les? Haha! V graščinskem! In Kozlove stene so graščinske, haha! Strela, pa si pomagaj! Tako je šlo noč in dan v Glavanovi glavi. Pravico so mu merili, pa so mu krivico namerili. Ves poten je bil in utrujen od premišljevanja.

„Zmešalo se mi bo!“

Sin mu je pa dejal:

„Kako ste neumni! Pojdiva in posekajva, kjer bo nama prav. Saj imamo pravico!“

„Pravico! Seveda je pravica! Pa vidiš, kaj se je naredilo? Ali nimaš še zadosti? Lepa je ta! Kar posekajva, kajne? Potlej bi bil šele sekacjon, potlej. Ti ne veš!“

Mati bi bila rada kaj nasvetovala in pomagala, pa ni nobena njena obveljala. Vse sta ji odvrgla:

„Molči no! Ko nič ne veš! Kaj se vtikate, ko ne umete!“

Končno je pa mati vendar iztuhtala nekaj, kar je bilo možu všeč. Dejala je:

„Vesta kaj! Jaz grem pa na Preseko. Stari babi bom nesla jajc in masla, pa jo bom prosila, naj nagovori sina, da bo odnehal in dal les bolj na priliki.“

Fant jo je precej zavrnil: „Mar napravite cvrtje nama, bova vsaj vedela, kakšno je, namesto da se bo oblizoval Menat.“

A oče je pritrdil vidno olajšan:

„Pa poskusi, no! Morda pa bo! Morda te je sveti Duh navdihnil. Le pojdi!“

„Pri zlodeju menda sam sveti Duh nič ne opravi!“ je še vedno ugovarjal sin.

Glavanka je napravljala maslo in zbirala jajca, da bi nesla pred prazniki v Ljubljano, kjer se tako blago lahko proda. Že vse je bila preračunala, koliko bo dobila in kaj bo kupila za izkupiček in koliko ji bo še ostalo. Solze so ji prišle v oči, ko je jemala jajca iz peharja in videla, da se podirajo njeni načrti. A ko je tehtala v rokah krožec masla, ji je zdrknila solza iz oči. Priložila je še drugi krožec in potem, ko se je premagala, še tretjega:

„Na! Da ne poreče, da ni kaj videti. To ga bo vsaj omečilo!“ Tako je rekla in si z rokavom obrisala solze.

„Koliko mora človek utrpeti za ljubi mir!“

Papirja ni imela, da bi zavila maslo, pa tudi v vseh škriljah ga ni dobila, ki bi bil dovolj čist. Maslo je dejala v latvico, katero je pokrila z naprsno ruto, ki si jo je bila odvila. Seveda jo je strkljala prej in pogledala, če se je ne drži kak las.

Pa si je mislila, da se logar ne bo mogel upirati, da se bo omečil in bo potem lahko govorila z njim in mu rekla za hoje, naj jih odkaže kje bliže. Ni rogač, da bi se ne vdal, ko bo videl vso grmado, ki jo bom izložila predenj. Pa bo konec štentije! Pa bomo dobili les, kjer bomo sami hoteli! Potlej pa naj še reče kdaj stari, da nič ne vem, in smrkavec, da nič ne umem. Kaj? Kar oba nista zmogla in kar vsa vas ni vedela, kako bi se pre-krenilo, sem jaz iztuhtala, ki sem samo baba.

Take misli so jo privzdigovale, ko je šla na Preseko in je mož gledal za njo.

Toda naglo je privihrala nazaj.

„O, kako si hitro opravila,“ jo je ogovoril mož, ko je kar molče pala predenj. Slaba slutnja ga je obšla, ko je opazil njeno naglico.

„To ni človek! Sedaj pa verjamem, da ni krščen. Prav nič ni dal do sebe. Marš! Marš! Samo s tem me je podil!“ je začela pripovedovati, ko se je oddehnila in sela.

„O, križ božji, kakšni ljudje so to!“

„Tàk ni nič,“ je dejal on obupan.

„Nič! Kakor tale!“

Potrkala je zglavnik na tnalu.

„Ne bi mu pomagala v sili, za nič ne! Naj bi se stegnil tak človek, brez usmiljenja. Tja sem prišla. Ona je bila v kuhinji pri ognjišču.“

„Ne bom nič kupila“, je začela vpiti, ko sem razkladala na mizo.

„Ne bo nič stalo, za dobro besedo sem Vam prinesla.“ In sem povedala, po kaj sem prišla.

„O, to se bo že naredilo“, je še rekla.

Nato je pa tisti v kuhinjo prišel.

„Lej, kaj je ženska prinesla“, je začela ona. Nato sta pa takoj jezik prevrgla in sta čobrnela, da bi jih živ krst ne razumel. Ona: ma si, ma si; on pa: no, no, no — in meni je rekel:

„Baba, poberi, pa marš ven!“

Pogledala sem ga in njo, ki je kar skomizgnila z ramami. „Gospod, vzemite, kaj bi se Vam za malo zdelo! Pa druge hoje nam dajte!“

„Jaz nisem Ahtik! Podkupiti se ne dam! Ven, baba! Mene ne boš podkupila. Kaj misliš, da sem Ahtik?“

In ker nisem takoj pospravila, je ta nekrščenec pograbil maslo in ga zagnal za vrata. Jaz sem kar ostrmela, baba je pa jajca pokrila, da še jajc ni zagnal, ko se je bil že stegnil po njih. Meni je sapa zastajala. Šele potem sem skočila za maslom, ko sem videla, da se pes pripravlja nanj. Vsa sem se tresla od groze, ko sem videla božje dari tako razmetavati.

„To je dar božji!“ sem zavpila, kar se je dalo. „Pa ga mečete po tleh!“

Pa je samo eno znal: „Ven! Ven! Baba, ven! Jaz nisem Ahtik!“

Ženska mi je pomagala skladati v košek in me silila ven: „Subito, subito!“ Ampak od zunaj sem mu pa povedala. Obrnila sem se, naredila pest, mu zažugala in rekla:

„Ahtik je bil mož! Ahtika bodo v pratko deli, tebe naj pa na peklena vrata naslikajo. Ti, vranč zeleni!“

Tako sem bila jezna, da še molila nič nisem. Gori grede sem pozabila, nazaj grede je pa kar kipelo po meni od jeze.

„Lejta, kakšno je maslo,“ je nadaljevala in začela odgrinjati maslo. „Komu je sedaj podobno?“

„O, bomo pa kola namazali,“ je rekel sin. „Kar meni ga dajte!“

„Si prav tak kakor oni vranč, ki nima strahu pred božjim darom. Pretopila ga bom, da bodo smeti, ki se ga drže, na dno padle, pa bo zopet dobro in bom nesla v Ljubljano.“

Tisto pričakovanje, ki je Glavana navdalo vpričo žene namere, je tudi vzpuhtelo.

„Tak sedaj vidiš, kakšni so ljudje,“ je dejal nekam potrj, ko je izprevidel, da se ne izogne poti v Námršelj do Pema.

O, kako je bila pot težka! Dasi je bil Glavan primeroma še krepek možakar, čigar korak je bil še prožen in trden, je vendar težko vlekel noge za seboj in z drenovko se je opiral, da si je pomagal naprej. Pa kaj noge! Glava! Glava! Ta je bila težka in iz glave se je prelivala teža po vsem životu in vseh udih. Kako bi začel pred tistim Pemom? Kako in kaj bi govoril, da bi beseda zalegla in bi se prav izteklo. Marija, pomagaj! Razsvetli me, o sveti Duh! Sveti Martin z lga, vojščak Kristusov, prosi zame! In take goreče vzdihljaje je pošiljal k vsem svetnikom, ki so prebivali po bližnjih cerkvah. Zbiral je misli in jih razporejal, da bi šlo vse po vrsti, ko bo začel in mu bo Pem besede snemal z jezika. Vse mu bo po vrsti povedal, kako mu je sneg podrl streho in kako je šel sin z logarjem Menatom v gozd in kako mu je Menat odkazal hoje na Kozlovih stenah, ki so sam Bog vé kako daleč in v tako grdem kraju, da hoj od tam vzeti ne more. Poprosil ga bo, naj še enkrat ukaže logarju odkazati hoje, pa če noče od kraja, kar bi bilo njemu najbolj na rokah in graščini nobene škode, naj pa vsaj pokaže tam, kjer bo mogel z vozom do njih. Tako ga bo prosil. Če bo Pem hotel vedeti, zakaj je šel Menat na Kozlove stene, bo pa povedal, kaj sta imela s fantom. Vsak pameten človek ve, da je fant prav imel. Da to ni kar tako! Potlej bo pa še povedal, da ni nič kreditno za človeka od graščine, če neporočene ženske zibljejo njegove otroke. To mu bo povedal, da bo vedel, kakšna je ta strela s Preseke.

Ponosen je bil na ta domislek. A takoj je splahnil ves ponos in lepo misel je zavrgel, ko se je spomnil, da imajo tako grdo navado vsi graščinski. O, to bi Pem poskočil, ko bi mu to v oči vteknil.

Kar nekam žalosten je bil in potrj, da se je lepa misel izprevrgla v nič. Tedaj je začel zares moliti. Primerno svetemu postnemu času in svojemu duševnemu razpoloženju je začel s skrivnostmi žalostnega rožnega venca. Spomin na trpljenje našega Gospoda naj ga umiri in potolaži. Naj mu vlije poguma in ga navda s pravim duhom, da bo uklonil Pema.

Navzlic težavni hoji, se mu je zdelo, je hitro prišel v dolino. Skoraj prej kakor si je želel, je zagledal farno cerkev in mračni Námršelj, ki ni nikak zaklet gradič, pač pa stotisočkrat preklet od onih izpod graščine turjaške in izžanske, ki so imeli kdaj opravka v podložniških zadevah pri oskrbniku.

Glavan se je nehote ustavil in oddehnil. Pogledal se je pod noge, da bi videl, koliko se ga drži blata. Potem je pa skrtil drenovko v seči, zakaj vedelo se je splošno, da se mora pred oskrbnika le golih rok in so njegovi psi že tako vajeni, da ne puste nikogar naprej, ki ima gorjačo ali kaj podobnega v rokah.

Pa je imel nesrečo tisti dan. V kanclijo je stopil ob času, ko se je oskrbnik zabaval s svojimi psi. Komaj je odprl vrata in stopil v kanclijo, že ga je ošinil oskrbnik z očmi in zavpil:

„Marš ven! Kdo te je klical?“

„Prišel sem,“ je zajecal Glavan.

„Niks prišel! Zatraceni! Čakaj zunaj!“

In z roko je pokazal, da Glavan ni prav nič dvomil o namenu njegove kretnje, tem manj, ko so se še psi obrnili renče vanj.

Stopil je nazaj, kolikor hitro je mogel, in še ko je vrata zapiräl, je slišal: „Kanalija!“

Glavan je imel sedaj priliko premišljevati, kako bo govoril. Samo žal mu je bilo, ko mu nihče ni povedal, da ima Pem baš šolo s psi in se ne utegne ukvarjati z ljudmi. Kar čutil je, koliko težje bo opravil, ker je bil toliko nepreviden, da je motil oskrbnika pri tako važnem poslu.

In ko je kmalu prišel znanec po opravkih in hotel naravnost v kanclijo, ga je ustavil:

„Počakaj, prijatelj, sedaj so psi na vrsti, potlej bova midva.“

„Kako sem ti hvaležen, da si mi povedal!“

Potlej sta drug drugemu pravila, kajpak bolj na uho, svoje težave.

Naposled je bilo vendar pasje šole konec. Psi so privreli iz kanclije in Glavan je strahoma vstopil, tem bolj, ko je opazil, da se še ena mrcina motovili po kancliji, in je dvomil, če je že konec pasjih reči.

„Si prinesel plačat?“ ga je nahrulil oskrbnik in ves razgovor takoj zasukal v drugo smer kakor ga je nasnoval in pripravil Glavan.

„Ej, ne! Saj nisem nič dolžan! Sem vse odrajtal.“

„Tako? Nič dolžan? Zapomni si: kmet je graščini vedno dolžan!“

„Ni poštajna! Pa jaz nisem!“

„Kaj pa?“

Tedaj je Glavan jel razkladati svoje težave med vednim, nestrpnim prekinjevanjem oskrbnikovim.

„Dobil si listek?“

„Pošteno! Logar ga ima sedaj.“

„Hoje so ti odkazane!“

„To je tudi res! Ampak tam na Kozlovih stenah so, gospod!“

„No! In?“

„Od tam jih ne morem domov vzeti.“

„Kaj to meni mar! Vzemi ali ne vzemi!“

„Druge mi odkažite!“

„Tako? Vsak bi si izbiral! Kanalje! Jaz vam bom pokazal!“

„Gospod!“

„Nobene besede več! Ven!“

Pokazal je vrata in tista pasja mrcina z vdrtim nosom in naprej štrlečo spodnjo čeljustjo se je pripravljala potuhnjena na napad.

Glavan je spoznal, da je zunaj bolj na varnem, in se je izmекnil pri vratih ven. Šele čez nekaj časa se je prav zavedel, kaj se je pripetilo, in medtem je bil tudi znanec iz kanclije že zunaj.

„Gre pa bolj hitro kakor pri izpovednici!“ je dejal Glavan, ki v prvem hipu ni vedel, kako bi pričel.

„Plačaj, pa beži!“

„Tako, si ti plačeval? No, si vsaj opravil! Jaz pa nič!“

Znanec ga je sočutno poslušal, ko mu je gredoč pripovedoval o podrtem ogredju in hojah na Kozlovih stenah, o tisti pošasti zeleni na Preseki in tem „pasjem očetu“ v Námršlju.

„Bog nam grehe odpusti! Kaj čem narediti? Streho moram imeti.“

Segel je po drenovko v seč in gledal znancu v oči, pričakujoč od njega rešilne misli.

Oni je pa rekel:

„Slišal sem tudi jaz, da nas hočejo z naše pravice v Mokrcu izriniti. Pa se ne smemo vdati!“

„Pa se brani, no!“

„Bomo pa udarili, če ne bo drugače!“

„Oni pa nazaj! Ti mi svetuj, kako bi prišel do strehe, naj bo potlej že kakor hoče.“

„Veš, kaj,“ je rekel čez nekaj hipov znanec. „Stopi do grofa. Grof ni tak kakor so drugi. Vsaj pravijo tako. Na pol pota si že — i, kar zdaj pojdi, boš najprej zvedel, kje je tvoja streha.“

„Torej, ti misliš, da bi šel do grofa?“

„Jaz bi že šel. Pa še mislim, da bi ne bilo zastonj.“

„Enkrat sem bil že pri njem. Takrat, ko sem šel prosit za staršega sina, da bi ga vzel v graščino in bi ne šel k vojakom. Takrat me je uslišal.“

„No, viš!“

Nato sta se ločila. Znanec je zavil v reber, Glavan pa po dolini, koder vodi cesta na Turjak.

„Ali me bo hotel toliko časa poslušati, da mu bom vse povedal in da bo gnadjivi gospod grof uvidel, da se mi godi krivica in da mi je treba pomagati?“

Samo to je šlo Glavanu po glavi, ko je po treh nogah junaško tolkel po dolini proti Turjaku. Razgledi ga niso motili. Dolina je ozka, gozdnati bregovi so na desni in levi, da ne vidiš drugam kakor predse, ako se ne ozreš nazaj. Pri Zalogarju, torej tam, odkoder se vidi ves turjaški grad, ki se širokoperi vrh strmega hriba, in kjer je bila že od nekdaj gostilna za pocestne ljudi, se je ustavil tudi Glavan. Vogal kruha si je bil naročil in lunek boljšega žganja, da bi dobil prijetnejšo sapo, preden bi stopil pred žlahtnega gospoda grofa.

Na vprašanje gostilničarjevo: „Kam?“ ni ostal mutast, ker ni bil hudodelec, ki mora skrivati svoje namere in pota, ampak je povedal, kaj ga tišči in da gre h grofu potožit krivice, ki se mu gode.

Tudi Zalogar je Glavanu prav dal, zakaj: „Gospod grof so človek, kot se gre.“

Vendar, ko je začel riniti po glasovitih turjaških ridah proti gradu, je postajala glava težka, noge pa kakor iz svinca. Z rokavom si je brisal znojno čelo in hodnična srajca se ga je kar prijemala.

„Kako naj zastavim besedo, da mi ne bo izpodletelo?“

Preden je šel v grad do gospoda grofa, je šel Glavan na Pristavo, kjer je njegov sin Jože v grofovi službi opravljal živino. Naj še sin zve, v kakšnih težavah so doma v Škriljah in kaj oče namerava.

Jože je pritrdil:

„Gospod grof so dobri. Najboljši so izmed vseh, kar jih je pri graščini.“

Ako je pa sin tako dobrega prepričanja in mnenja o grofu, tedaj pa le kar pogumno v grad, da bo čimprej rešen skrbi.

Gospoda grofa pa vprav tedaj ni bilo v kancliji. Sam graščinski pisar Ardigata se je pretegaval na stolu in zehal. Za ušesom je imel pero, široko kakor metla. Od dolgega časa si ga je bil prej prirezal in sedaj počival od navora.

„Človek nima nikoli miru,“ je zagodrnjal, ko je Glavan vstopil, in se zadržal: „Kaj češ?“

„Kje so gospod grof?“ je vprašal Glavan.

„Kaj tebi mar?“

„I, nu! Z gnadljivim gospodom grofom bi rad govoril. Kje so?“

„Ali ti nisem povedal, da tebi nič mar, kje je grof. Kaj misliš, da se govori z njim, kadar hočeš? Samo grofinja govori z njim, kadar hoče, drugi pa le takrat, kadar mi pustimo.“

Tedaj se je pisar potrkal po prsih, vstal in nekoliko krat hropeč premeril sobo.

„Še tega se manjka, da bi vsak smrdljivec za našim hrbtom mešetaril z grofom. Mi moramo najprej vedeti, za kaj gre. Mi!“

Tedaj se je iznova potrkal po prsih, tako da Glavan ni mogel prav nič več dvomiti, da je Ardigata osebnost, ki se ne da odriniti. Zato je rekel ponižno:

„I, nu, jaz nisem vedel!“

„Tako! Sedaj veš! Mi! Mi moramo zvedeti najprej, potem lahko tudi grof zve. Torej!“

Pisar se je zopet usedel, popravil pero za ušesom, ki je bilo zdrknilo naprej, položil roke čez trebuh in zleknjen na stolu čakal, kaj mu bo Glavan povedal.

„Če je pa tako, bova pa midva opravila,“ se je vdal Glavan in začel razkladati svoje težave.

Komaj je omenil hoje, je pisarja vščipnilo, da je kar poskočil.

„Tako! Zaradi hoj gre? Zaradi hoj si hotel govoriti z grofom za našim hrbtom. Kaj so grofu mar hoje, ko še ne ve ne, koliko jih raste v naših gozdih. Kanalja! Si hotel grofa prevariti!“

„Bog ne zadeni! Nobenega še nisem prevaril. Krivico naj bi gnadljivi gospod grof popravili, ki se mi je naredila.“

Pripovedoval je, kje je dobil hoje in kako je šel potem k oskrbniku in zakaj je nameraval iti h gospodu grofu, in končal:

„Če pa pri Vas dobro opravim, pa še rajši vidim.“

Pisar se je ves čas zlobno režal in prikimaval zlobnosti logarjevi in oskrbnikovi, a potem je nagnal ubogega Glavana.

„Ti si uporen lžanec! Ti bi se rad puntal! lžanci ne poznate nobenega reda. Ne veste, kaj je naše, kaj pa vaše. Živine izbirčne! Mi vas bomo že naučili! Tako mora biti, kakor je odredil logar. Ta je drugačen tič kakor je bil Ahtik, ki ste pometali z njim. Zato je moral iti. O, vas bomo že izučili! Poderi hoje, ki so ti odkazane!“

„Pa, če jih ne morem?“

„Moraš! To ti jaz ukazujem. In še eno rečem: ako ne vzameš hoj, zapišem v ižanski urbar, da si se za vse večne čase odpovedal pravicam v našem gozdu. Razumeš? Glej, to je urbar!“

Pisar je trdo položil roko na debelo knjigo, ki je ležala odprta na mizi.

Glavana je poslednja grožnja popolnoma podrla. Ni vedel, kaj bi odgovoril, potem je pa dejal:

„Tako sem še lahko ob pravico!“

Tedaj so se odprla prednja vrata in v kanclijo je stopil sam gospod grof.

„O, gospod grof, gnadljivi gospod grof,“ je zajeceljal Glavan, ko mu je posvetila še iskrica upanja. Upri je solzne oči v grofa.

„Kaj želi ta mož?“ je vprašal grof pisarja.

Pisar mu je začel v tujem jeziku razkladati vso zadevo. Glavan je motril sedaj grofov obraz, sedaj pisarjev. Otresanje pisarjevo z glavo in njegove kretnje z roko niso obetale nič dobrega, česar po prejšnjem razgovoru niti pričakovati ni mogel. Rad bi bil razbral kaj ugodnejšega z grofovega obraza. Pisar je kmalu končal, se usedel in začel praskati po papirju, kakor bi se mu Bog ve kako mudilo.

Grof se je pa obrnil h Glavanu:

„Ljubi moj mož! Zadeva je v redu. Gospodje so Vam odkazali hoje. Vzemite jih in napravite streho na svoj hlev. Tako!“

Grof ga je prijateljsko potrepal po rami, a v Glavanu se je vendar še uprlo:

„Gospod grof, gnadjivi gospod grof! Ali hoje so na Kozlovih stenah.“

Glavan je neskončno žalostno poudaril zadnje besede.

„To je vseeno. Kozlove stene so v graščinskem gozdu. Ali ne, gospod pisar? In Vi imate po urbarju pravico tudi do hoj na Kozlovih stenah. Mož, bodite pametni!“

„Ali ti nisem že povedal?“ se je oglasil pisar jezno in pokazal vrata.

Glavan je spoznal, da se je približal zadnji trenutek njegovega bivanja v kancliji, pa je šel, da bi ga ne doletelo še kaj hujšega.

Glavan je sedaj vse vedel in zato so bile skrbi nepotrebne, pa je šel navzdol. Kar po bližnicah se je spuščal, da je presekal vse ride. Gredoč je govoril sam sebi:

„Grof! Grof! Še fant je rekel, da je dober. Grof je dober! Kaj mi koristi, če mi pomagati ne sme in ne more. O, Bog se usmili take dobrote!“

Zavil je k Zalogarju. Zdelo se mu je, da je nekam prazen in slab. In tudi mudilo se mu ni poslej nikamor več, ko je bil vse opravil.

„I, sedaj ga pa boš, ko si vse opravil!“ ga je nagoovoril gostilničar.

„Pa ga prinesi, da ga bo zadosti. Pa tistega natoči, ki popraska. Pa kruha daj na mizo. Od doma sem šel brez popotnice, ker nisem vedel, da bom toliko časa izostal.“

Oboje se je Glavanu prileglo, dasi ni vedel, ali ga pije na jezo ali na žalost. Tudi še ni vedel, ali bi se jezil ali bi bil dobre volje. Zdelo se mu je celo, da bi se tepel, če bi se imel s kom.

Pri drugi merici, ko je Glavan načel drugi vogal kruha, se je pa usedel nasproti gostilničar in je menil:

„Si dobro opravil, kajne?“

Iz dobrega teka, ki ga je opazil pri gostu, je sklepal, da je vse dobro.

Glavan je pa odgovoril: „Preden ti povem, kako in kaj, boš pa ti meni neko uganko ugenil ali ne ugenil, ampak zastavil ti jo bom, da jo boš ugibal.“

„Poskusiva!“

„Ti, Zalogar, ti si previden in preudaren mož, grofov sosed in poznaš vse natančno, kako je v graščini.“

„O, vse vem! Vse mi je znano!“

„Ti, Zalogar, kdo je zadnji v tej graščini?“

Gostilničar je nekam osupnil in po kratkem premišljevanju odgovoril:

„Menda je stari Šteficelej v graščinskem špitalu!“

Glavan se je zakrohotal in dejal:

„Viš, da ti nič ne veš. Grof je zadnji, pa nobeden drugi! Sem sam skusil!“

Sedaj sta se smejala oba in gostilničar, ki je tudi rad imel šalo, je rekel:

„No, ti bom jaz drugo zastavil. Ako je grof zadnji, kdo je prvi?“

Sedaj je ugibal Glavan, pa jo je hitro razdrl: „Ardigata! Pa noben drugi!“

„O, ne boš!“ se je zakrohotal sedaj gostilničar.

Glavan je pa hotel zmoto naglo popraviti in je sprevrigel: „Žena! Grofinja!“

Gostilničar se je še bolj krohotal. „Viš, da tudi ti nisi ugenil! Lakaj je prvi. Ta bi te bil pa za vrat zgrabil in iz gradú vrgel. Še govoril ne bi bil s teboj!“

„Kaj poveš!“

Smejala sta se oba ter praznila merice in si pripovedovala skušnje, ki sta si jih bila nabrala v občevanju z graščino.

Solnce je bilo že globoko za Mokrcem, ko je bil prišel gledat Glavan ven na senco, in tedaj se mu je zdelo, da mora domov. Palica mu je vedno uhajala med noge, kakor da bi mu bila rada za konja. Ko je drugič padel čeznjo, jo je pa zagnal proč, češ, na, zlomek naga-jivi! Brez ‚konja‘ pa zopet ni šlo. Obrnil se je v tisto stran, kamor je prej zagnal drenovko, in tipal in iskal toliko časa, da jo je našel. Poslej se tudi ni preveč jezil, ako mu je ‚konj‘ nagajal. Spoznal je, da je drenovka vendar dober tovariš.

Vse je že spalo, ko je prišel do doma. Žena ga je pričakovala in ugibala, kje je mož ostal in kaj je delal doli v Námršlju pri oskrbniku. Že njegova hoja je pripovedovala in tisto iskanje kljuke v vežnih vratih ji je naznanjalo, da ima mož ‚spremljevavca‘.

„I, kje si pa bil toliko časa?“

„Baba, molči, če jaz pravim! Če bi ti toliko vedela kakor jaz, bi tudi molčala.“

„Kaj boš vedel! Sirota pijana!“

„Kaj? Baba, zapomni si, kaj ti pravim nocoj! Ta pes s Preseke, pa oni kleti Pem, pa Ardigata, pa gnadljivi gospod grof, to je vse en sam vrag. Ti znajo vsi eno žvižgo! Zapomni si to!“

„I, kaj se ti je pa naredilo, da tako bentiš?“

„Saj sem ti povedal, sedaj me pa v miru pusti!“

Pripravil se je, da gre v posteljo. Žena mu je komaj ubranila, da ni šel v škornjih spat. Sezuti ga je morala.

III.

Škriljani so imeli tiste dni važne pomenke. Razburjali so se po vseh družinah in povsod, pa naj sta bila dva skupaj, ali pa so vasovali pri rihtarju ali kjerkoli so pač svetili zvečer. Še vaška gostilničarja Kocjan in Namre sta iztočila tiste dni več, zakaj Škriljani so bili hudi. Čutili so, da jim gre za nohte. Sedaj je na vrsti Glavan, potem pa pridejo drugi.

„Ob pravico jih hočejo spraviti.“

Tega prepričanja so bili vsi. Ali ni povedal Glavan, kaj mu je rekel Ardigata, ki ima v rokah urbar? Vzemi, če ne, si pa ob pravico! Tvoja pravica pojde iz urbarja! Ha! Sedaj se jim je pa posvetilo, zakaj je dobil Glavan hoje na Kozlovih stenah.

„Graščina nas hoče oslepariti za naše pravice!“

„Glavan, ne daj se!“

„Pritožba!“

„Pa dajmo!“

Toda nobenega ni bilo, ki bi začel, ki bi vzel pooblastilo od vaščanov in šel v Ljubljano, da bi pravdo naperil proti graščini za gozdno pravico. Eden je bil prestar, drugi ni utegnil, tretji je rekel, da premalo razume te stvari, vsak si je pa mislil, kakor je med sosedi sploh navada v takih slučajih: naj pa Glavan sam začne. Bomo vsaj videli, kako je. Vsi so se pa verili, da tako ne more več iti; graščina spred in zad, kakor se obrneš in zasučješ, pa trčiš ob graščino in vsi psi kmalu zalajajo: „Stoj, to je naše!“

„Graščina je hudič!“

Tako je izzvenelo sleherno prerekanje in tudi Glavan je končno pritrdil:

„To ti je pa več kakor strela! Ta graščina!“

Razburjenje, ki je bilo nastalo v Škriljah, se je razširilo na vse strani. Seglo je čez Golo in Visoko v Zapotok,

doli v želimeljsko dolino je prišlo, pa se je razlilo tja do Iga in po vaseh ob Iški se je pripovedovalo, da hoče graščina spraviti kmete ob gozdne pravice.

„Ni hudir! Od Adama smo že tukaj, pa bi nas ven vrgli. Rajši vse razbijemo!“

„Glavan, drži se!“

V nedeljo je prišel v Škrilje Ahtik.

„Prišel sem pogledat, kaj imate tukaj gori, ko je nankrat toliko grmenja,“ je dejal potem, ko je bil burno pozdravljen od Kocjanovih gostov, ki so ga nato zrinili na častno mesto v kot za mizo.

„Vi ste bili duša! Človek, s katerim se je lahko govorilo! Vi ste imeli srce za nas! Takega ni bilo še nobena na Preseki in ga ne bo. Ahtik! Gospod Ahtik! Pijte! Kocjan! Daj pijače!“

Tako je šlo vse vprek burno in veselo in so segali prišlecem v roko in jo krepko stresali.

„Gospod Ahtik, kaj boste pili?“

„Od dobrih prijateljev še strup, ako ga sami pijo!“

„Tako se govori! Kakor bi bil nas eden!“

Ahtik ni bil domačin. Še mlad je bil vstopil pri graščini v službo, je bil potem prišel za logarja na Preseko in naposled je prišel v graščino na Igu še za višjega. Ker ni bilo gospode in tudi ne pravega pisarja v graščini, je imel v oblasti družino, ki je bila potrebna za gospodarstvo, in je imel v oskrbi pridelke, živino in premičnino. No, naposled je pa zletel kakor marsikdo že pred njim. Iz graščine je prestavil svoje stanovanje v ječo, ker je bil obdolžen, da ni pošten in še drugih reči. Res pa je bilo, da je preiskava dokazala, da si ni prilastil nobene graščinske stvari, da ni imel na vesti nobene kaznive stvari. Dalje je bilo res, da je bil z ljudmi silno dober. Ob desetinjju ni bil prenatančen, z ljudmi prijazen, drva in les je pa odkazoval kmetom tam, kjer jim je bilo bolj na rokah.

„Kaj bi se jim kratila pravica, ko je še vsega zadosti!“

Zato so ga cenili ljudje in prav zato so ga črtili drugi graščinski uslužbenci, ki niso mogli trpeti, da bi bil kdo izmed njih boljši kakor so drugi.

In ‚beli vrani‘ je naposled Pem zavil vrat.

In tedaj se je Ahtik priselil v Iško vas, odkoder je bila doma njegova žena, ki je imela ondi tudi nekaj posestva. Delal je ondi, po malem se ukvarjal z barantijo, kakšno pisanje je prebral ljudem in jim šel rad na roko

s svetom in dejanjem, zlasti v slučaju, da je bil kak kmet prikrajšan od graščine.

„Vi ste bili pravi! Takrat še skrivati ni bilo treba. Pa še za vsako reč ‚cegelca‘ ni bilo treba.“

Tako je šlo vse vprek, potem ko je bil Ahtik za mizo in pijača na mizi.

„E, kaj tisto! Pustimo, kar je bilo! Saj smo ljudje! Vi ste dobili, kar ste potrebovali, meni ni nič manjkalo, graščini je pa tudi zadosti ostalo!“

„Kakšnega spaka imate pa sedaj?“ je poizvedoval dalje.

Glavan mu je razložil na dolgo in široko. Ko je končal, je rekel Ahtik:

„O, jaz že vem! Poznam to zvijačo! Grof ne more nikoli nič pomagati, kadar bi bilo kmetu prav. Vselej obvelja oskrbnikova, pa kar kakšen gozdar naredi in kar Ardigata ukaže, če je še tako krivično. O, kadar pa bi bilo prav grofu, takrat si pa grof že pomaga. Takrat pa njegova velja.“

„Ali ste slišali? Glavan, sedaj pa veš!“

„Urbar naj pa ta spodnji vzame. Je vseeno, če ga ima hudič v oblasti ali pa Ardigata. Nihče ga ne zna brati. Samo graščina ga zna. Ta ga zmerom prav bere, pa zmerom tako, da je za graščino prav.“

Ljudje so si prikimavali.

„Ta ti pa pove! Ta je bil zmerom naš in je k pravici pritegnil. Zato ga niso mogli trpeti. Pijte, gospod Ahtik!“

„Kaj naj pa naredim s hojami na Kozlovih stenah?“ je vprašal Glavan malodušno.

„Če pustiš, ni prav, če vzameš, ne bo prav! Pa naredi, da bo prav! Saj veš, kaj ti je povedal tisti Ardigata. Nalašč so to naredili, da te bodo ob pravico deli. Sedaj tebe, Glavan, drugo leto drugega in čez nekaj let bodo vsi Škriljani iz gozda. To hoče imeti graščina, pa nič drugega.“

„Takole! Sedaj vendar enkrat vemo, za kaj gre! Ahtik! Gospod Ahtik! Vi ste nam odprli oči! Kaj hočemo narediti?“

„Udarite!“

„Udarimo!“

„Glavan, ne daj se! Pazi, da ne prideš ob pravico!“

„Ali hočemo tožiti?“

Pri nadaljnjem razgovarjanju se je pokazalo, da pravzaprav nimajo nobenega vzroka priglasiti tožbe. Graščina

je odkazala hoje, ker je imel Glavan pravico do njih. Graščina ima pa tudi pravico, odkazati jih, kjer se njej ljubi.

„Ali imam pravico do drugih hoj?“ je vprašal Glavan, ki bi se bil rad rešil iz zagate.

„Seveda imaš! Prav tako pravico imaš do drugih hoj kakor do hoj na Kozlovih stenah.“

„Bom pa druge posekal!“

„Če ti jih bo graščina dovolila!“

„Kakšna pravica pa je to?“

„Taka, da vedno graščaku prav da!“ Zato ne bo prej bolje, dokler kmetje ne dobijo pravice sami v roke in jo po svoje zaobrnejo. Pa urbar se mora popraviti. Če je krivičen, pa sežgati, da vse krivičnosti zgore.“

„Udarimo!“

Nič več niso bili na jasnem, v kateri smeri bi dali duška svoji nejevolji, kako bi se otresli zajedavcev, kako bi zavarovali svoje pravice, da bi jih jim graščak ne izpulil iz rok.

„Udarimo!“

„Kje je naš vojvoda? Kdo bo začel?“

Nobenega ni bilo tedaj, ki bi imel pogum in glavo, da bi srčno dvignil prapor za svobodo in pravico.

„Adijo, Ahtik! Adijo, gospod! Pa nikar nas ne pozabite!“

Tako so sklenili potem: „Ti, Glavan, poderi hoje in jih obreži. Če ne bomo mogli z vozom do njih, bomo pa vsi šli in jih bomo obrezane prinesli do pota ali pa še dlje, če bo treba. Pravice ne smeš dati iz rok! Vsi ti bomo pomagali.“

Medtem, ko so si možje iz Škrilj belili glave, kako bi si utrdili gozdne pravice v Mokrcu, so imeli škriljanski fantje drugačno delo, polno smeha in kratkočasja. Glavanov Janez je po malem plačeval tiste dni. Včasih so pili pri Kocjanu ali so pa bili zvečer pri Namretu. Glavanov Janez ni bil pijanec in ga tudi pil ni, če ga ni imel, niti očeta ni pritiskal za denar. Toda tiste dni je pa žulil očeta in mater za solde in marsikakšen jajček, ki je bil namenjen v Ljubljano, je moral iti drugo pot, da je dobil Janez nekaj denarja za pijačo.

„Mora biti! Pa mora biti! Temu s Preseke navkljub!“

S tem je omehčal očeta in mater, da je vedno kaj dobil. Ni bilo Bog ve koliko, ali vendar toliko, da so lahko nekaj poklicali, ako so prišli fantje v gostilno. V gostilni jih pa vendar svobodneje krešejo kakor v drugi hiši, kjer se kakšna pobožna teta ali nadušljiva stara mati pritožuje,

ako so nekoliko bolj razposajeni. Takrat so škrljanski fantje sklenili zvezo, da ne bodo nobenega tujca ponoči pustili v vas. Ako bi pa kdo imel kaj opraviti okoli oken, na katerih zelení rožmarin in cvete nagelj, temu pa posvetijo tako, da ne bo nikdar več imel skomin, hoditi po rožice. In še nekaj drugega so bili naredili. Zveržili so pesem, ki je omenjala Menata, pa tako, da ni mogel biti logar Menat prav nič ponosen. In ti navihanci škrljanski niso samo pesmi zložili in se je naučili, ampak so jo še celo peli. Naenkrat so znali vsi novo pesem, jo prepevali in požvižgavali. Peli so jo v gostilni, peli na vasi; ko je šel fant s sekuro na rami, jo je tudi prepeval ali vsaj požvižgaval.

Vi ste gotovo radovedni, kakšna je pesemca, ki je nekdam povzročala dokaj hrupa po vaseh na pobočju Mokrca in kar jih je še pod turjaško graščino in na lžanskem. Moji živi viri so mi naposled tudi pesmico spravili na dan, toda povedali so mi tudi, da pravega napeva ne morejo zadeti; zakaj Škrljani so zavijali po svoje, Golani po svoje in na Sarskem tudi tako, kakor se jim je najlepše zdelo. Pa naj bo, kakor hoče. Res je, da noben napev ni bil logarju Menatu všeč. Za to je pa šlo. Lejte jo:

• Nageljček rihta lep, zavber deklič.
Pa ga zamerka en zelen fantič.
Nageljček beli utrgal bi rad,
da bi ga nosil za trakom odzad.
Tralalilali, tralalilali, tralalilalilajo.

Stopi pod okno s predrzno nogo.
Vpraša preljubo, kdaj dala mu bo
en nageljček bel, da fant bo vesel,
ko vračal se bo in vriskal in pel.
Tralalilali, tralalilali, tralalilalilajo.

Dekle pa skrila je nageljček,
čezenj je vrgla svoj fertafček.

Fant je pa stegnil predrzno roko.
O jej! Kako se je spekel hudo!
Je pala na glavo bunka odzad,
pa se prekucnil je jager Menat.
O-je! O-je! O-je! Tralali-oje!

Gozdar Menat bi bil moral biti gluhi, da bi ne slišal nove pesmi, ki so jo prepevali ob večerih fantje na vasi. Polževo kri bi moral imeti, ki bi se ne segrela, ko je moral vedno poslušati tisto strupeno, škodoželjno zbadanje: „Je pala na glavo bunka odzad, pa se prekucnil je jager Menat.“ Njegova laška kri je vreła tem bolj, ko ni mogel dati duška svojim občutkom. Glavanovega je preklel z najhujšimi laškimi kletvicami, zažugal mu z maščevanjem in nepopisen srd se je razlival na vse ljudi v Škriljah in ondi, koder se je razlegala „njegova“ pesem.

Menat je stiskal pesti in žugal:

„Čakajte!“

Nekoč se je Menat že v temi vračal od nadoskrbnika iz Námršlja. Na Preseko ni mogel domov drugod kakor skozi Škrilje. Tudi takrat je tuhtal, kako bi Škriljanom bolj nagajal. Tisto je bil že sklenil, da pojde pri desetini do zadnjega snopa in zadnjega repa. Nobene reči ne bo spregledal.

S takim premišljevanjem je prišel v Škrilje. Ko se je bližal Kocjanovi hiši, je že od daleč slišal šundranje. Brž je nastavil ušesa, kakor je bila graščina navajena, in je res razložil kmalu svoje ime; ko se je še bolj približal, je spoznal, da se krohotajo na njegov račun. In kakor bi vedeli, kako ga dražijo, so zakročili pesem o jagru Menatu.

To mu je pognalo kri v glavo. Puška mu je dala pogum, da je prestopil prag in stopil v slabo razsvetljeno krčmo.

„Bom videl, kateri so!“

Nihče ga ni pričakoval in poznalo se je, da jih je presenetil. Fantje, ki so sredi hiše stali in se prepevajoč držali preko ramen, bi se bili skoraj zmešali, a tisti, ki je naprej jemal, ni odnehal in jih je potegnil za seboj, da so odpeli. Toda h koncu se je petje spremenilo v žvižganje in Menat ni slišal tistih besedi, katere bi bil izjemoma rad slišal nocoj, da bi bil začel prepír, oprt na puško in lovski nož.

Menat se je bil usedel k mizi pri peči, se pomeknil v kot, del puško med noge in roko na ročaj noža.

Kocjan, ki ga je opazoval, je spoznal njegovo namero, pa je zavpil:

„Fantje, zadosti je večanja nocoj!“

Fantje so razumeli. Glavanov je plačal in so šli.

„Kanalje!“ je sikal Menat za njimi, ko je videl, da so se spretno izognili. Zunaj so jo pa iznova vrezali, da so ga dražili.

Tedaj se je začel Menat prepirati s Kocjanom, zakaj pusti, da fantje v njegovi gostilni prepevajo sramotilno pesem. Kaj mu je graščina naredila?

Kocjan se je izgovarjal, da v njegovi hiši tisti, ki za pijačo dá, tudi lahko zapoje, kakršno hoče, da se le iz božjih reči norca ne dela.

„Iz graščine se pa lahko?“

„Brez greha, pravim. Naj imajo fantje svoje veselje, naj imajo! Še Vi se smejajte in jih pohvalite, pohvalite, kako znajo, pa boste vsi dobre volje.“

„Jim bom že pokazal!“

Menat se je sklonil k luči, napel pri puški petelina in nasul smodnika v prašnico.

„Gospod! Ne bo prav, ne bo! Noč ima svojo moč! V cerkvenem branju stoji: Kdor bo z mečem okoli hodil, bo z mečem okoli prinesen.“

„To ni meč! Ta je bolj zanesljiva! Je risana!“

„Tudi za pihalnik velja sveto pismo.“

„Enkrat mora biti konec.“

Kocjan ga je še ustavljal, ker pa le ni hotel ostati, ga je še posvaril: „Če se kaj zgodi, bom jaz spričal, da se je namenoma zgodilo, namenoma! Slišite!“

Logar je šel, toda fantje so bili že na drugem koncu vasi in ni nikjer zadel obnje, ker je moral že prej zaviti iz vasi. Tudi so bile Kocjanove besede nekoliko potlačile njegovo bojevitost, nekoliko ga je plašila noč, in nočni hlad, ki mu je pihnil v razgreti obraz, ga je pomiril, da se mu je naposled skoraj prav zdelo, da se ni sprijel s fanti. Morda se bo dobila prilika, ko ne bo mogel nihče spričati.

„O, Kocjan! Ta tudi drži s fanti!“

Nad vasjo se pa le ni mogel premagati. Sprožil je puško v smeri, od koder je prihajalo petje. Bobneče je počilo in večkrat odmevalo od vseh strani. A ko se je zgubil odmev, tedaj se je razlegnilo iz Škrilj veselo fantovsko ukanje in Menatu je priletelo na uho klicanje:

„Les pridi, če imaš korajžo!“

„Vam bo že graščina pokazala!“ je vpil Menat nazaj. „Boste že videli, kaj graščina zna!“ — — —

Glavan je bil tiste čase v groznih premislekih, kaj bi naredil. Drugih hoj ni dobil, s Kozlovih sten jih pa ne bo mogel spraviti. Včasih ga je prijelo, da bi jih pustil tam, kjer so. Toda streha na hlevu ga je priganjala, da se loti dela in odkazane hoje mora vzeti. Ali ni rekel Ardigata, da padejo njegove pravice iz urbarja, ako ne vzame hoj. In kaj bo potem? Kaj je kmetija v Škriljah brez gozdnih pravic?

„Jih bomo pa podrli, saj so sosedje rekli, da mi jih bodo pomagali spraviti.“ Tako je odločil že večkrat, a se le bal začeti.

„Kdaj pojdeva na hoje?“ je dejal fantu.

„Nikoli na Kozlove stene! Kjer imate pravico, tam zastavite sekiro! Ali ni ves Mokrc naš?“

„Pa graščinski!“

„Ko smo neumni, da pustimo graščini vso veljavo!“

„Fant! Kaj je bilo tega treba? Pri miru bi ga bil pustil. Punca bi ga bila že sama odgnala.“

Sina je zbodlo očetovo očitiranje, čeprav je bilo rahlo. Ker se ni mogel zagovarjati, je pa zavrnil očeta:

„Ali sem jaz streho podrl?“

Oče je moral molčati in priznati, da je ugovor pravičen.

Sosedje so ga pa tudi vedno spraševali:

„Kdaj pojdeš na hoje? Nu, ali si jih že podrl?“

Tako ni imel miru ne podnevi ne ponoči, ne doma in ne drugod. Hoje na Kozlovih stenah so mu bile vedno pred očmi. Da bi imel mir in hoje doma, se je naposled le odločil, da je naročil zjutraj zgodaj pripraviti kosilo, in drugi dan, ko je še danica svetila, sta s sinom vzela žago, sekire ter nekoliko krompirja in šla nad hoje.

„Pa jih bomo precej od kraja,“ je rekel sin.

Oče mu je pa začel prigovarjati, naj gresta tja, kjer jih je graščina odkazala, na stene. Fant je na vse načine otresal, naj ne gresta tako daleč, da nimata iti po kaj, da onih hoj ne moreta spraviti domov. Med drugim je menil, da se bo Lah s Preseke smejal, ko bo videl, da je Glavan res tak norec, da gre iskat hoje na Kozlove stene, ko ima vendar po vsem Mokrcu pravico do hoj.

Stari je seveda tiščal svoje in prepričeval sina, kako je edino prav, da gresta na stene in podereta tisto, kar je graščina odkazala, ko ima že od nekdanj pravico to odkazovati. Tiste hoje bosta podrla, ki so zaznamovane. Ako ne bosta mogla celih spraviti čez, jih bosta pa zrezala na kose.

„Te hoje morajo ven, naj stane, kar hoče. Ako drugače ne bo mogoče, pa na rami. Ni strela, da bi jih ne dobili ven!“

„Oče! Ne bomo jih dobili ven. Je zastonj najin trud. Kar domov se obrniva, če se nočeva lotiti drugih.“

„Pokaži no, kje so! Poskusiva!“

Tako sta se pregovarjala, da se je sin naposled vdal in peljal očeta na Kozlove stene.

In kakor je vsake poti enkrat konec, tako je bilo tudi poti Glavanovih dveh.

„Ni pota, ni steze! Strela! Kaj ga je sem gori neslo?“

Sin je pa nejevoljen mrmral: „Midva sva pa norca, ki ga ubogava.“

Slednjič se je začelo svetiti skozi debla. Svetloba, ki je prihajala v gozdu samo od vrha, je sedaj prihajala do njiju tudi od spredaj. Bila sta na robu gozda.

„Lejte! To so pa naše hoje! Pa si jih oglejte, saj so zalisane,“ je dejal sin, se usedel pod bližnjo hojo in naslونil hrbet na deblo.

Stari si jih je ogledal od tal do vrha. Všeč so mu bile, pa je rekel:

„Lepe so!“

Toda njegov glas je bil poln bridkosti, zakaj videl je, da do njih ni pota, po katerem bi jih spravil domov.

Potem je pa stopil na rob, odkoder je imel prost razgled na vse strani. Na severozapadu so goreli gorenjski snežniki v žarkih vzhajajočega solnca, na južnem obzorju ga je pozdravljal Snežnik' z bleščečo belo kapo. Pred njim se je stegoval v širjavo stari znanec Krim, odet z rjavo suknjo bukovja, na kateri so bile večje in manjše krpe jelovja. Daleč za Krimom so pa delale neprodarno, temno steno gore nad Idrijo, vrhovi Hrušice in Javornika. Nad Barjem je pa stalo sivo megleno jezero, ki je pokrivalo tudi ravnino nad Ljubljano. Šmarna gora, Sv. Katarina in drugi vrhovi so bili kakor otoki v meglenem morju.

Glavan pa ni imel oči za vso krasoto, ki bi jo lahko užival s Kozlovih sten. Težka skrb je vklepala njegove misli in obračala njegov pogled k tlom. Pa tudi beli kurji slep ki se je bohotno v velikih šopih razcvetal ob robu gozda, ga ni motil. Videl ni grmad drena, odetega v drobno rumeno cvetje, niti grmičevja rdečkastega volčina, ki se je vsiljeval z ostrim vonjem.

Glavan je videl samo hoje na robu in samo skrb, kako bo spravil hoje odtod.

„Strela zavržena!“

Glavan je oprijemši se za grmovje stopil prav na rob in pogledal v temno sotesko, katere še niso razsvetlili solnčni žarki. Videl je pač že lško, toda takrat jo je gledal od spodaj, ko mu ni vzbujala tiste groze kakor danes, ko strmi z vrha sten v grozno globel. Na uho mu je udarjalo šumenje vode, ki je drla v ozki soteski in hitela čez slapove v nižino. Vmes so se oglašali ostri glasovi graščinske žage, ki je niže doli drobila jelove hlode. Glavan je motril svet pod seboj in iskal z očmi pota ali stezice, po kateri bi šli hlodi navzdol, iskal je ravnice, ki bi prestregla golí in jih obvarovala razkola. Pa nič! Gola stena je drsela pod njim skoraj navpično do dna. Iz razpok je poganjalo sivo, zanikrno grmičje in na policah prek sten so čepeli krnjavi bori, a druge opore nobene. Stari je izprevidel, da bi se vsaka hoja razbila v trske, ko bi jo spustil prek sten. Iz trsak se pa ne naredi nobeno ogredje. Vrtoglavica ga je napadala, ko je strmel v brezno, in slabost ga je obšla, da bi bil skoraj omagal nad stenami. Uprl se je in umeknil nazaj.

„Nič! Nič! Nobenega pota!“

Ves strt se je zleknil pod bližnjo hojo.

„Ali Vam nisem pravil?“ mu je očital sin. „Sedaj vidite!“

Oče ni odgovoril ničesar. Zatisnil je oči in v duhu gledal vse dogodke od trenutka, ko je trhljena streha počenila pod snegom, do tedaj, ko se je nagnil preko sten in gledal v lško. Videl je Pema, gledal Ardigato in govoril z grofom. In kakor bi ga nekaj pičilo, naenkrat ga je minila slabost in vrtoglavost in jasno mu je bilo, kaj je rekel Ardigata, ki ima urbar v oblasti.

„Ob pravico boš, ako ne posekaš in ne vzameš odkazanih hoj!“

Ta glas mu je zvenel v ušesih in ga spravil pokonci.

„Fant, katere se bova lotila?“

Sin se je začudil in dejal:

„Menda ste neumni.“

„Nič neumen. Vzeti jih morava ven, jaz vem, da jih morava. Pravico si moramo ohraniti! Pravice ne smemo zapraviti.“

Tedaj mu je ponovil grožnjo Ardigatovo.

Stari si je ogledal hoje po vrsti. Res so bile lepe. Dvanajst jih je bilo, dve več kakor je imel zapisanih. O, kako so lepe in dolge ter debele, dovolj bi bilo lesa za gredi in dovolj desk, kar bi jih potreboval, in še prodal bi kako desko. Toda, ali jih bo mogel zvrniti navkreber? Vrhovi odkazanih hoj so imeli na vnANJI strani nad breznom mogočno vejevje, na notranji strani, kjer se v senci in goščavi vejevje ni moglo razviti, so pa bile hoje skoraj do vrha gole.

„Veje jih bodo potegnile v brezno,“ je ugotovil na-
posled.

„Ali Vam nisem pravil? Ali verjamete sedaj?“ je dejal sin zmagoslavno.

Pa stari še ni odnehal. Ko je ogledoval hoje, je opazil eno, ki bi mogoče pala navzgor, ako bi pazila.

„Tole bova! Tole nasekaj!“

Sin ga je neverjetno pogledal in se še obotavljal.

„Le daj! Le daj! Nama bodo dale še dosti opravka,“ ga je priganjal oče in pripravljaj žago.

Zapela je sekira. Nagli udarci so pričali, da jo vihti nekdo v jezi, in čez nekaj trenutkov je že zvenela žaga na Kozlovih stenah.

„Pravice pa ne bomo zgubili,“ je ponavljal potihoma oče in ravnal žago tako, kakor se mu je zdelo najbolj prav. Ko sta počivala, je zabijal zagozde na spodnji strani, da bi ne stiskalo žage in bi privzdigovalo hojo navzgor.

Pa vse ni nič pomagalo, vse zastonj. Ko sta že mislila, da bo vendar pala navzgor, ko se jima je že zdelo, da vidita smer, v kateri bi ležala, se je nekaj zazibalo v vrhu in hoja se je nagnila navzlic vsem zagozdam na spodnjo stran in žaga je obstala.

Da bi rešil žago, je Janez vzel sekiro in nasekal hojo. Pala je sicer po robu, toda košati vrh jo je potegnil v brezno.

Oče je obledel, sin se je pa pognal kakor je mogel daleč čez rob, da bi videl, kako bo grmela hoja v Iško. Treskanje debele hoje ob skale je povzročalo zamolklo bobnenje, ki je odmevalo od nasprotnih sten in valovilo dalje. Gora se je potresala in skalnati grušč, ki se je pod udarci luščil od sten, je z ropotom drsel v sotesko.

„Trske! Same trske!“ je vzkliknil Janez, ko se je vzpel kvišku. „Ali ste videli, oče?“

Nad Iško so se pa spreletavali brzi golobje, so prhutale velike sove in drugi ptiči, ki so preplašeni zapustili gnezda

in skrivališča po razpokah skalnatih sten, ko jih je zdramil silni šum in ropot. Brlizgajoč so se spreletavali na ono stran soteske, da se skrijejo pred nevarnostjo v temni Zali.

„Lejte jih, kako beže!“ je kazal sin, ki je z zanimanjem gledal beganje ptičev.

„Takole bo z našo pravico! Zginila bo, pa je ne bo več,“ si je mislil stari in kar tesno mu je bilo in zaželel si je proč.

Pobiral je orodje in priganjal fanta, ki bi bil še rad zrl za ptiči tja v Zalo.

„Pojdiva! Pojdiva!“

„Ali ne bova še drugih?“ je vprašal poredno.

„Naj jih pa Lah seka!“

„Pa tudi to bi mu bili privoščili. Ali Vam nisem pravil?“

Oče je malo govoril. Premišljeval je Menatovo hudobnost, zakaj sedaj je bil prepričan, da ga je samo peklerska hudobnost pripeljala na Kozlove stene. „Ob pravico nas hoče spraviti. Pa nas ne bo. O, eno sem podrl, eno, da ne bo mogel reči, da sem se upiral. O hudobnost zavržena, strela peklerska, pa kakšne mi je odbral. Vsaka sili z vrhom v brezno.“

„Oče katere bova pa sedaj posekala?“

„Bova že videla!“

In ko sta prišla tja, kjer se je poznalo, da je bila nekdanj kolovozna pot in da bi bilo mogoče vsaj s prednjim koncem priti do tja, čeprav ne s celim vozom, je pa vrgel oče orodje na tla in dejal:

„Tukajle jih bova!“

Šinu se je še vedno nespametno zdelo, zakaj bi ne posekala kar od kraja, da bi bilo manj prevlačevanja in trpljenja.

„Naša pravica je taka pri kraju kakor na vrhu ali na Kozlovih stenah,“ je modroval sin.

Pa očeta ni bilo mogoče pregovoriti in si je pravice razlagal drugače kakor sin.

Ogledal si je debla in kmalu jih je imel deset odbranih, kakršne bi se dale otesati v trame, potrebne za ogredje.

„Nihče ne bo mogel reči, da sem preveč vzela. Deset jih bomo podrli v gošči, da nihče ne bo mogel reči, da je kaj škode. Nič več nečem, kakor kar je naša pravica. Fant, zdaj pa le mahni!“

Pokazal mu je deblo in pripravljaj žago.

„Oče, ali ste res tako neumni? Saj nisva prišla krast!“

„Zato pa! Ukradla bi bila bolj na priliki! Mahni!“

In zapela je sekira v tihem gozdu in zazvenela žaga. Deset hoj je palo po tleh.

„Tako! To bo naša streha,“ je dejal stari, ko je prišla zadnja na tla, in se je globoko oddehnil. Z rokavom si je obrisal pot z obraza in se usedel na podrto hojo.

„Odpočijva si; ti pa zakuri, da bova spekla krompir za južino!“

Zgodilo se je, kakor je velel oče. Po južini sta se pa lotila hoj. Oklestila sta jih in potem začela razžagovati, da bi bila debela pripravnejša za izpeljavanje.

Ko sta bolj počasi delala, so pa začeli v očetovi glavi vstajati dvomi, ali sta prav naredila ali ne. Ali je imel pravico podreti druge hoje kakor one, ki so bile znamenovane. Kaj bo rekel logar, kaj bo rekel Pem, kadar bo zvedel, in oni na Turjaku, ki ima v oblasti urbar. Ali so njegove pravice do gozda kaj omajane?

Nikogar ni bilo, ki bi mu bil tisti hip pojasnil, ki bi ga bil razsvetlil in pomiril. Ako je omenil kake pomisleke, se je sin samo hudoval in zato je oče umolknil in ostal sam s svojimi skrbmi.

Mrak se je že delal v gozdu, ko sta končala in šla domov. In ko sta šla preko senožeti in gmajne, je bila že trda noč, le da je mesec razsvetljeval pokrajino in jima svetil po poti.

Pod Preseko se Janez ni mogel premagati. Zaukal je na vse grlo in potem zažvižgal tisto pesem, ki je gozdarju Menatu gnala kri v glavo.

Sinu je teknila večerja, a očetu ni šla kaj v slast, tako da ga je žena vsa v skrbih vprašala: „Ali ti ni kaj prav? Ali si bolan?“

„Nič bolan. Samo zdelo se mi je, da so se podirale hoje name. To me skrbi!“

„Bog se nas usmili!“ je vzdihovala mati.

IV.

„Prav sta naredila!“

Tako so škrljani pritrjevali Glavanovima, ko sta pripovedovala, kaj sta naredila.

„Graščina ne bo mogla nič reči. E, stari je tič! Malo govori, pa dosti misli. Dobro jo je izvil!“

„Pa kako ti je previden! Eno ti je podrl na Kozlovih stenah, da je zagrmela v Iško in bo graščina in vsak videl, da tistih hoj ni moči spraviti v Škrilje. Kaj mu bodo hotele trske!“

„Graščina je zvita, pa mi tudi nismo tako rejeni za ušesom, da bi ji ne prestrigli njenih nakan. Nič se ne more dotekniti naših pravic! Nič nismo odnehali!“

Glavan se sicer ni prevzel od hvalisanja, vendar se mu je dobro zdelo, da so sosedje odobravalji njegovo početje. On je pa le vlekel na ušesa, da bi ujel odmev podrtih hoj. Kaj bo graščina rekla? Kaj bo naredila tista strela zelena s Preseke?

To bi bil Glavan rad zvedel in slišal, da bi potem prav umeril korake.

Toda graščina je molčala. Ne bev ne mev. Ali ni nič videla? Ni nič slišala, ko so padale hoje? Ko je grmelo v Iško in je sekira pela za vrhom? Kje so bile graščinske ‚oči‘ in zakaj niso zalajali ‚psi‘ v Iški?

Vse tiho.

Tudi Škriljani so čakali, kaj bo odgovorila graščina na samolastno ravnanje Glavanovo, pa ker ni bilo nič, so bili mnenja:

„Ta jim je pokazal! Ta je dal graščini!“

In Kocjan je ob neki priliki povedal, kako so Škriljani v njegovi hiši na glas govorili, da ga bodo izvolili za rihtarja.

„Noben drug ne bo naš rihtar kakor Glavan. Ta bo varoval naše pravice in jih bo!“

Glavan ni nič rekel. Kar oprezoval je. Ker pa se le ni nič pripravljaj, da bi šel po hoje, sta ga žena in sin spraševala, kdaj pojmeta ponje. Pa je le odlašal. Nekoč vendar reče:

„Fant! Stopi, stopi gori na Preseko in povej gozdarju, da sva podrla hoje in da jih bova vzela domov.“

„Tako neumen nisem!“ je odgovoril sin. „Če Vi ne greste po hoje, grem pa sam.“

Janez je razdril voz, krog ročic prednjega konca je pripel verige, poiskal cepin in sekuro. Zjutraj zgodaj sta šla, zakaj stari ga vendar ni mogel pustiti samega. Gredoč se je oče pač oziral, kje bo ugledal logarja, pa ga nista srečala niti videla. Naložila sta nekaj goli in jih vlekla domov. Tudi drugič jih ni nihče srečal od graščine, a prepričana sta bila, da jih je logar gotovo opazil, zakaj

kolovozna pot gre tako blizu Menatovega stanovanja, da bi moral biti logar slep, če bi jih ne spoznal in ne videl, kaj vozita.

Staremu je bilo skoraj žal, da se je toliko časa obotavljal, zlasti ko je pomislil, da bi bil les že obrezan in bi se streha stavila spomladi, ko še ni čez glavo drugega dela; kesneje bo pa vse na kupu, košnja in tesianje. Sedaj se mu je kar mudilo in sta gnala voličke, da so popolnoma sešepali. Preden je bilo polovico lesa doma, sta morala prenehati voziti.

Menat, ki res ni bil opazil podrtih hoj, tudi ni videl, da je vozil Glavan hoje domov. Tiste dni je imel drugod posla; zganjal je ljudi na spomladansko tlako v graščino. Prišel je pa nekoč skozi Škrilje. Ob tisti priliki je videl na Glavanovem vrtu kup goli. Kar osupnil je in nehote obstal, zakaj popolnoma je bil preverjen, da Glavan nikdar ne more vzeti hoj s Kozlovih sten.

„Na! Sedaj jih ima pa cel kup na vrtu! Ali mu je sam zlodi pomagal?“

Že je hotel stopiti h Glavanu in starega vprašati, kako sta hoje na stenah podirala, pa se je vendar premislil, ker mu je nekaj reklo:

„To ni mogoče! To ni mogoče! Te niso rastle na Kozlovih stenah!“

Hotel se je prepričati na lastne oči. Prva pot logarjeva je bila na Kozlove stene. Ko je prišel na kolovozno pot in opazil sledove voza in vlak, je zopet dvomil in bil slabe volje.

Premišljeval je, kako se je Glavanu vendar posrečilo rešiti hoje in jih spraviti sem čez, ko ni nobenega pota. Tako premišljujoč je prišel čez vrh do kraja, kjer so bile hoje podrte.

„A-a-a! Glej! Glej! Nobena ni bila zaznamovana, pa sta jih podrla. Hahaha!“

Tako se je presenečen veselo začudil in zadovoljno zakrohotal.

„Tatova! Hahaha! Glavan tat, sin tat! Hahaha!“

Poiskal je brž šture in jih seštel:

„Deset!“

„Navihan si, Glavan, navihan! Pa to ti ne bo nič pomagalo! Samo deset, kolikor si imel zapisano. Toda ena ali enajst, je vseeno! Tatvina je! Hahaha! Nobena ni bila zaznamovana!“

Tako zadovoljen že dolgo ni bil. In česar še ni storil, je bilo danes prvokrat. Menat je pričel žvižgati pesmico, ki so jo bili zložili fantje iz Škrilj, ki ga je vselej jezila, da se je grizel v ustnice. Danes jo je pa žvižgal sam.

„Sedaj se je Glavan prekucnil! Hahaha, Glavan se je prekucnil! Hahaha! O, bomo videli!“

Od veselja ni vedel, kaj bi počel. Ali naj tukaj počaka? Ali naj gre doli v Škrilje h Glavanu in naj mu očita tatvino? Ha! Počakal ga bom! Zagrabil ga bom pri delu. Hahaha! Glavan tat, tat, tat — in sin njegov — tat! Le čakaj, kanalja, sedaj boš pa mojo pesem pel. Jaz ti bom pokazal nageljček.“ Pohotna misel ga je obšla in vsega prevzela.

„Nageljček! Nageljček! Kdo ga bo ajal?“

Usedel se je in delal načrte, kako bo spravil Glavanovega s poti in sam prišel na pot, ki pelje do rožice.

„Hahaha!“

Gospod nadoskrbnik bo pohvalil njegovo vestnost v službi, njegovo nepodkupljivost.

„Viktorija! Hahaha!“

Radovednost ga je pognala na Kozlove stene gledat zaznamovane hoje. Že oddaleč je zagledal novi štor in se iznenaden oziral za podrto hojo. Ali sta jo vzela domov? Ni sledu. Tedaj je že prišel na mesto in z veččimi očmi opazil, kje sta sedela, kje delala in pa tudi da ni nobene sledi, da bi bila hoja pala na zemljo; morala je z viška zgrmeti v lško.

„Zadel sem jo! On mene, jaz njega. Hahaha!“

Stopil je na rob in držeč se za grmovje pogledal v brezno, da bi ugledal podrto hojo. Najmanj dve sto sežnjev pod seboj je ugledal nekaj belega, nekaj belih polen, ostanke hoje.

„Trske! Hahaha! Sem vedel!“

Z zadovoljnostjo hudobca se je vračal logar na prejšnje mesto in potem domov na Preseko, saj ondi mimo gre pot v Mokrc in čez, odondod ga bo videl, kdaj pojde v goro. Tam ga bo zasačil in prijel.

Zadovoljiva slast ga je prevzela, navdalo ga je veselo pričakovanje.

Kar je počel, koder je hodil, je uravnal tako, da je imel v očeh pokrajino od Škrilj do gozda v Mokrcu. Nihče bi ne mogel neopažen uiti.

Glavana pa ni bilo od nobene strani, zato se je gozdarja polastil tisti nemir, ki objame človeka vselej, kadar željno pričakuje, da bi se nekaj skoraj uresničilo, pa noče priti. Ali misli Glavan, da jo bo unesel? Premalo pozna Menata!

Končno so Glavanovi voli ozdraveli. Mož jih je vpregel in komaj se je zjutraj zdanilo, sta šla Glavanova dva z volmi in vozom ter sekero in cepinom v goro. Logar je še ležal in premišljeval, ali bi že vstal ali pa bi še nekoliko potegnil, ko je zaslišal tisto značilno trenje koles ob kamenje in mu je priletel na uho gonjačev glas: „Hej, sivec!“ Glas se mu je zdel znan. Vse je zatrepetalo po njem. Vstal je, skočil v hlače, ogrnil kamižolo in šel na prag gledat, kdo gre z vozom. Toliko je bilo že svetlo, da je spoznal vprego in ljudi.

„Sta že prava!“

Smuknil je v hišo, se hitro oblekel, vzel iz omarice nekaj žgane pijače, odlomil še vogal kruha, potem zateknil za pas lovski nož in vrgel čez eno ramo torbo, čez drugo pa puško.

Prej je še nasul smodnika v prašnico in pritrnil kapico.

Materi je na vprašanje, kam tako zgodaj in brez zajutrka, odvrnil:

„V gozd za tatovi!“

Nato je hlastno odprl vrata in zginil brez križa in brez slovesa.

Menat ni opazoval mladega jutra, njegova duša ni uživala božjih krasot, ki so se razlivale povsod, najsi je človek gledal po tleh ali obrnil oči kvišku, na visoko nebo.

Strast mu je oslepila oči, da ni videl ničesar. Svoje misli je bil pogreznil v maščevalnost. Postal je lovec na sledu za zverino. Na Glavanova dva je mislil in premišljeval, kje bi ju prestregel. Poznal je vsak grm, vsako skalo, vedel je za vsak ovinek in za vsako goščo, kjer bi se lahko skrila in ju počakal. Vedel je tudi, kam bi skočil v nevarnosti, zakaj poznal je Glavanovega fanta, da ne kloni zlepa, da je nagel in predrzen.

Sedaj se je naenkrat spomnil, da črti pravzaprav le sina Glavanovega; starega preganja tako mimogrede; ne črti ga nič bolj kakor druge škriljane.

„Kleti smrkavec, da si upa graščinskemu človeku zastaviti pot. Kaj njemu mar, kam hodim trkat.“

Tako je prišel na vrh Mokrca. Zazdelo se mu je, da je prostor kakor nalašč za prestrezanje. Glavanova dva bosta počasi od one strani prišla na vrh, tedaj bo pa stopii prednju, ju ustavil in jima očital tatvino. Doli bosta morala zmetati les in prazna iti domov.

„Jima že pokažem! Hahaha!“

Pogledal je, kam bi se usedel, in počakal. Spustil se je na parobek, kjer ni bilo tako vlažno kakor na tleh ali na skali. Lepa dolenjska pokrajina se je razgrinjala pred njim, ožarjena od jutranjega solnca. Na jugu so zapirale obzorje strme stene nad ribniško, dobrépoljsko in kočevsko dolino, dalje na vzhodu so se raztegovala pogorja Roga in Gorjancev. Prav na vzhodu je sameval Kum, za njim so se pa kopičila brezimna pogorja onkraj Save; od Kuma na levo so se vzpenjale gore do snežnikov. Vmes je pa ležalo v božjem miru dolenjsko gričevje, kjer po solnčnih bregovih cvete breskev in joka vinska trta. Tega ni videl Menat, kakor ni videl po gričih sivih gradov in belih cerkvic in ni opazil belih hiš, ki so ga pozdravljale iz Šmarja in Grosupljega. Zatopljen je bil v misli, ki so ugajale njegovim strastem; kadar je le povzdignil oči, jih je uprl tja doli, kjer so ležale kakor pod njegovimi nogami sredi rjavih polj in zelenih trat znane mu vasi Golo, Visoko, Škrilje, Klada, Sarsko' in druge do Želimeljga in Iga. Po teh vaseh je bil doma logar s Preseke. Tu je bil gospod, njegov gospodar pa graščina. Kdor je imel z njim opraviti, je imel opravka z graščino, in graščina je ukazovala, kadar je stopil v hišo Menat.

Po teh vaseh so zibale nesrečnice, ki so verjele sladkim besedam in zapeljivim očem graščine, ko je hodila v vas in ni bilo nikogar, ki bi ustavil graščino in ji prestrigel pot.

Ha! Samo ta Glavanov! Samo ta ga je počil, ko je šel, da bi užival in se veselil, ko bi trgjal beli nageljnov cvet.

„Bo že videl, kaj je graščina!“

In osramotil ga je. Fantje se mu rogajo sedaj in pojejo sramotilno pesem, dekleta se posmehujejo in stari privoščijo graščinskemu.

„In vse to je naredil Glavanov! Danes se mu osvetim! Ha! Danes zapojemo drugačno pesem!“

Tedaj je jeknilo čez vrh in zdramilo logarja. Vstal je, približal se robu in previdno pogledal skozi vejevje. Kmalu ju je opazil. Stari je hodil spredaj in poganjal žival,

fant je pa s cepinom v roki hodil zadaj in ostrezal in privzdigoval debla, ki so se zadevala na ovinkih ali pa lovila ob korenine.

Menatu je bilo všeč, da je bil stari spredaj. Sina se je nekam bal, tem bolj, ko si je bil v svesti, da ne pojde prav gladko. Pogledal je puško, če je vse v redu, in stopil na pot pod vrhom, da bi ustavil živino, ko pride na vrh.

„Sedaj mi ne uideta!“

Naslonil se je na puško in čakal na videz mirno in malomarno ter vlekel na ušesa, da bi presodil razdaljo po glasovih, ki so prihajali naproti. Slišalo se je že sopenje živine, ki je vlekla. Skoraj je bila na vrhu in zraven nje Glavan. Tedaj je stopil logar nasproti in zaklical: „Stoj!“

Glavan, ki zamišljen v svoje delo ni bil opazil Menata, se je prestrašil in osupel pogledal logarja. Šele na ponovno povelje: „Stoj!“ je začel ustavljati voli: „O-o-o! Sivec! Oha!“

„Kako sem se ustrašil!“ je priznal stari zmeden, ko še ni vedel, kaj to pomeni.

„Kakor vsak tat, kadar je zasačen!“ ga je zavrnil logar trdo, ko je videl pred seboj človeka, ki se trese pred njim.

„Doli z lesom!“ je ukazal Menat. „Ukradeno!“

Tedaj se je pokazal na vrhu Janez, ki zadaj ni videl, kaj se godi spredaj. Pomeknil se je za grm, ko je ugledal Menata, zakaj ni ga rad videl od blizu, in je poslušal, kaj imata z očetom.

Ko je pa razumel, da gozdar očita tatvino in zahteva, da vržeta les doli, je zavrelo po njem. Stopil je naprej in zavpil nad očetom:

„Poženite! Kaj poslušate to čvekanje!“

„Nikamor ne pojdeta z lesom,“ je zavpil gozdar razdražen. „Tu jaz ukazujem. Vrzita doli, kar sta ukradla!“

„Kdo je kral?“ je zavpil nič manj odločno Janez in stopil par korakov bliže. „Poženite!“

„Umeknite se!“ je dejal stari gozdarju. „Vi veste, da ni res, kar pravite. Nič nisva ukradla!“

„Vse to sta ukradla v graščinskem! Doli!“

„Poženite vendar! Naj pa pride zlodi pod voz!“

„Tudi koraka ne več naprej! Takoj vama pobijem žival!“ se je zagnal gozdar in poprijel puško.

Stari se je hotel prerekati z gozdarjem, tedaj je pa skočil sin naprej, zavihtel proti gozdarju cepin in zavpil:

„Ti živino! Jaz pa tebe!“

Gozdar je odskočil, nastavil puško in zaklical:

„Samo geni se še enkrat!“

„Poženite!“

Ker se je pa oče obotavljal, je potegnil fant očetu bič iz rok in udaril z njim po volih, da so se zopet uprli.

Gozdar je začutil, da vse zaigra, ako v tem trenutku popusti, da ga bodo še bolj zasmehovali po vaseh in bi zgubil zaupanje pri nadoskrbniku in v Turjaku; tudi lepa prilika za maščevanje bi mu ušla.

Brcnil je tedaj voli v gobec, da so odskočili, nastavil puško ter zavpil:

„Doli! Če ne, bom streljal!“

„Saj nismo zverjad!“ je zavpil Glavan.

Fant je pa zavihtel iznova cepin in skočil za gozdarjem.

„Pa streljaj, hudič!“

Tedaj je počila puška in prestrašila vse. Voli so odskočili, Janezu so omahnile roke s cepinom in stari je jeknil prestrašen, ne vedoč, ali jo je dobil sin ali vol. Svinec je padel v tla pred fanta — gozdar je kesneje trdil, da je namenoma streljal v tla, hoteč ga ostrašiti — in dim mu je puhnil v obraz, da je prebledel. Hitro je spoznal, da gre zares, iznova zavihtel cepin in zamahnil proti gozdarju. Ta je odskočil, oče se je pa pognal za sinom in ga objel z vso močjo.

„Ne ubijaj!“

Trdo ga je prijel in potem zagrabil za cepin.

„Ne ubijaj! Človek je!“

„Še enkrat poskusi!“ se mu je rogal logar in obračal puško proti njemu. „Tatova!“

Oče je držal sina in ga pomirjeval, a gozdarju je očital:

„Zverjad se strelja, ne pa ljudje!“

„Ti tega uči! Saj si ga videl!“ mu je odgovarjal Menat. „Lesa ne boš premeknil.“

Oče je izvil sinu cepin iz rok.

„Fant, nehaj!“

Janez se je prerekal z gozdarjem in obžaloval, kakor je doma rekel, da ga ni pehnil v lško. In grozil je še in mu žugal, da še pride trenutek, ko se bosta gledala od blizu, in takrat bo dobil logar za vselej. Menat se je sukal tako, da je naposled prišel na drugo stran, od koder je predrzno grozil s puško in zahteval, da vržeta hoje z voza.

„Naa! Zaradi teh polen se ne bomo streljali. Ti veš, da si vsega tega kriv!“ je dejal Glavan, pograbil sekuro,

ki je bila zasajena v deblo, in z njo presekala rajtelj, da so verige odnehale in so ostale goli za vozom, ko so volji potegnili.

„Na duši naj ti zgore! Ti veš, da je les naš, da imamo pravico spraviti ga domov!“

„Ukradeno! Tatova! V graščinskem gozdu si ne bo nihče sam delal pravice. Tudi Glavan ne!“

Janez bi bil najrajši skočil za njim in se zbil do smrti, toda oče ga je držal in vlekel za seboj.

„Pusti ga! Enkrat se mu bo že vrnilo!“

„Tatova!“

„Naš les!“

„Tatova!“

In tako so letele sem in tja besede in grožnje, pomešane s kletvicami.

Menat je stal na vrhu in gledal za njima, ki sta se vračala osramočena, zapečateni — tatova. In še zmenil se ni, ako je ujel kako psovko, ki mu jo je vrgel Janez, ki bi se bil najrajši vrgel nanj in končal prepir enkrat za vselej.

„Pes! Hoje straži, dekleta pa v miru pusti!“

Dobro, da Janez ni slišal besed, ki mu jih je oni poslal nazaj. Tudi oče bi ga ne bil udržal. Tako je pa ostal Menat s Preseke zmagovavec.

Glavanka se je začudila, ko sta prišla domov prazna. Na obrazih in vedenju se je poznalo, da sta doživela nekaj nenavadnega. Kaj to pomeni?

„Mati! Ali ti nisem dejal, da se mi je zdelo, da so se podirale hoje name?“ je povedal stari. „Sedaj so se pa podrle. Potlačile nas bodo! To ti povem!“

„Če se bomo dali,“ je pristavil sin. „Pa ta pes nas ne bo!“

Ko je mati zvedela, kaj se je zgodilo na Mokrcu, kakšni smrtni nevarnosti sta ušla mož in sin, se je obrnila v okno, skozi katero se je videla cerkvice na Kureščku, ter povzdignila roke in iz srca vzdihnila:

„O, Marija s Kureščka,
prosi za nas Jezusa!

Varje naj nas vsega zla
in človeka hudega!“

„Bog te usliši! Drugače smo proč!“ je vzdihnil stari in si podprl glavo, polno obupnih skrbi.

V.

Vse Škrilje so se vznemirile po tem dogodku. Gospodarji so sumili, da jih hoče graščina pripraviti ob gozdne pravice, ali jih pa izriniti vsaj iz Mokrca, ki je menda graščini bolj všeč, kdovekam — morda vrh Kozlovih sten in v strme prepade ob Iški. Kaj bo vreden grunt v Škriljah brez lesa v Mokrcu? Gmajna še stelje ne da dovolj, drva v gmajni lahko pokurijo pastirji, kolikor jih vsako leto priraste, in tisti grčavi, zasmoleni smrekovi repi, ki še životarijo na plitvih gmajnskih tleh, vendar niso za stavbe. O, ne bo drv, ne bo lesa, ako jih vrže graščina iz Mokrca in jih ogoljufa za stare pravice! To so bile skrbi in pre-mišljevanja. In tu in tam so vzeli v pretres ravnanje Glavanovo, ali je bilo pravo ali ne. In zdelo se jim je, da ni bilo pravo.

„Glavan, zakaj si odnehal?“

Tako mu je očital ta in oni, kakor si je natihoma tudi sam. A ko je bila naposled tega mnenja že vsa vas, ko so očitki padali od desne in leve, se je vendar postavil in jih zavrnil:

„Strela božja! Ali naj bi se dal ustreliti?“

„Pa bi ga bil ti počil, vruga zelenega! Saj sta bila dva!“

„Kaj bi pa bil imel od tega!“

„Vas bi imela mir! Eden ga bo tako moral, prej ne bo miru.“

„Fant, saj te je nekaj!“

„Oče so ubranili! Obležal bi bil na mestu, pa oče niso imeli poguma,“ se je izgovarjal Janez, ki ga je bilo sram, da ga ni potolkel.

„Naj ga pa kdo drugi, če ni drugače!“

S tem ugovorom je prišel Glavan do sape in lahko dokazoval, da je najbolje, ko ni bilo prišlo do krvi.

„Pa take zgode ne bo več! Tedaj je bila ura!“

Poslednji očitki niso bili več tako glasni, da bi Glavana razburjali.

Seveda se zamujen trenutek ne da več ujeti in posledice zamude in zmešnjave, ki nastanejo zaradi tega, se ne dajo kar čez noč popraviti. Kaj pa sedaj? Kako naj se branijo?

„Ti nesrečni Glavan! Na vozu je imel goli, pa se ti ustraši in odneha. Saj ni kradel. Pa ti pusti les, ko graščinec zavpije nad njim. Pravico izpusti! Kaj bodo rekli?“

Glavan dvomi, če ima pravico do lesa! Zato je pustil. Nima pravice, zato je odnehal. Škriljani nimajo pravice do lesa v Mokrcu.“

Tako je postala zadeva večja in večja, strah silnejši, nevarnost bolj grozeča. In ko so iskali izhoda iz stiske, ko so se ozirali za rešiteljem, je pa jeknilo po vasi:

„Zakaj imamo pa rihtarja! Žontar naj pokaže svojo moč!“

„Kaj pa jaz morem, za pet ran božjih! Kaj pa sem jaz?“ se je branil Žontar in zlezel skupaj kakor mehur, ki ga s šivanko vbodeš.

„Rihtar si!“

„Je že res! Ampak kdo me je pa kaj vprašal? Glavan me ni nič vprašal, graščina mi ni nič naročila! Kaj meni vse to mar.“

„Za pravico nam gre. Za Mokrc gre! Tudi za tvojo pravico gre! Geni se!“

„Jaz nisem še ob nič!“

„Ti! Kaj si samo ti v Škriljah? Ali te nismo mi izvolili za rihtarja in za čuvarja naših pravic? Naših pravic, ki so tudi tvoje? Kaj čakaš?“

„O, kako ste nepočakljivi!“

„Le čakaj! Pa bomo ob vse! Zgeni se in pravdo naperi proti graščini, če ne, bomo vse izgubili! Slišiš, Žontar!“

„Saj sem vam povedal, da nič ne morem.“

„Če graščini ni všeč! Hahaha! O, saj se poznamo!“ je zavrelo po vaši. „Boji se, da bi mu graščina ne preštevala snopov v kozelcu, drobnice v staji, kokoši na gnoju, živine v hlevu. O, vemo! Desetinarja se boji v hišo, zato je tako majhen, zato se noče z graščino. In tlake se boji na graščinskih potih in košnje v graščinskih senožetih. Za aržet mu je, za aržet!“

Tako so Škriljani križali svojega rihtarja in šele sedaj dali duška nevoščljivosti, ker je bil rihtar prost desetine in tlake kakor vsak njegov prednik in bo tudi naslednik.

Graščina je pač vedela, zakaj je odpustila vaškim rihtarjem desetino in tlako.

Škriljani niso vedeli ne kako ne kam. Nevoščljivi so se prepirali vse vprek, gledali drug drugega nezaupljivo, čakali, kdo bo kaj začel, kleli logarja in se ustili, da ne uide, kadar jim še pride tako na muho. Glavanovemu kar niso odpustili, zakaj ga ni potolkel s cepinom, ki ga je bil že zavihtel.

Tedaj jo je pa iztuhtal najmodrejši. Pri Kocjanu so vasovali. Mimogrede so tudi nekoliko pili, da ni Kocjanova luč gorela zastonj, se kregali in preudarjali, kaj bi se naredilo, da bi se pravice Škriljanov na Mokrcu utrdile, tako da bi držale za večne čase.

Tedaj je pa rekel najmodrejši:

„Po Krivanoga pošljimo! Ta zna! Pa zna tudi zapisati. Ta vé, kje se štampelj pritisne. Ta nam bo odprl pot do pravice.“

Vsem se je čudno zdelo, da se niso takoj spomnili na Krivanoga, ki so ga vendar vsi poznali in čislali.

Tone Krivanoga — na pravi njegov priimek so, bili ljudje popolnoma pozabili in morda se mu tudi ni tako prilegal kakor ta — je bil rojen v eni tistih vasi, ki se tišče Krima kakor piščeta koklje. Šel je v šolo, a jo je čez nekaj let obesil na kol in se posvetil opravljanju in službi, ki je bolj ugajala njegovemu značaju. Zgodovina ni zabeležila tistih let, ki jih je Krivanoga preslužil v Ljubljani, pač pa ga je opazila takrat, ko se je s pohabljeno nogo pojavil na lžanskem in nosil gosposko, preklano suknjo, hlače do peta, belo srajco in trd klobuk.

„Odkod je ta gospod?“

Ko se je pa suknja ogulila in dobila na komolcu luknjo in so zrastle na hlačnicah franže in je srajca dobila barvo šote, tedaj so ga pa ljudje spoznali in popravili:

„Kakšen gospod? lžanec je to!“

Tedaj je Krivanoga v svoji domovini postavil šotore. Bil je brez bližnjih domačih in brez stalnega domovanja, držal se je prijateljev in znancev ter prenočeval, kjer je bilo: na slami, v hlevu, pa tudi pod milim nebom. Prisedel je k skledi, kjer so jeli, pil tam, kjer so pili, če je pa sam imel za pijačo, pa tudi ni hotel piti sam. Kar jih je bilo v hiši, so bili njegovi gostje, in kdor je prišel, je bil burno pozdravljen, in če ni bilo ljudi, je šel na cesto ponje: „Pijte, bratje!“

Krivanoga pa ni bil samo priljubljen gostitelj, temveč je bil tudi svetovavec in pomočnik v sili.

lžanci tistih dni niso znali brati. Krivanoga je pa znal. Pa naj je bilo tiskano ali pisano, po nemško ali latinsko, pa tudi na ‚kranjsko‘ je znal pretolmačiti. A kar je še več vredno, tudi sam je znal pisati, kakor je kdo hotel, nobena dohtarja se ni ustrašil v pisanju. Morda je bil Krivanoga po izstopu iz šole kje v kaki odvetniški pisarni; res

je, da je znal vsakovrstne pritožbe in prošnje sestavljati ter delati rekorze in prošnje celo na cesarja. Vse je znal. In tako je bil kmalu opora kmetov, ki so imeli tožbe. Marsikakšno pravdo z graščino je sprožil Krivanoga, da so se kmetje pravdali leta in leta za svoje pravice.

Torej Krivanoga naj pomaga!

Poizvedovali so za njim in poizvedeli, da je zaposlen pri Žegnanem studencu. Laniščani so imeli pravdo z graščino v Lesičjem, pa so poklicali Krivanoga, da so ga imeli vedno pri rokah. Pa da ni bil preveč pod očmi graščini, ki se gori nad vasjo širokoperi, so mu na Žegnanem studencu dobili stanovanje, seveda v gostilni, kjer je bilo več božje kapljice.

Tam je tedaj Krivanoga pritožbe in rekorze sestavljal in tja so poslali Škriljani ponj in čakali, kdaj pride v Škrilje.

Toda nekega lepega dne, še preden je prišel Krivanoga v Škrilje, so se na vasi zabliskali bajoneti. Prišli so možje postave s sabljo ob strani, bajoneti na puškah in vihrajočimi perjanicami na sivih klobukih. Ogledali so si pri Glavanovih hlode na vrtu, poizvedeli, kje sta oče in Janez, potem so jo pa udarili gori na Preseko.

Vsa vas se je zgledovala in ugibala, kaj to pomeni, in tisti, ki vsako reč najbolje vedo, so zagnali:

„Menata bodo vklenili! Slišali so, da je streljal!“

„Naj bi ga kam odgnali, zelenca!“ so izrazili željo nekateri.

In ko so se ozirali proti Preseki, so kmalu opazili, da gresta moža postave z logarjem v Mokrc.

„Bogvé, zakaj ga ženejo tja gori?“

„Ali je katerega ubil in ga mora iti pokazat? Ta nekrst brezbožni!“

Medtem, ko so Škriljani z nekim zadošččenjem čakali konca, so bili pri Glavanovih vznemirjeni.

Zakaj sta si ogledala goli na vrtu in vprašala po očetu in sinu?

„Fant, nič dobrega ne bo!“ je omenil oče sinu.

„Naj se me kdo loti! Ta jo bo skupil!“

„O, kako sem se jih ustrašila,“ je povedala mati.

Ugibanja Škriljanov še ni bilo konca, ko se vrnejo možje postave v Škrilje in z njimi Menat, ki pa na veliko začudenje vseh ni bil vklenjen, temveč se je s puško na rami mastito nosil med njimi. Pa zopet vsi h Glavanovim. Logar je kazal posamezne odrezane ploskve in eden izmed mož je izmeril premer.

„Se ujema!“

Logar je zadovoljno prikimal.

„Kaj ogledujete?“ je strahoma vprašal Glavan, ko se je približal. Toda odgovora ni dobil, samo Menat ga je zaničljivo pogledal.

„Kaj pa stičeš todi? Ali bi rad kaj skupil?“

Tako je grozil Janez in hotel skočiti v logarja, a ga je mati zadržala.

„Pusti jih, saj ti nič nočejo!“

Gozdar se je pa zarežal, in ko so ga možje postave vprašali, ali sta ta dva, tedaj je glasno pritrdil:

„Ta dva sta!“

Tedaj so se možje postave obrnili in šli po vasi do rihtarja, potem pa z rihtarjem nazaj do Glavanovih.

„Joj! Kaj pa bo?“

Vsa vas je šla za njimi.

Rihtar je pa vprašal može postave ves bled in s tresočim se glasom: „I, kaj sta pa naredila? Ali moram biti zraven?“

A namesto mož postave je odgovoril logar:

„Kradla sta! Kaj ne bi vedel. Vsi ste enaki!“

„Nisem vedel!“

Glavanka je tarnala pred hišo, stari jo je pa tolažil:

„Saj ne more nič biti. Ničesar nimamo na vesti!“

„Ali sta ta dva ukradla hoje?“ je vprašal vodja orožnikov vpričo rihtarja.

„Ta dva in nihče drugi!“ je pritrdil Menat in pokazal na mladega: „Ta je šel pa s cepinom name.“

„Streljal si!“ je vzkipeł Janez, po katerem je vse pokalo od jeze in togote, ki bi se bil najrajši vrgel na logarja in ga stisnil za grlo, da bi noben glas več ne prišel iz njega.

„Nihče ni kradel! Tam smo vzeli, kjer smo vedno jemali, kadar smo potrebovali trame!“ je ugovarjal oče.

„Vi veste, kako je bilo,“ je še rekel gozdarju.

„Tatvina!“

„Nak! Kradla pa nista,“ se je oglasil nekdo izmed ljudi. „Tako pa ne pojde!“

Nastalo je pritrjevalno mrmranje. Vodja se je osorno ozrl po ljudeh in iskal z očmi onega, ki se je bil oglasil; nato je vprašal rihtarja: „Ali sta ta dva Janeza Glavanova, oče in sin?“

„Ta sta!“

„V imenu postave pojdeta z nami. Pripravita se!“ je ukazal vodja orožnikov.

Možje postave so trdneje poprijeli orožje. Obrazi so jim postali resnejši in poglede so obrnili v hudodelca.

„Jaz ne pojdem nikamor,“ je dejal stari še precej odločno. „Graščina ve, kje sem, in če ima pri meni kaj iskati, že ve, kako me najde!“

„Nikamor ne bova šla! Nihče me ne premakne,“ je zavpil Janez, ki se je pomeknil ritensko, da bi dobil več prostora. Oziral se je po orožju.

„Nič se ne dajta!“ je priletelo iz množice. „Saj nismo razbojniki! Nobenega nista ubila!“

Krik je postajal vedno večji.

„Jaz mislim, da tega ni treba,“ se je oglasil rihtar, ki mu je ugovarjanje ljudi dalo nekaj poguma. „Nihče ni bil oškodovan s tem, kar sta naredila ta dva. Tudi tatvina ni bila ta reč. Kar doma ju pustite. Porok sem za oba!“

„Nikamor ne bosta šla!“ je zavrelo med ljudmi. „Pri miru ju pustite!“

Vodja se je pa oglasil:

„Mi nimamo ukaza, prerekati se z vami. Ukazano nam je, prignati hudodelca pred sodnika.“ Pa je še zagrozil ljudem: „Kdor se bo vmešaval, bo imel opraviti s postavo. Nazaj! Nazaj!“

Ljudje so se nastavljenim bajonetom umeknili, kakor daleč so hoteli možje postave.

„Takega pa še ne! Kar v kejho nas bodo gonili! Kaj ni nobene pravice več? Lejte, ta zelenec ju ima na vesti!“

„Pa ju pustite!“ se je oglasil še enkrat rihtar strahoma.

„Vi ste že opravili! Stran!“

Žontar se je uklonil nenadnemu povelju, odstopil in se pomešal med ljudi.

„Hitro se opravita!“

„Jaz ne grem nikamor,“ je odvrnil stari še enkrat, Janez je pa gledal kljubovalno, škrtal z zobmi in obračal oči za logarjem, kakor bi iskal prilike skočiti nanj.

„Stari, bodi pameten! Če nočeš iti zlepa, pojdeta zgrda. Hitro!“

„Ne grem!“

Orožnik ga je prijel, a stari se je sesedel.

„Ne grem! Pa ne grem!“

„Ne dotekni se me!“ je vpil Janez drugemu orožniku, ki se mu je bližal. „Ne premakneš me!“

Orožnik je sunil starega s kopitom: „Vstani!“

Mati, ki je doslej le obupno tarnala in klicala ljudi na pomoč, je pa zajokala: „Ubil ga bo! Ubil!“ Zagnala se je proti orožniku. Orožnik ga je pa še suval s kopitom.

Pa tudi Janez se je otepal orožnika in napósled ulovil puško, katero sta sedaj z orožnikom enako krčevito držala.

Tudi ženske so preplašene zajavkale, ko jim je segel jok žene do srca in so videle, da ima Janez, ki se je bil nekaj prasnil, že roke krvave.

„Kri! Kri! Jezus in Marija. Pobili se bodo.“

„Saj ni živinče. Kaj ga suješ? Janez, drži! Janez!“

Menat bi bil rad pomagal orožnikoma, vsaj tistemu, ki se je upiral z Janezom, a ni imel poguma; zakaj, preveč blizu so bili tisti, ki so vpili:

„Tale to dela. Ta zelenec! Tega primite, tega. Ta zasluži!“

Čimdalje bolj zares je šlo. Starega ni mogel spraviti orožnik pokonci. Janez se je pa tudi sukaj z orožnikom in vse je kazalo, da se ne bo razšlo zlepa; zakaj možje postave niso popustili, ona dva sta se obupno branila.

Nekateri treznejši, ki so izprevideli, da ne pojde brez krvoprelitja, so se prestrašili in pristopili:

„Zlepa, zlepa! Saj bosta šla. Janez, izpusti! Odnehaj! Glavan, kar vdaj se, pa pojdi. Saj ti nič ne morejo. Saj ne bo nič!“

Štembav je pregovoril starega, da se je podal. Ker sta se pa Janez in drugi orožnik še držala, je vodja starega vklenil in šel pomagat drugemu. Dvema se je Janez vdal, tembolj, ker je Cecmanova Manca planila vmes in s povzdignjenimi rokami prosila:

„Janez, odnehaj! Janez, podaj se!“

Tedaj se je tudi Janez podal in orožnika sta ga vklenila.

„Manca, poglej me! Viš, kaj je naredil oni satan! Boj se ga!“

Tako je Janez dejal dekliču, o katerem je vedela vsa vas, da bosta enkrat mož in žena. In ko ji je v neki slutnji še enkrat priporočil: „Boj se ga!“ je odgovorila:

„Oči mu bom izpraskala!“

Tedaj je Janez pogledal Menata in mu grozil, da tega, kar je njima naredil, nikdar ne bo pozabil, da bo že še prišla ura, ko mu bo vrnil.

Mati je vsa obupana silila v orožnika, prosila in rotila:

„Pustite ju! Kaj bom počela sama?“

Ženske so jo tolažile in ji prigovarjale, dasi so tudi same jokale.

Toliko so orožniki še čakali, da so jima prinesli iz hiše neobhodno potrebne stvari.

„Možje, sedaj pa vidite, kakšna je naša pravica!“ je dejal Glavan bridko, da se je vsem v srce zasmilil. „Prišli so po nas kakor po tolovaje. Vklenili so me.“

Povzdignil je roke v železju in zajokal iz dna užaljene duše, da se je stresal život.

Tudi sosedom so igrale solze v očeh in polzele po razoranih licih. Tedaj je Štembav rekel logarju:

„Grdo ste naredili z njima, grdo, gospod Menat! Sram Vas bodi!“

„Sram te bodi! Fej! Fej! Mačkoder! Sram te bodi, krota. Hudobec! Fej! Fej!“ je zagrmelo v zboru. Moški in ženske so se zgražali in otroci so ponavljali njihove vzklike.

Logar je bil ves zelen od jeze in sramote. Pa ni mogel dati duška svojemu gnevu, zakaj preveč jih je bilo.

„Tatvina je bila!“ je vzklikal. „Nihče ne bo kral lesa, dokler sem jaz na Preseki!“

O, to je zagrmelo nazaj, da mu je bilo žal, ker se je bil oglasil.

„Kje si še ti bil, ko so Škriljani les vozili z Mokrca! Pa nas boš ti strahoval! Ti grinta, ti!“

„Graščina vam bo že pokazala!“

Glavanko so komaj odtrgali od moža in sina.

„Ljubi moj mož! Ljubi moj sin! Kam gresta? Kam vaju ženejo? Kaj bom počela brez vaju! Vzemite me! Še mene vzemite!“

Sedaj se je oklenila moža, pa zopet sina, nato se je pognala proti orožnikom. „Ne bosta ju gnala, ne!“

Ženske so jokale in tolažile.

„Naprej!“ je velel vodja, ko sta Glavanova dobila iz hiše, kar sta želela, in je bil verižice spel.

„Naprej!“

Stari je zaječal in poklical ženo: „Urša!“

Več ni mogel spregovoriti.

Janez je pa zavpil: „Z Bogom, fantje! Z Bogom, dekleta! Manca, adijo, adijo! Pa me ne pozabi!“

Prevpiti je moral žalost in jezo, da ni utonil v solzah od žalosti in sramote.

Tako žalostnega prizora še niso videli Škriljani. Vsi so s solzami v očeh ali pa glasno jokaje spremili nesrečna vklenjenca prav ven iz vasi. Klicali so jima prisrčne besede slovesa ter jima priporočali pogum.

Tisti, ki je bil povzročil vso žalost v Škriljah in nesrečo v Glavanovi hiši, se je potuhnil in zavil iz vasi, saj je videl, da nima prijatelja v Škriljah. Zato je njegovo hudobno srce kuhalo še večje sovraštvo, nego ga je imelo doslej.

„O, jim bom že pokazal svojo moč! O, bodo že videli, kaj zna ‚jager‘ Menat! O, bodo še skusili, kaj je graščina!“

Strah pred graščino je bil v Škriljah dovolj velik. Bali so se je od nekdanj, bali tembolj sedaj, ko se jim je zdelo, da jih hoče deti ob pravice do gozda v Mokrcu.

„Kaj bo, če je Glavan napačno ravnal, ko je odnehal, se ustrašil gozdarja in pustil les. Ali se je že odrekel pravici?“

Ko so stali pred vasjo in gledali za njima ter je bilo vse razdraženo radi dogodka in skrbi, ki so se jim vsiljevale, so začeli iskati tudi krivce teh razmer. In tedaj se je Štembav obrnil do soseda Žontarja in mu dejal:

„Rihtar! Rihtar! Slabo varuješ naše pravice!“

Žontar se je stresel, kakor bi ga bilo nekaj speklo, pa ga je zavrnil:

„Zakaj jih pa ti nisi bolj utrdil? Tudi ti si bil rihtar!“

„Tačas je bila druga!“

„Kaj pa morem? Saj ste videli!“

„Preveč se jih bojiš?“

„Graščinec!“ je zavpil nekdo in med pritrjevalnim smehom je priletelo od druge strani kakor točen odmev zopet: „Graščinec!“

„Graščinec!“ se jih je oglasilo več.

„Ne! Ne! Ne! To pa ne! Graščinec pa ne,“ se je razburil Žontar. „Rihtar sem, res. Sirota. Danes me rihta Štembav, jutri me bo pa graščina!“

Tako so se grozili Škriljani v jezi, žalosti in skrbeh in težko čakali tistega, ki jih bo rešil in jim utrdil pravico.

VI.

Tone Krivanoga je prišel v Škrilje že na pogorišče. Glavan in sin sta bila v ječi, Škriljanje so zbegani in ostrašeni samo tarnali:

„Graščina nas bo pokopala!“

„Vse narobe! Vse narobe!“ je ropotal Krivanoga po vasi. „O šentani ljudje! Glavana puste iz vasi. Glavno pričo! Kaj ste delali?“

„Zakaj niste prej prišli?“

„Prej? Odtrgal sem se Laniščanom. Pa ko bi mi prej dali vedeti, bi se bil pa prej poslovil od njih, pa bi bil tam odložil. O, tam je življenje! Ni samo žegnan studenec tam, ampak je tudi sod žegnan! O, to smo ga pili!“

„Pri nas bo pa treba tudi pisati!“

„Vse bomo! Pisali bomo in pili! Vse znamo, kar če kdo. Samo kvartir, kvartir in pa mizo! Na kolenih ne bom pisal!“

Možje so se spogledali in potem ugibali in preišljevali, kam bi ga deli pod streho. In kakor se zgodi v takih slučajih, zgodilo se je tudi sedaj. Nihče ni imel prostora.

„Meni je vseeno, kam me denete. Miza mora biti, če drugega ni! Podnevi se na mizi piše, ponoči pa spi! Lejte ga, Kocjana, kako mi namigava. Kar ‚kazalec‘ je obesil in vpije: ‚Les pojdi! Les pojdi! Bratec si moj! Ali ne vidite? Tja grem! Tam počakam, dokler se ne dobi bolj imeniten kvartir.“

Tako je Krivanoga pomagal Škriljanom iz velike zadrege in se nastanil pri Kocjanu, pri prvem oknu za mizo. Od tam je nameraval naperiti topove prot turjaški graščini in izbojevati Škriljanom neskončne pravice do Mokrca in jih utrditi, da bodo držale do sodnega dne. O, to bo treskalo v Turjaku. To se bo tresla graščina, da se bo kar sešekljala!

Seveda kar precej, kar tako meni nič, tebi nič, pa ni moglo iti; zakaj Tone se je moral prvič odpočiti od težkega pota in okrepčati, drugič je bilo treba premotriti ves položaj in ga odmotati. Kaj? Zakaj in kako? Zaslišati je bilo treba vso vas, preštudirati vsa stara pisma, kar jih imajo v vasi. In potem se bo pero namerilo natančno na pravo mesto in se bo izprožilo. Bum! Pa bo graščina na tleh! Mi Škriljani bomo vzeli Mokrc in kar bo še ostalo, naj bo imela pa graščina, ako bo hotela. Bum! Bum! Tako bo! Krivanoga naredi najrajši tako, da se samo enkrat ustrelji, ampak takrat pošteno.

Te misli je razvil Tone Škriljanom, ki so jih kajpak odobrili in opazovali njegove priprave.

Najprvo se je počelo zalilo, da so se ljudem razvezali jeziki. Vse Škrilje so bile povabljene.

Kocjan je potem ponižno vprašal gospoda Krivanoga: „Kdo bo pa pla-pla-čal pijačo, pijačo?“

„Kdor me vabi, tisti me gosti!“

Tako je bilo pojasnjeno na vse strani.

* * *

Po tistem usodnem dogodku na Mokrcu, ki je bil Menatu tako prav prišel, je šel logar brez odloga doli v Námršelj k nadoskrbniku povedat, kaj se je pripetilo. Ves dogodek je opisal tako, kakor je logarju najbolj prijalo. Očrnil je Škriljane, da nasprotujejo graščini povsod, z nejevoljo opravljajo tlako in goljufajo pri desetini. Zamolčal je kajpada vse nepravilnosti, ki jih je sam zagrešil, in bil vzrok velike napetosti, ki je bila nastala in se še vedno povečavala med graščino in Škriljani.

Menat je bil še mlad, niti trideset let še ni imel takrat. Njegov oče se je bil ponesrečil v službi pri graščini; ker je bil oče zanesljiv kužek, ki je oblajal vsakega, kdor se je preveč približal graščinski lasti, in je zvesto donašal, kar je priletelo na njegovo uho in je bilo vredno, da je zvedela graščina, je graščina dala sinu službo in ga poslala na Preseko. Njegov okoliš je bil Mokrc in bližnje vasi, ki so imele gozdne pravice v Mokrcu in so dajale desetino in opravljale tlako bodisi turjaški ali ižanski graščini, ki sta bili takrat še v enih rokah. Laška kri se je pretakala v njegovih žilah po materi in očetu. Z ljudmi je pač govoril po slovensko, kakor je znal, ker je zrastel med slovenskimi ljudmi, a z materjo je čebľjal v tujem jeziku. Mati, ki mu je gospodinjala, je bila še v najboljših letih in zato ni pogrešal gospodinje. Ker je videl, da bi materi ne bilo ljubo, ni iskal žene, da bi jo pripeljal na Preseko, ter je živel tako kakor ljudje niso radi videli.

To ga je napravilo nepriljubljenega pri ljudeh tembolj, ker je bil škodoželjen, napravljaj ljudem vsakršne sitnosti in bil naravnost krut, kadar je začel koga zasledovati. In kdor je znal ostro postopati, tega so imeli v graščini radi, tega je odlikoval nadoskrbnik.

Ko je logar prijavil dogodek, je oskrbnništvo takoj ovadilo Glavanova dva zaradi tatvine lesa v graščinskem gozdu, poleg tega pa še zavoljo nasilnosti, češ, da sta hotela graščinskega uslužbenca s silo ovirati, ko je vršil svojo dolžnost. V ovadbi je oskrbnništvo še poudarjalo, da je čimdlje več upornosti med ljudmi, da jih je treba za zgled

kaznovati, da ljudje dobe potrebni strah in bodo znali razločevati kaj je graščinsko, kaj pa njihovo, tembolj, ker ljudje, ki ne spoštujejo gruntne gosposke, tudi cesarskim oblastem in samemu cesarju ne bodo pokorni.

Na to ovadbo sta prišla Glavanova dva v ječo na Turjaku, kjer sta čakala, kdaj bosta poklicana pred cesarskega sodnika in bosta obsojena zaradi tatvine, razbojništva in Bog vé za kaj še.

Škriljanom je šlo narobe, ker jih je graščina prehitela in jim vzela Glavanova dva, preden jih je videl in zaslišal Krivanoga; zakaj pokazalo se je, da sta nujno in neobhodno potrebna gospodu Krivanogu za razjasnitev položaja. Ni vseeno, na katerem koncu se kaka stvar začne, in res je, stvar, katero poprimemo na pravem koncu, bo gotovo dobro izvršena. Krivanoga je pa hotel zadevo Škriljanov dobro izpeljati, da bo njegovo ime slovelo tudi pod Mokrcem. Vse je pa kazalo, da bo moral stvar začeti z Glavanom.

In ko je Krivanoga po dolgem premišljevanju in snovanju bojnega načrta prišel do tega spoznanja, je dejal: „Glavan, ven! Glavan mora ven! Jaz ga potrebujem.“

„Dobro! Dobro!“ so prikimali Škriljani. „Pa začnite z Glavanom!“

„Vidite! Jaz moram Glavana pri sebi imeti. Ta mi bo šele natančno razložil. In ko mi bo vse pojasnil, kako je bilo, tedaj bom pa tipal in tipal, da bom pravo vzmet našel. Takrat pa pojde: bumbumbum, bububum.“

Škriljani so se spogledali in si prikimali: „Ste slišali?“

„Pijmo ga na dober začetek.“

In ko so pili in ko so bili nekaj trenutkov Škriljani sami, so se pa sunili:

„Glavana bo ven jemal, pa naj ga Glavanka redi in pase. Dva sta sedaj manj pri skledi, dovolj ima prostora. Naj se tam valja, dokler se hoče; ali ni tako?“

„Kakopak kakor tako! Glavanka naj si pomaga, kakor ve in zna!“

Žontar se ni rinil v ospredje, ker je videl, da nima pravega zaupanja pri ljudeh in ker je bila vsa stvar naperjena proti graščini, s katero je hotel v miru živeti. Zato je Štembav vodil vso vas in rekel Krivanogu:

„Veš kaj, Tone? Ti boš šel h Glavanu. Glavanka bolj natanko ve kakor mi! Ta ti bo vse razložila. In pa kuhala ti bo in posteljo ti bo dala.“

„Za kvartir pa nisem izbirčen,“ je odgovoril Krivanoga. „Kadar hočete, pa se prestavim.“

„Najbolje precej,“ je menil Štembav. „Ali kako mislite, možje?“

Možje so bili tudi teh misli.

Krivanoga je pobral svoje reči. Pero je zateknil za uho in bisago vrgel čez ramo in pobral papirje, ki jih je imel razložene po klopi in mizi.

„Nobenega trenutka ne smemo zamuditi. Glavan mora najprvo ven!“

„Glavanka! Človeka sem ti pripeljal, ki ti dobi moža in sina ven,“ je povedal Štembav, ko sta prišla tja.

„O, sam Bog Vas je pripeljal! O, človek božji, krščanski! Prišli so in so ju vklenili in odgnali. Pa sta me samo pustila!“

Dobra žena je zajokala, pokrila si obraz in ihtela, da je drgetal ves život, da se je smilila tudi Krivanogu. Potrepljal jo je po rami in jo tolažil:

„Mati, nič ne jokajte! Vse bo dobro! Mi ju bomo ven vzeli!“

„No viš, Glavanka!“ ji je dejal Štembav. „Sedaj ga boš pod streho vzela in jesti mu boš dala — če bo žejen, bo pil — in kar bo še potreboval.“

„Vse, kar bo hotel, mu bom dala, samo domov naj mi ju pripravi. Nihče še ni pod našo streho tako dobro živel kakor bo ta gospod.“

„Tako! Sedaj pa delajta!“

S temi besedami se je poslovil Štembav, Krivanoga se je pa utaboril za mizo, ondi je bila svetloba, med okni v zidu pa omarica, ki si jo je osvojil in založil s papirji in drugimi potrebnimi drobnarijami, ki jih je imel.

Vse je kazalo, da se menda pripravlja na prezimovanje.

Ko je Glavanka po prvem zasliševanju, ki je bilo zelo dolgo in natančno, vse razložila, kar je vedela zaradi hoj in tiste praske z gozdarjem, ji je rekel:

„Mati, ženske nimam, da bi me čedila. Tukajle imam nekaj stvari, ki bi jih bilo treba oprati. Oprali me boste, da se bom preoblekel.“

To rekši, je začel razvijati culo in metati nekatere stvari na tla.

„Nič se ne bojte! Ni nič živega! Nobena se me ne prime!“

„Kajpak, tudi osnažila Vas bom! Samo domov ju spravite!“

„Oh, to pa to! Oba bom ven spravil! Če ne bo drugače, pa enkrat enega in drugič drugega!“

Medtem, ko je Glavanka pobirala cunje, je Tone razgrinjal papir po mizi in se pripravljajal k pisanju.

„Sedaj se lotim! Moram dobro premisliti, da bo vse prav!“

„Gospod, le dobro naredite!“

„Mamica, nekaj Vam bom povedal. Nič gospod! Te besede ne slišim rad. Gospod gori, gospod doli: nimam pa nič od tega. Veste kaj, kar po imenu. Jaz sem Tone. Tone, ne gospod! Ampak, če boste rekli: Tone, hočeš piti, Tone, hočeš jesti — to pa rad slišim. Kaj — gospod, ko pa nimam kaj ugrizniti. Tone, jej! To je beseda.“

„O, kako ste ponižni in domači!“

„Kajne? Mamica, kako je pa Vam ime?“

„Urša.“

„In tavžent devic.“

„Enajst tavžent jih je bilo,“ ga je popravila ona.

„Hehehe. Jih je bilo!“ je pomežikoval Tone. „Urša, pa ti si bila tudi.“

„To pa nobenemu nič mar,“ je Glavanka odločno zavrnila vsiljivo dobrikanje.

Tone se je loteval pritožbe, Glavanka mu je pa tako stregla, da je bil kar zadovoljen; ni mu manjkalo ne jedi ne pijače, pa tudi postelje že dolgo ni imel take.

Res bi bil rad na gorkem v hiši; pa mu je le dopovedala, da to ni mogoče, in mu postlala v pridevku poleg skednja.

Kakor rečeno, Tonetu res ni šlo po vseh željah, kakor so vstajale v njegovem srcu, vendar tako dobro mu že dolgo ni bilo kakor tiste dni in zato je pa tudi sestavljal pritožbo na dolgo in široko. Ko je bila sestavljena, jo je bilo treba prepisati na čisto. Njemu je bilo že zmanjkalo papirja, v Škriljah ga ni premogla vsa vas niti koščka; prav tako ga ni bilo ne na Golem in ne v Kladi, pa je bilo treba iti ponj doli na Studenec k fari.

Glavanka ni še nikoli kupovala papirja. Zato je dala Tonetu denar za papir in nekaj za popotnjo, pa se je gugal doli čez Dobrávico.

„Papirja mi je zmanjkalo,“ je pravil vsakemu, ki ga je ogovarjal.

Res je, da je bilo na Studencu veliko zapeljivosti, povsod so ga hoteli imeti; vendar se je, ko je pognal popotnjo, junaško odtrgal in s papirjem vrnil v Škrilje.

„Na temle papirju ju bom domov zvlekel!“

„Tone, kar hitro delaj!“

Tone je spisal dolgo pritožbo. Seveda se ni trudil brez prenehljaja; treba se je bilo oddehniti in takrat je zavil h Kocjanu, kjer je razlagal, kako mu gre delo izpod rok. Škriljanom je pravil, s koliko graščinami je že vodil pravde in naposled vse graščinske advokate ugnal. Zato se ga graščine tako boje in mu delajo sitnosti, kjer morejo. Škriljani bodo že videli, kaj zna. Da le enkrat Glavana ven dobi.

Ko je bila pritožba spisana, je poklical Glavanko in ji pritožbo bral, da bi slišala, kako imenitno je sestavljena. Da je bila dobra, potrjuje to, da je bila Glavanka kar prevzeta in je vzkliknila:

„Tič si, Tone, tič! Ne bi bila mislila, da znaš tako. Sedaj pa že verjamem.“

„E, Urša, ti me boš šele spoznala. Veš, ampak to še ni zadosti, čeprav je vse pribito, da se nikamor ne more nič premakniti. Nekaj še vendar manjka! Kaj misliš?“

Glavanka ga je nevedno pogledala.

„Štempljev manjka! Štempljev je treba, drugače vse nič ne pomaga!“

Glavanka mu je naštela nekaj šmarnih petic in Tone je šel v Ljubljano po štemplje. Pa ni šel kar naravnost po tisti blatni, dolgočasni cesti, ampak je krenil v Iško vas in čakal, da je bila prva ladja z drvimi naložena.

„Hej, pa se peljemo v Ljubljano po štemplje!“

V tistem času, ko je Krivanoga po Ljubljani kupoval štemplje in je Glavanka v osiroteli hiši vse sama delala ter molila za moža in sina, je pa prišel domov tisti, na katerega ni nič mislila, ker se mu je dobro godilo in ga je najmanj pričakovala: Jože, njen sin in hlapec v graščini.

Prišel je kakor pomladanski vihar, oduren in silovit, da so se stresla vrata in zašklepetala okna. Ko je zagnal na klop culo, je odskočila in zaropotala na tla.

„Jože, kaj pa ti je?“ ga je vprašala mati iznenadena in zrla vanj.

Iz sina je samo bušknilo: „Sramota!“

„Jože!“

„Sramota! Oči si moram pokrivati. Oče — tat. Brat — tat. Sramota!“

Mati je nekaj časa poslušala, češ, da bo odnehal; a ko je le razgrajal, ga je ustavila:

„Sin, ne delaj krivice očetu! Ne sramoti ga! In tudi tvoj brat ni tat. Nobeden ni tat!“

„Ha! Nista? Pa so ju vklenjena prignali v graščino in vrgli v ječo. Sramota! Večna sramota!“

Glavanka ni vedela, kaj bi mu odgovorila, da bi ga pomirila in mu potem pojasnila, kako je prišlo do tega, da so ju vklenili. Zajokala je od bolečine in vzdihnila:

„O graščina, kaj si mi naredila! Vzela si mi moža in sina, a drugega si mi odtujila! Jože, Jože! Slabo nas sodiš. Tudi ti si nam krivičen!“

„Krivičen? Mati, ta sramota, ki sem jo doživel! To skeli!“ je odgovoril sin nekoliko mirneje, ginjen od materinih solz.

„Čakajte, da Vam povem.“

Usedel se je k mizi na vogal, na drugem je sedela mati, ki si je podpirala z levico glavo, z desnico je pa brisala solze.

Jože je pripovedoval:

„Tisti dan smo orali. Ko smo šli opoldne k obedu, je prisopihal pastir in pravil: ‚Dva so prignali vklenjena v ječo. Očeta in sina.‘ Povpraševali smo, odkod in kdo sta in kaj sta naredila. Pastir je povedal, da sta iz Škrilj Glavanova. Kot bi trenil, so vsi uprli oči vame in me motrili z žlico pred usti. Meni je udarila vsa kri v glavo, vendar sem dejal: ‚Fant, ti nisi prav slišal. To ni mogoče!‘ Pa je dejal: ‚Šteficelj je to povedal, ki vse pozna. Pripovedoval nam je pred kovačnico: Jaz stojim, stojim, kar zagledam, da ženejo po ridah dva hudodelca, vklenjena. Pa sem dejal sam pri sebi: Šteficelj, že dolgo niso nobenega vklenjenega prignali, sedaj pa kar dva ženo. Vredno je počakati in si ogledati take tiče, kakršni se ne vidijo vsak dan. Ta dva nista kar si bodi, ker ju imajo v železju. Čakam, čakam. Kar ti pridejo. Ogledam si jih, očem nisem verjel in sem si jih še enkrat zbrisal, pa vidim, da sta prava: Glavanova iz Škrilj, oče in sin. Ubila sta koga ali pa je še kaj hujšega.‘ — Tako je razložil pastir, a meni je bilo, kakor bi me bil kdo s kolom po glavi. Kar šumelo mi je, nič nisem vedel, kaj bi naredil. Vičel sem, da se spogledujejo in šepetajo. Tedaj sem odrinil tovariša in šel izza mize in zbežal v hlev. Pa še vedno nisem verjel, da bi bilo kaj takega mogoče. Tisti dan sem se ogibal ljudi, pa tudi oni, s katerimi sem si bil na roke, so se mi umikali. Vedno sem vlekel na ušesa, kje bi kaj ujel. In tako

sem še tisti dan slišal, kako so se grajske dekle pogovarjale o naših dveh. Tedaj mi je bilo jasno, da imam res očeta in brata v ječi. Povem Vam, mati, da bi se bil takrat najrajši izgubil in nikdar več videl Turjaka niti slišal o očetu in bratu. O, sramote! Vedel sem pa, da ne morem pobegniti, ker bi poslala graščina takoj za menoj, ko moram služiti graščini namesto cesarju. Bolje je pa biti hlapec v Turjaku kakor pa vojak v cesarski suknji. O, kako mi je bilo neprijetno poslej! Zdelo se mi je, da me gledajo vsi kakor črnega žoharja v skledi, da govore samo o meni, da si pomežikujejo in sujejo s komolci, češ, viš ga, očeta in brata ima v ječi. Mati, Vi si ne morete misliti, kako mi je bilo hudo. Mislil sem, da imam poštenega očeta in dobrega brata, pa so ju prignali kakor hudodelca. O, strašno! — Včeraj me je pa poklical majer: ‚Fant, ti si pri nas odslužil! Tatinskih ljudi ne moremo imeti v službi.‘ Jaz sem ga zavrnil: ‚Nisem tat!‘ — ‚Pisar te kliče v kanclijo. Pojdi, tam boš že zvedel.‘ — Pa sem šel. Pisar me ni precej spoznal. Ko sem mu pa povedal, kdo sem, je začel kričati: ‚A ti si tisti? Tebe naj graščina varuje, da ti ni treba biti vojak. Ti se paseš v graščini, namesto da bi stradal pri vojaki, a tvoj oče je tat, ki krade graščini, tvoj brat bi pa najrajši pobil vse graščinske ljudi.‘ — ‚Jaz nič ne vem,‘ sem rekel. — Tedaj mi je pa povedal, da sta kradla hoje in hotela pobiti logarja s Preseke. ‚Pa graščina jima bo že pokazala. Ti, pasji sin tatinskega očeta, se pa poberi iz graščine. Naznanil bom, da nisi več v graščini, da greš lahko služiti cesarja. Ven, seme tatinsko!‘ — Tako je bilo, mati. Toliko sramote sem užil zaradi očeta in brata in sedaj bom moral še k vojakom. Oj, sramote!“

Jože je zopet hodil po hiši gori in doli, bentil in se jezil.

Mati, ki se je šele sedaj zavedela posledic in se ji je zasmilil sin, je vzkliknila obupno:

„O, ti nesrečna graščina! Vse mi boš požrla, vse razdejala!“

Ko se je nekoliko umirila, je rekla:

„Sin moj! Povedala ti bom, kako je bilo, in videl boš, da tvoj oče ni tat in tvoj brat ni ubijavec. Vsakemu lahko naravnost v oči pogledaš in se ti ni treba nikogar bati. In vsi možje ti bodo potrdili, da je vse to, kar nas je zadelo, delo hudobnega človeka. Poslušaj!“

In tedaj mu je mati v zadevo posvetila od druge strani.

„Pa vseeno, le zakaj sta to naredila? Zakaj? — Vojak bom! Puško bom nosil! In nikoli več Vas ne bom videl!“

Mater je očitaneje zbolelo, pa ga je zavrnila:

„Sin moj, izpreglej! Vse to dela graščina. Graščina je tista, ki nas mori in tlači.“

VII.

Logar s Preseke je bil pokazal Škriljanom svojo moč. Sedaj so vedeli, da imajo opraviti z graščino, kadar se sporekó z njim. Sedaj, ko ni bilo Glavanovega Janeza doma, je gozdar (Menat bolj brez skrbi prihajal na vas. Ljudje ga niso radi srečavali in besede, ki so jih izpregovorili z njim, niso bile prisrčne.

Bali so se ga in sovražili. Iz strahu je najbrž potihnilo tudi petje na vasi. Vsaj zdelo se je Menatu, da ne sliši več tolikrat tiste pesmice, ki je njega tako pogrevala; ako jo je pa slišal, je bilo petje kakor odmev iz oddaljenih vasi.

Tako je logar s Preseke rastle in se šopiril na vse strani. Njegova hudobnost je postajala iznajdljivejša in oblastnost brez vse mere.

Malodušnost, ki se je bila lotila Škriljanov, bi jih bila popolnoma strla, ako ne bi bilo Krivanoga. Ta jim je dajal pogum:

„Nič se ne bojte! Mi bomo že dali graščini. Mokrc bo tako vaš, da noben pes ne bo zalajal, ko boste ondi podirali hoje!“

Ko je bil prinesel štemplje iz Ljubljane, je poklical Glavanko in jih vpričo nje pritisnil na pritožbo.

„Na, fant! Pa ti nesi pisanje na pošto, da boš videl, da gre v pravi kraj! Nikar se tako kisle ne drži!“ je dejal Tone Glavanovemu Jožetu, ki je nezaupljivo gledal pisarja in ni od njegovega pisanja pričakoval nobenega uspeha, ko je pomislil na vsemogočnost graščine.

„Kaj misliš, da boš vojak! Nikoli! Kar vesel bodi. Boš že videl, kako bomo dali graščini. Nalašč zaukaj na vasi, kadar vidiš tistega s Preseke, da bodo videli, da se nobenega nič ne bojiš.“

Jože je dvomil, zakaj preveč je bil občutil vsemogočnost graščine.

„Kaj? Boš videl! Starega dobimo ven, pa ti bo izročil domačijo, in se bomo ženili; graščinci naj pa sami gredo k vojakom, kamor tebe pošiljajo.“

Medtem, ko je bilo doma vse narobe, ko je Krivanoga ukazoval, mati molila, Jože godrnjal, sta pa v ječi na Turjaku sedela oče in sin in čakala, kdaj ju pokličejo pred sodnika. Takrat je bil v Turjaku tudi sedež cesarske komisije za turjaški kanton in tako sta bili cesarska in gruntna gosposka pod eno streho. Ljudje niso zaupali v pravičnost nobene, samo mnenje je bilo razširjeno, da obe gosposki skupaj držita in da kmet ondi težko dobi pravico, zlasti takrat, ko je moral cesarski sodnik razsojati v sporih med kmeti in graščino.

Tega prepričanja je bil tudi Glavan in ni pričakoval nič dobrega. In tako je bil oče ves potr. Ječa sama na sebi že prežene dobro voljo, potem pride še sramota, ki je združena z ječo, vse dušno trpljenje, ki izvira iz negotovosti, kako se bo stvar končala. O, to so težke skrbi, ki so šle staremu do živega. Sin je pa mislil večidel na Manco in na Menata in bil bolj poln jeze kakor skrbi. Najrajši sta molčala, zatopljena vsak v svoje misli, vendar sta včasih govorila tudi o domačih in neštetokrat premo-trivala zadevo in dogodke, zaradi katerih sta bila v ječi. Ob taki priliki je dejal oče, poln bridkosti, sinu:

„Poglej! Ti si graščino majhno pošegetal, a graščina je nas z betom. O, kako nas je potolkla! Kar v zemljo!“

„Sedaj bi že vedel, kaj bi naredil z njim! Nič več bi se ne genil!“ je odvrnil Janez ter grozil.

„Graščini ne moreš do živega. Le premisli, kako je velika. Kaj pa zmoreš, če ji odbiješ en palec, pa ti stopi s celo nogo na glavo in te pritisne, da si kakor mlinec. Zlepa bo treba biti z njo, zlepa!“

Sin pa ni bil teh misli. V srcu je obetal maščevanje in ga shranjeval za prihodnje dni. Ničesar ne odpusti graščini. Vse ji povrne. Kaj bi samo trpeli? Potrpi! Potrpi! Nazadnje nam pa vse vzame, kar si poželi. Nič več ni nikjer našega. Vse je graščina in graščinsko. Sami graščinci bomo, ako se ne bomo branili. — Janeza je kar prijemalo, da bi udaril in tolkel toliko časa, dokler bi bilo kaj graščine videti in čutiti. — —

Končno so se v kancliji vendar spomnili, da imajo dva škriljana v ječi, katera bo treba obsoditi po postavi in pravici.

Cesarski sodnik ju seveda ni mogel kar tako pogubiti, kakor je želela obtožnica in kakor je pričakoval zastopnik graščine, gospod Ardigata.

„Tatova! Torej ječa in taka, da bi se nihče nikdar več ne polastil enake stvari, kakor sta se Glavanova dva. Hudodelca!“

Sodnik seveda ni imel tako enostranskih občutkov za pravico, kakor jih je kazal Ardigata in drugi graščinci. Preden je sklenil sodbo in izrekel obsodbo, je moral ves slučaj natanko preiskati, opredeliti zločin in ugotoviti krivdo.

Zato ju je najprvo zaslišal in po natančnem zaslišavanju tudi dognal, da se staremu Glavanu pač noben zločin, še celo kazniv pregrešek ne more naprtiti, pač pa da je sin njegov nekoliko nasilen človek, ki ne grozi samo, temveč tudi udari.

Ko je sodnik povedal, da je oče Glavan krotek človek, ki oddaleka ni mislil na tatvino, je zastopnik graščine ugovarjal in trdil, da je Glavan kradel. Bil je kar ogorčen, češ, kam pridemo, ako se ne bo tako dejanje, kakor ga je izvršil Glavan s svojim sinom, tolmačilo tako, kakor je, namreč za tatvino in se primerno kaznovalo. Tako bodo poslej delali vsi: kradli bodo, pa kaznovani ne bodo. Sodnik tudi logarjevemu pričevanju ni verjel, temveč je pisarju in logarju na podlagi urbarskih pravic dokazal, da je bil Glavan popolnoma upravičen podreti hoje, čeprav mu jih graščina ni odkazala; Glavan ima pravico tudi do tistih hoj, zlasti še, ker onih, ki mu jih je graščina odkazala, porabiti ni mogel; zaradi tega pa, ako mu graščina hoj ne oskrbi, si jih vzame tam, kjer so, zakaj Glavan mora imeti streho na hlevu, a po urbarju ima pravico do lesa v Mokrcu.

Ko logar sodniku ni mogel utemeljeno odgovoriti na vprašanje, zakaj je odkazal hoje na nepristopnih Kozlovih stenah, je sodnik posvaril graščino, češ, tako se s kmeti ne ravna, zakaj tudi kmetje so ljudje.

Janez pa ni bil tako nedolžen kakor njegov oče. Kradel seveda tudi on ni. Nič ni tajil, da je udaril logarja s kolom po glavi, niti da je zamahnil s cepinom proti njemu, temveč je glasno obžaloval, da ga ni še bolj, in obetal in se rotil, da mu Menat ne uide, in ob prvi priliki, ko se snideta, ga bo trčil tako, da bo imel dovolj.

Sodnik je bil mnenja, da je ovadba upravičena in da Janez, ki s kolom kreše po glavah in grozi s cepinom in

se veri, da ne bo odnehal, ni nedolžen in ga bo treba strahovati.

Janez je kajpak tudi povedal, da je logar streljal nanj. Toda ta je izpovedal, da je streljal le za strah. Ni šent, da bi ga ne bil zadel na pet korakov, ako bi ga bil hotel. Sodnik je verjel logarju in ga ni dejal pod obtožbo.

In tako se je zgodilo, da so očeta in sina ločili.

„Oče! Vi ste prosti! Domov pojdite!“ je rekel sodnik.

„Domov? Pravite? Ne bom več zaprt?“

„Nič več, ker niste nič hudega naredili.“

„No, saj sem jim pravil, da nisem nič hudega storil, pa so me le vklenili, da so se ljudje zgledovali.“

„Sedaj pa le pojdite!“

Glavan se je nekaj obotavljal in praskal za ušesom, potem se je pa le opogumil in ogovoril sodnika:

„Gnadjivi gospod, kaj pa hoje?“

„Kar ponje pojdite! Vaše so! Nihče Vam jih ne sme braniti vzeti, kolikor jih potrebujete.“

„Vi že tako pravite. Kaj bo pa Menat naredil?“

„Nič! Ako pa Vam bo branil in kaj naredil, pridite k meni! Bomo pa njega zaprli.“

Glavan je gledal sodnika z očmi, polnimi hvaležnosti. Nikdar ni pričakoval, da bo pod turjaško streho slišal besede, ki bi ga tako potolažile, kakor so ga sodnikove in mu dale toliko moči. Vsa potrtoost ga je hipoma minila. Zavedel se je, da je zmagovavec.

„Hoje so pa vendarle naše. Naša je obveljala!“

Pozabljena je bila vsa bridkost, vse dušno in telesno trpljenje. Pozabljena vsa sramota.

„Sedaj ima ta strela s Preseke! Pa kako se je ustil! Nazadnje je pa le moja obveljala, ko ti je sodnik k pravici potegnil. Ta je pravi, ki se graščine ne boji!“

V duhu je gledal, kako bo prišel domov in kako pojde po hoje, ko se ne bo nobenega nič bal. In ni pajek, da ne bi rekli Škriljani:

„Glavan jih je ugnal! Glavan ti zna! Naša pravica v Mokrcu se ni prav nič okršila!“

In zamislil je, kako bo nalašč naprosil sosede, da mu pojdejo pomagat — in bodo šli vsi kmalu po hoje. O, kako bodo pokali mimo Preseke! Naj počí od jeze tisti zelenec! Zakaj pa je tak!

Nekako lahko mu je bilo, ko se je poslavljal od sina, ki je ostal še v ječi in čakal, da ga odženo v Ljubljano

na višje sodišče, zakaj turjaški sodnik ni imel dovolj moči, da bi ga bil obsodil.

„Fant, le potrpi! Nazadnje bo vse dobro. Viš, hoje so že naše!“ je dejal oče sinu, ko mu je dajal roko.

„Škoda, da me ne bo zraven, ko boste vozili hoje. Počasi vozite mimo Preseke, da ga bo bolj jezilo,“ je menil Janez.

Potem je pa še dejal: „Midva z Lahom bova pa še imela račun, kadar pridem ven. Recite, da mater prav lepo pozdravljam, pa Cecmanovo Manco tudi, pa ji recite . . . recite . . .“

„Kaj naj ji rečem?“ je prašal oče, ko je videl, da ne more sin z besedo na dan.

Janez pa kar ni mogel najti besede, da bi izrazil tisto, kar je čutil in mislil takrat. Končno je odgovoril: „Pa ji recite, kar hočete! Recite, da bom prišel po nagelj.“

Glavan je iz ječe šel naravnost domov, kamor ga je vleklo srce, gnala skrb, pa tudi zavest, da ni prišel ob pravice v Mokrcu.

„Kaj si že doma?“ je vzkliknila Glavanka vesela, ko ga je zagledala na pragu, ter še hitro vprašala: „Kje je pa Janez?“

Povedal ji je, da so Janeza še obdržali, da ga bodo gnali pred ljubljanskega sodnika, da pa je on že dostal, da ni obveljala beseda graščine, temveč je sodnik povedal, da so hoje njegove. Sedaj pa bo streha nova, čeprav se Lah stokrat na glavo postavi.

Vendar je žalost za sinom premagala veselje nad moževo vrnitvijo, da je mati zagnala žalosten vik.

„Zakaj si pustil fanta tam? Zakaj?“

„Počakaj! Saj bo prišel! On ima še druge zapence, ki ga drže in še niso odnehali,“ jo je tolažil mož; da bi bila tolažba popolna, je še dejal: „Viš, hoje so pa le naše. Pa sva le zmagala s fantom!“

„Naj bi segnile, če ga ne bo domov! Nesrečne hoje!“

„Saj bo prišel. Majhno počakaj! To, veš, ni kar tako. V komisiji so natančni in človek sam ne vé, kdaj se pregreši, da gosposki ni prav. Saj fant ni bil tako žalosten kakor si ti in pozdravlja te, pa Cecmanovo tudi.“

Moževe besede so jo nekoliko pomirile. Potem mu je povedala, da je Jože prišel domov.

„Menda ne? Za pet ran božjih, kaj bo pa sedaj?“

Tako se je prestrašil oče sina, ō katerem je mislil, da je na gorkem v graščini, kjer se mu ni treba bati

žandarjev, ki bi ga gnali v kosarno; zakaj očetu je bilo takoj jasno, da bo sedaj za prvega sina odprta edino pot k vojakom, ako mu ne izroči domačije.

Glavan bi bil pa tako rad še sam gospodaril, zakaj čutil se je še trdnega in pokonci je hodil ter palico rabil samo, kadar je šel v semenj.

„Kdaj pa je prišel?“

„Precej. Vidva na Turjak, Jože s Turjaka. Saj bi se morali skoraj srečati. Strašno hud je prišel domov! Dejal je, da mu delata ti in Janez sramoto, da sta tatova in da so ga zaradi tega z grada spodili. Ardigata mu je zažugal, da bo moral k vojakom. Komaj sem ga pomirila. In še ne vem, če bi ga bila, ako bi mi ne bil Krivanoga pomagal. Ta mu je vendar dopovedal, da je odnehal.“

„Krivanoga?“

„Tudi ta je pri nas! Ta te je ven jemal. Naj bo že kamor hoče tisto maslo in jajca, ki sem jih potrošila. Nič mi ni žal, da je le prišel in mi pomagal. Nikoli ga ne bom pozabila. Sama sem bila in od vsega sveta zapuščena; nisem vedela kaj početi. Takrat ga je pa Štembav pripeljal in rekel: ‚Lej, ta ti bo pomagal, da boš dobila moža nazaj. Pod streho ga vzemi!‘ Na, pa te je res rešil!“

„Krivanoga me je rešil?“ je povzel Glavan, iz katerega je zvenelo začudenje in nevernost.

Pravila mu je, kako jo je Krivanoga natančno izpraševal in potem pisal in pisal. Cele plahte papirja je popisal in jih je imel razgrnjene po mizi in po postelji; ko je vse skupaj imel, me je poklical in mi pisanje prebral. Pa res zna sestaviti. Še nikoli nisem slišala, da bi znal kdo tako ostro zapisati. Pa vse po resnici! Komaj je pisanje šlo, pa si prišel ven! Le škoda, da še fanta ni!“

Glavan je nekoliko zamišljen priznal:

„Jaz sem pa mislil, da je bil sodnik v komisiji tako dober.“

„Kajpak, ko ga je pa pisanje omehčalo!“

Krivanoga je bil še zakopan v slami, ko je prišel Glavan domov. Ko je segla tudi do njega novica, da se je vrnil gospodar, se je naglo izkopal, in ne da bi vprašal Glavana, kako in kaj, in ne da bi se očedil slame, je štrbencal na vas in začel vpiti na vse strani:

„Glavan je že doma! Glavan je že zunaj! Enega sem že ven dobil.“

Tako je správil v kratkem vso vas pokonci, in še preden sta se mož in žena pogovorila in posvetovala,

kako bi in kaj bi, že so prihajali Škriljani gledat Glavana in poizvedovat, kako je bilo v Turjaku in kako je s pravico v Mokrcu.

„Nič mi niso mogli. Hoje so moje!“

To je bila pa že taka novica, da je niso mogli praznovati pod domačo streho, temveč so se vzdignili vsi in šli h Kocjanu.

„Sam sodnik mi je rekel, da mi nihče ne sme braniti vzeti hoj, kolikor jih potrebujem. Rekel je še, če ti bo kdo branil, kar k meni pridi, bomo pa tistega zaprli.“

„To je rekel?“

„To! Pa naj se krota s Preseke kaj zmrduje!“

„Kocjan, sedaj pa le na mizo! Danes ga bomo na veselje. Zmaga je!“

Krivanoga ga je že imel pred seboj in tudi pil na zmago.

„Ali ste videli? Pa so ga morali dati ven. Kaj? Jaz, Krivanoga, znam narediti, da vsi paragrafi odnehajo. Za kaj pa so paragrafi? Raztegnejo se, pa je po njih. Bomo že pokazali graščini!“

Glavan je moral vse natanko praviti, kako je bilo pred sodnikom, kako se je zagovarjal, kaj je graščina rekla in kako je sodnik razsodil.

„Je vendar med gospodo še en kristjan, ki ne hodi po nas in drži z nami!“

Tega mnenja so bili vsi, ko je Glavan povedal, kako je z njim govoril sodnik.

Glavanovega Janeza so bili nekam pozabili. Kar nihče ga ni omenjal in najbrž bi ga bili takrat spričo splošnega veselja pri Kocjanovih popolnoma pozabili, ako bi ne bila prišla tudi Cecmanova Manca tja. Pocukala je Glavana in ga vprašala:

„Oče, kje je Janez?“

„Lej, dobro da si me domislila. Pozdraviti te je dal. Najbrž ga še nekaj časa ne bo, pa je naročil, da bo po nageljček prišel. Pa mu ga prihrani.“

„Le zakaj ste ga pustili tam?“

Manci je šlo na jok in se je žalostno držala.

Toda ljudje, pijani zmage in veselja, se niso utegnili brigati za njene bolečine.

„Lej, ni tistih vzel, kakor mu jih je logar odkazal, pa vendar ni ob pravico! Naša pravica je bolj trdna kakor smo mislili!“

Vsa potrtoost jih je minila in prevzelo jih je veselje, da so pozabili vso jezo in razprtije med seboj; proti večeru sta se celo rihtar in Štembav kar objemala.

„Žontar, tako ti rečem, rihtarska ni zadnja!“

„Boter, včasih že prav pride. Tako, da se tisto grenko, ki se človeku včasih v zobe vrže, že vmes požre.“

„Kajpak! Bolje je, da je človek sam rihtar kakor bi bil rihtan, je že stara resnica. Zmagali smo pa le.“

In tisti dan že pod mrak, ko so bili Škriljani še vsi navdušeni, so sklenili, da pojdejo po tiste hoje in jih privlečejo Glavanu domov.

„Vsi pojdemo! Pa nalašč pojdemo vsi kmalu, da se bo kaj videlo. Logarju navkljub!“

Samo Žontar ni mogel iti.

Dejal je Glavanu: „Precej bi šel po hoje, saj voli v hlevu stojijo, samo eden ima nekaj na parkijih, da ni za nikamor!“

Glavan se ni nič zmenil, zakaj voznikov je imel naenkrat še preveč.

Škriljani so tisti večer še vsi našli domov. Nekateri so šli prej, drugi kesneje, nekateri so šli sami od sebe, po druge so prišli domači „žandarji“. Samo Krivanoga je ostal pri Kocjanu.

„Mi bomo pokazali graščini,“ je vpil in se pripravljal iti leč na mizo, ko ga je Kocjan gonil spat.

Toda miza je bila previsoka. Premagovavec graščine je tisto noč prespal pod mizo.

Ko pa je prišel tisti dan, katerega so Škriljani določili, da pojdejo po Glavanove hoje, tedaj je napregla vsa vas razen Žontarja. Pognali so vsi kmalu. Živina se je zamajala in voz za vozom se je pomikal iz Škrilj proti Mokrcu mimo Preseke. Hej, kako so vozniki poganjali, kako so pokali biči, da se je razlegalo po tokavah od Iga do Kureščka in odmevalo od gozda. Vozniki bi bili radi ugledali Menata, a ga ni bilo na spregled tisti dan ne ko so šli v gozd, ne ko so vozili domov. Vozili so komaj vsak po eno bil. Ej, to je bilo veselega vpitja in ukanja.

In čudno! Naenkrat se je zopet razlegnila pesmica, ki je dražila logarja in ki je bila utihnila, ko so bili odgnali Glavanova dva. Peli so jo Škriljani in odpevali po sosednih vaseh. Zakaj povsod je bilo nekam praznično, ko so zmagali Škriljani.

„Ne bo nas graščina!“

Graščina se je pa tiste dni potuhnila. Nikjer je ni bilo. Menat se je izogibal vasi in hodil po samotnih potih in stezah, da ni srečaval ljudi in videl zadovoljnih obrazov. Njegovo srce je pa žejalo po maščevanju. Premišljal je, kdaj bo prilika Škriljane zopet pritisniti.

Veselje v Škriljah bi bilo popolno, ako bi ga ne bila skalila novica, ki je bila prhnila iz doline gori v Škrilje in sosedne vasi, namreč:

„Glavanovega Janeza so gnali v Ljubljano. V goro se je oziral in si oči brisal!“

In za to novico je letela še bolj žalostna:

„Za glavo mu gre! Dvajset let mu ne odide!“

In ko je to prišlo na uho Glavanki, tedaj je materino srce strepetalo od žalosti. Vpila in jokala je, da jo je morala tolažiti vsa vas. Možu je očitala, zakaj je pustil samega v ječi. Šele ko je prišel Krivanoga pogledat od Kocjana, kaj se godi pri Glavanovih in kaj pomeni jok in vpitje, in ga je Glavanka ugledala, tedaj je zaiskrilo v njej upanje; zagnala se mu je naproti in zajavkala:

„Tone, pomagaj mi! Reši mi sina!“

In ko so Tonetu dopovedali, zakaj mati javka in lamenta, jo je Krivanoga potolažil:

„Urša! Nič se ne boj! Tvoj sin ne bo visel!“

„Misliš?“

„Boš videla, da ne. Tvojih tavžent, ali kakor si rekla, enajst tavžent devic, ti ne bo pomagalo, jaz ti pa bom. Tudi če gremo do cesarja. Janez mora priti domov. Umeš? Tudi cesarja se ne bojimo!“

„Tone, dobro naredi!“

„Kar obriši se. Ni vredno solze, če ti pravim. Kajne, Glavan? Hoje so doma, fant bo pa tudi prišel.“

VIII.

Pri Glavanovih so imeli tiste dni tesače. Obrezovali so les. Gospodar je stopical okoli delavcev in se pogovarjal z njimi, kako bi se ogredje najbolje zvezalo in postavilo, da bi kljubovalo večnosti. Pravil je vedno iznova, kako sta se s sinom pulila z graščino za hoje. Sedaj je Škriljanom in njemu popolnoma jasno, da jih je hotela graščina ukaniti in jih spraviti ob starodavne pravice. Samo kesal se je sedaj, ker ni poslušal sina in posekal lepših hoj in še bolj na priliki kakor jih je bil. Prečniki

bi bili lahko bolj močni, kapniki trdnejši in slame bi ne bilo tako oblo in menda bi bil še kakšen odritek ostal za na žago.

„Fant je le prav imel! Zakaj ga nisem ubogal?“

Tako je glasno mislil Glavan in nejevoljo, ki je vstajala v njegovem srcu zaradi dozdevne škode, zadržal z ugovorom:

„I, kdo je pa vedel, da bo tako! Strela!“

Glavanka se je pa nosila po kuhinji. Nobene reči se ji ni zdelo škoda za tesače.

„Da ne bodo hiše grdili in pravili, da so bili lačni!“

Zjutraj je prinesla na mizo zelje z bobom in krompirjeve žgance, opoldne vrh vsega še skledo štrukljev, zvečer je bila pa zadnja jed mlečna kaša, ki kri pomiri. Ko bi bili tesači tiste dni vse pripravili, kar jim je mati Glavanka nanesla na mizo, tedaj bi jim bilo popokalo jermenje in nihče ne bi mogel govoriti, da ni bilo nobene reči za pod zobe.

Tako je bilo vse zadovoljno, delavci in gospodar.

Janeza so imeli seveda dostikrat v mislih in ugibali, kaj bo z njim in kdaj bo prišel domov; ali bo prej nova streha na hlevu ali bo Janez prej doma.

Skrb za Janeza je imel Krivanoga, ki je še vedno spal v pridevku v slami in pisal pri mizi in jedel s tesači, zakaj povedal je vedno kaj novega in kaj posebnega, česar tesači še niso vedeli.

„Nič bati se! Janez bo tako gotovo prišel domov, kakor pride za postom gotovo velika noč.“

Pravil je, koliko jih je že iz luknje ven dobil. Že so imeli pripravljen konopec, pa ga je še rešil tega in onega.

In kadar jim je še pravil, kolikokrat se je že sprijel s kako graščino in kako jo je ugnal, kako se sedaj trese Turjak pred njim, je povedal vse tako nazorno, da so kar videli, kako se turjaška graščina maje.

Jože je ugovarjal, da je bil Janez nespameten, ker se je šel z graščino, da se sedaj pokori za to.

Toda je slabo naletel.

„Kaj? Janez? On je pravi! Taki bi morali biti vsi. Ta kar na glavo nameri. Tam primaže, kjer se najbolj prime. Kaj boš ti, ki se graščine bojiš. Ti misliš, da bi se ti roka posušila, ako bi kakega graščinca z njo ohladil. Sram te bodi!“

In Jože je moral molčati, zakaj vsi tesači z Glavanovim očetom vred so se smejali, kakor bi hoteli reči:

„Tone, ti si pravi!“

Škriljani so hodili gledat, kako gre delo od rok, zlasti v mraku so prihajali mladi in stari. Tesači so počivali, sedeč na tramovju in kadili, vasovavci so pa precenjevali, koliko se je naredilo čez dan in čez koliko dni bo les obrezan, koliko dni bodo ogredje vezali. Vmes so obujali še sveže spomine, kako so les spravljali z Mokrca in kako se jih je graščina ustrašila, da je kar odnehala in jim pustila pravice.

„Kaj? Na pravem koncu je treba zagrabit!“

„Samo jaz jo lahko zgrabim za roge!“ se je potolkel Krivanoga po glavi.

Škriljani so bili tiste dni zopet nekoliko zrastli, da se niso zdeli več tako majhni, ko so se primerjali z graščino. Tudi strahu niso imeli več tako velikega pred graščino, ko so videli, da ne more vsega požreti. In kakor je povedal Glavan, si tudi sodnik ni prav zelo na roke z graščino. Vse to je napravljalo zadovoljnost, ki se je v tistem času razlivala obilo po Škriljah.

Kdo bi bil zameril škriljanskim fantom, ki so zopet in zopet veselo prepevali tisto pesmico, ki se končava:

„Pa se je zvrnil jager Menat.“

Samo Glavanov Jože ni bil zadovoljen. Nič mu ni bilo prav. Nobena jed ni bila prav kuhana. Vsako delo odveč. Vedno je godrnjal. V vseh Škriljah ni bilo takih volov kakor so graščinski in še marsikaj ni bilo v Škriljah, kar je bilo na Turjaku. Nič ga ni veselilo. Še Namre se je bolj veselil nove strehe na Glavanovem hlevu kakor sin, ki bo gospodaril v njem. Mati je premišljala, kako bi mu postregla, da bi bil zadovoljen, in oče je ugibal, kako bi mu kakšno stvar prav ukazal, da bi je ne ovrigel. Pa nič! Jože je vedno godrnjal.

„Ako ni zate, pa pojdi nazaj v graščino.“

Teh misli sta bila naposled oče in mati. Še nekaj let naj bi bil tam, potlej bi pa dala gospodarstvo iz rok. In ko je nekoč sin dal razumeti, da bi šel nazaj, ako bi mogel, sta mu dejala stara dva: „Pa pojdi vprašat, če te vzemo nazaj. Ženiti se ti itak še ne mudi!“

Jože je bil mnenja, da naj bi šel oče do grofa in prosil zanj. Toda oče ni hotel.

„Kar sam pojdi, saj te poznajo in vedo, čigav si!“

Tako brž pa tudi Jože ni bil pripravljen za pot, zlasti še do grofa. Šele čez nekaj dni, ko se je bil nekoliko

ujezil, da ni šel k mizi in se sprl z materjo in očetom, se je vendarle odpravil v graščino. Oglasil se je pri majerju, da bi poizvedel, ako je kakšno prazno mesto zanj. Namesto njega niso bili še nobenega dobili, najbrž ljudje še niso vedeli, da se zopet eden lahko odtegne vojaščini s službo v graščini. In ker je bil Jože zanesljiv delavec in ga je majer rad imel, je rekel, da ga rad vzame, samo doli naj stopi k pisarju ali pa h grofu, da ga bo kdo videl in zopet zapisal. Jožetu ni kazalo nič drugega kakor ravnati se po navodilu majarjevem in iti v kanclijo.

„Po kaj si pa prišel?“ ga je vprašal Ardigata, ko je stopil Jože predenj.

Zdelo se mu je, da ga pozna, samo prav hitro se ni mogel natančno spomniti.

„Za hlapca bi bil zopet rad!“

Tedaj se je Ardigati posvetilo.

„Glavan! Škriljan! Puntar! Ven!“

Pisarju so kar pene letele iz ust, tako je bil ogorčen, ker se je upal Glavanov priti predenj s tako željo.

„Majer so me semkaj poslali!“

„Ven! Ti komis smrdi, kajne? Seveda! Sedaj smo pa dobri. V graščinico bi se rad skrili Škriljan. Noben Škriljan ne bo več služil v graščini! To bom zapisal v urbar. Ven!“

In Glavanov Jože je spoznal, da pisar ne želi več njegove navzočnosti in da se mu lahko še kaj neprijetnejšega pripeti, pa se je hitro pomeknil proti vratom.

Prav do doma je šumelo Glavanovemu Jožetu v ušesih tisto, kar mu je z nenavadno odkritosrčnostjo in prijaznostjo povedal grajski pisar.

„Ven, Škriljan! Puntar! Noben Škriljan ne bo več služil v graščini!“

Zato je bil strašno slabe volje, ko je prišel domov, tembolj ker je vedel, da so te besede zanj naravnost usodne.

Povedal je, kako je slabo opravil, in očital očetu, da je oče kriv njegove nesreče in pa brat, ki je napal graščino.

„Sedaj bom pa vojak!“

„Nikoli, če si fant za to!“ ga je prekinil Tone. Tudi ako ti stari čez ne da, nisi vojak, ako nočeš biti. Kaj ti pa koristijo vsi prsti na roki? Na tvalo z njimi, pa jih par s sekuro odbij! Jaz že vem, kaj bi naredil, ko bi bil tako, kakor si ti. Nikoli bi me ne imeli. Svet je širok in dolg in dosti je lukenj, kamor se človek skrije, da ga noben

pes ne najde. Fant! Iška! Jaz jo poznam! Tam se skriješ, da te ne izslede. Okoli tebe bodo hodili, pa te ne bodo videli! Ti jim boš pa zijala kazal, razumeš, fant? Nikar ne bodi tako žalosten! Če bi se ti pa v Iški zdelo predolgočasno, ali bi se ti zdelo, da ti prigrevajo, tedaj bi se pa umeknil v Zalo in po Zali gori na Krim in bi s Krima doli gledal pse, ki te preganjajo. Drugič bi jo pa na Mokrc mahnil, da bi jim zmešal sled. Povsod se dobe ljudje, ki dado potrebnemu človeku kruha in strehe. Nič ne obupavaj! Takega fanta kakor si ti, bi skrilo marsikako dekle, da bi ga nihče ne izsledil. Pa ne samo eno! Več bi jih imel, da bi bilo več zavetja in več kruha. Če bi te pa hoteli kje prijeti, takrat pa: smuk! — vedno v nasprotno stran, kakor se nameravaš skriti. Mene bi nikoli ne dobili. Pa če bi bilo treba spati zunaj? Kaj za to? Ti ne veš, kako se sladko spi in kako malo odeje je treba. Da le doli ne gre. Mahu in listja je vedno dovolj po gozdih in praprot raste, pa se naredi postelja v kaki zavetni kotlini, človek se zakoplje do ušes in se greje ondi in spi bolje kakor na peči. Nikoli te ne prestrežejo, ako jim sam ne padeš v naročje. Razumeš, fant?“

Jože je pač razumel, toda tako življenje mu ni dišalo.

„Sam pojdi v Iško!“

Tako si je mislil Jože, mislil si je pa tudi, oče naj me oprosti vojaščine, oče, ki si je z graščino v laseh in ki je kriv, da so me spravili s Turjaka, četudi me je imel majer rad.

To je dal tudi očetu in materi razumeti, pa ne samo enkrat, temveč ob vsaki priliki, da je le nanoslo tako.

„Zakaj bi delal doma, ko bom pa moral iti k vojakom.“

Tako sta pač stara dva lahko spoznala, zakaj nagaja.

Sicer bi pa bilo Glavanovo srce na mestu. Ogredje je bilo skoraj uvezano in čez nekaj dni ga bodo postavili na hlev.

Pa mu je sin Jože grenil veselje in žalosten je bil, kadar se je spomnil, da je sin Janez v ječi.

Res ni nikdar nobenega veselja, ki bi ga ne kalila bridkost.

„Pa mu izroči, naj bo že kakor hoče!“ je rekla Glavanka možu, ko je tožil, kakšen je sin, in ko je sama opazila, kaj tišči sina. „Pa babo mu poišči, če ni drugače. Pa naj se ženi! Pa bo videl, kako se dela in gospodari!“

„Jaz mislim, da bi bilo prav, če bi bil jaz še nekaj let v hlevu, ti pa pred pečjo. Saj nisva še tako za nič!“

„Kaj češ? Vem, da bo taka prišla k hiši, ki bo pri burklah omagovala in bo trudna, ko bo v pinji delala, in ji bo treba kamilice kuhati in tavžentrože! Pa si pomagaj! Če ne, bo pa vojak in te bo klel do groba in še potlej in mene bo sovražil, češ, mati, pa ni rekla dobre besede zame.“

„Lej, Urša! Jaz sem mislil, da se je samo streha na hlevu polomila, sedaj pa vidim, koliko se je pri nas podrlo!“

Mati je globoko vzdihnila.

„Če boš to premišljal, boš še bolj žalosten, kar vdaj se in naredi, da ne bo Jože vojak. Bo že kako. Če se bomo razumeli, bomo vsi iz ene sklede jeli, drugače pa se bo nama prej odmerilo, zmanjkovalo bo mladima dvema. Zapisali si pa bomo, zakaj Jože lahko umrje in pride vse na mlado, ki kdové kaj še naredi potlej in bi bila midva čisto tujca v hiši.“

Solze so se ji zaiskrile v očeh, da si jih je s predpasnikom brisala.

In nič manj žalostno je pristavil oče:

„In še novo streho na hlev sem mu naredil!“

Tako sta se bila Glavanova dva pogovorila, da bosta dala gospodarstvo iz rok.

„To je vse ta sneg naredil, ki je hlev polomil. Strela!“

In ko je izprevidel Jože, kakega duha sta oče in mati, da bo dobil grunt in mu ne bo treba k vojakom, je bil takoj boljše volje in tudi rajši delal.

Ko je čez dlje časa vprašal mater, kaj oče mislijo, ki se nič ne zmenijo, da bi mu izročili, ko mu je vojaščina že trdo za petami, ga je mati potolažila:

„Nič se ne boj! Oče ne bodo nič zamudili! Jih bom že spominjevala!“

Vse je bilo že pripravljeno, da bodo stavili ogredje na Glavanov hlev. Celo soržna moka je bila že iz mlina doma in žganje v banki, ki ga je bil šel stari sam izbrat in iskat v Ljubljano. Tudi Škriljani so se pripravljali, da pojdejo pomagat vzdigovat, ker so vedeli, da ga bo potlej več kakor en frakelj.

Tedaj je pa prinesel ‚rihtni‘ iz Ljubljane h Glavanu neko pisanje, katero je Tone Krivanoga pretolmačil tako, da je Glavan Janez starejši iz Škrilj povabljen za pričevanje zoper Glavana Janeza mlajšega.

„Oče zoper sina!“ je zavpil Tone. „Glavan, pa menda nisi tako neumen, da bi sina noter tlačil. Nihče te ne more

prisiliti pričevati zoper sina. Fige pokaži sodniku in vsem tistim, ki bodo okoli njega sedeli. Pa povej, da sem ti jaz velel, če te bodo spraševali, zakaj jim tiščiš fige pod nos. Pravim: jaz! Pa če hočeš, ti pisano dam, da jim pokažeš, da sem jaz rekel. Še nikoli ni oče pričal zoper sina, ako sam ni hotel.“

Potlej je pa še nadaljeval: „Kar pojdi! Če ne bo prav, se bom pa pritožil. Saj bi človek pooblastilo vzel in šel s teboj pred sodnika, pa je tisto človeče, ki je za sodnika tako, da koj omedli, če dohtarja zagleda, in mu morajo vode prinesiti in okno odpreti. Ta bo še nekoč umrl pri razpravi iz strahu pred dohtarji. Pa nočem, da bi bil jaz kriv njegove smrti. Bomo že potlej naredili.“

Gospodar je bil pa prav takrat povabljen v Ljubljano, ko so mislili postavljati ogredje na hlev. Ker se ni vedelo, koliko časa bo moral v Ljubljani ostati, so postavljanje odložili za nekaj časa, zlasti še, ker bi bili tesači šli radi domov v košnjo. Tako je Glavanka morala spraviti vrečo z moko v kaščo in banko z žganjem je dejala pod ključ.

Glavan se je bil za pričevanje dobro pripravil. Tam pri Sv. Florijanu na vogalu se je bil ustavil in čakal, da pride njegova ura, kakor je bila zapisana v pisanju.

„Nič ne bom povedal!“

To je bil že sklenil, ko mu je njegov dohtar Tone pravil kako in kaj.

Da bi ga pa nihče ne mogel omajati v njegovem sklepu, si je Glavan privoščil nekaj meric najboljšega, ki da človeku moč in pogum. Trdo je stopal, ko je šel ob določeni uri na Žabjek, kjer bo videl svojega sina in govoril z njim, toda, kakor je bil sklenil, povedal ne bo nič, kaj je njegov sin delal. Sklenil je tudi, da bo fige zaenkrat še spravil in jih privlekel na dan v skrajni sili.

„Nič ne smeš povedati o sinu!“

Tako ga je bil naučil Krivanoga!

V takem razpoloženju je prišel stari Glavan iz Škrilj pred sodnika.

Po običajnih ceremonijah ga je sodnik vprašal:

„Oče, ali veste, kako je bil Vaš Janez udaril logarja po glavi? S čim ga je bil?“

Glavan je molčal.

„No, le povejte!“

„Nisem bil zraven! To pa rečem: tako naj bi ga bil, da bi bil, strela, zadosti imel. Kaj nam je že Lah prizadejal!“

„Ubijati se ne sme!“

„Kaj bom čakal, da me gad piči? Prej mu bom na glavo stopil!“

„Kako je pa bilo, ko je Vaš sin s cepinom šel nad logarja?“

„To pa nobenemu nič mar! Vsak dela, kakor zna!“

„Oče, Vi ste pijani!“ je omenil sodnik.

„Saj sem za svoje. Kaj komu kaj mar? Sam sem ga plačal.“

Glavan je začel nekaj rasti, tedaj je pa namignil sodnik biriču:

„48 ur! Naj se iztrezni!“

Pričevanja je bilo konec in birič je pehal Glavana skozi druga vrata kakor je bil prišel na Žabjek. Še preden se je zavedel, so se vrata zaprla in zaklenila za njim in Glavan je bil v hiši, ki je imela močno zamrežena okna in namesto postelj deske.

Ko se je zavedel in spoznal, da je zašel v tak prostor, v kakršnem je bil nekaj časa na Turjaku, se je prestrašil in posegel po kljuki v vratih. Pa je bilo že prepozno.

Ljudje, ki so že stanovali notri, so ga burno pozdravljali.

Komaj so izvlekli iz njega, od kod je in kdo je. Zakaj je prišel noter in za koliko časa, tega pa Glavan ni vedel, čeprav se je zameril ljudem, s katerimi si bo moral deliti prostor na pogradu, ki pa niso mogli verjeti, da bi bil kdo tako neumen, da bi ne vedel, zakaj in za koliko časa je prišel na Žabjek.

Zagonetko je odkril birič, ki jim je bil prinesel ričet.

In tako se je naključilo, da je ostal edina priča pri obravnavi zoper Glavanovega Janeza Menat, ki je pod prisego vse po pravici in resnici povedal. — —

Po neuspehu z Glavanovimi hojami se je bil logar nekoliko potuhnil, toda njegovo izogibanje je kmalu ponehalo in prišel je na vas, kakor bi ne bilo med njim in Škriljani ničesar in bi se najbolje razumeli. Ogovarjal je na vse strani, in če je videl kje ljudi pri delu, je stopil k njim in začel razgovor. Celo k tesačem pri Glavanovih je stopil in vprašal, če bodo imeli dovolj lesa, češ, da ga je še dovolj v Mokrcu.

„Kako se je izpremenil!“ je menil ta in oni.

Gozdar je imel seveda svoje namene, ko je obračal oči na vse strani in nastavljal ušesa podnevi in ponoči,

da mu ni ušla nobena beseda, dasi izgovorjena za leseno steno v hiši. In le malo časa je preteklo, pa je natančno vedel, koliko kokoši brska okrog vsake hiše, koliko živine stoji v hlevu in koliko bravk se pase na gmajni.

Nadoskrbnik ga je potrkal po rami, tako zadovoljen je bil, ko mu je logar naznanil, koliko blaga je videl v Škriljah.

In Menat je stikal in stikal še dalje in končno tudi zvedel, kam izgine ob desetinjenu živina, kam gredo takrat spat kokoši in kje se pasejo bravke.

„Čakajte, Škriljani!“

Lahovo srce je bilo zopet na mestu. Že je vedel, kako se bo maščeval in jim zagrenil veselje, ki so ga kazali Škriljani ob zmagi. Njegovo srce se je napajalo ob mislih, kako jim bo zopet kazal svojo moč in kako se bo smejal onemogli jezici Škriljanov.

„Bodo že videli, kaj je graščina!“

Tedaj se je zopet spustil na prepovedane stezice. Celo v Škriljah so ga videli ponoči, pa nobenega ni bilo, da bi vrgel krepelce za njim, zakaj Glavanov Janez je sedel na Žabjeku in si hladil preveliko tresoritost, drugi fantje so bili pa ovce, kadar ovna ni bilo doma.

Košnja je bila minila in tesači so se pri Glavanovih napovedali, da bodo prišli staviti ogredje. Glavan, ki po tisti nepriliki, ki jo je doživel v Ljubljani, ni kazal nobene živahnosti, se je zgenil in je šel po vasi prositi pomagače, ki bi dvignili tramovje. Mati je zamesila in spekla nekaj hlebcev soržnega, pa tudi napotvičila je bila nekaj, da bodo videli, kaj stara Glavanka zna, saj dolgo tako ne bo več mesila, ko je enkrat tako, da se Jože ne more več drugače rešiti.

Banka z žganjem se tudi ni bila še presušila, in ko je stari trkal po nji, je spoznal, da ga bo dovolj za enkratno žejo. Ako pa ne, saj do Kocjana ni daleč in se že sproti prinese.

Ob tej priliki, ko so sedeli tesači in pomagači okrog miz v senci pred Glavanovo hišo in je vsak otepal soržen kos in ga zamočil, kadar je prišla vrsta nanj, ko je vrh slemena na smrečici migljalo nebroj raznobojnih trakov, da so občudovale ženske in otroci, tedaj se je razvezal Glavanu jezik in je povedal, kaj se mu je bilo v Ljubljani pripetilo in kje je ostal tako dolgo.

„Pa se nisi pritožil? O, ti zijalo, ti!“ je vzkliknil Tone, ki je tudi šele sedaj zvedel za Glavanovo nesrečo. „Nič nisi naredil, pa si bil v luknji. Rekurz! Jaz bi mu pomagal!“

„Sedaj vem, da je najlepše, ako je človek zlepa. Nihče več me ne bo zapeljal!“

Tako so postavili ogredje na Glavanov hlev in popravljali likof. Glavan je rekel, da je ta likof tudi za slovo od njegovega gruntovanja, ki je bilo vedno težavno, na koncu pa še najbolje, kar je užil na svetu.

Pri Glavanovih so imeli krovce, Škriljanom se je pa bližala žetev. Po ravnini okrog Iga in Matene ter ob Žegnanim studencu so bili že poželi in tudi na njivah, ki se razprostirajo po pobočjih Mokrca, je žito dobivalo barvo. O sv. Jakobu so želi na Dobrávici in v Kladi, a v tednu po sv. Jakobu so bili Škriljani v pšenični žetvi. Teden kesneje je še samo gospod na Kureščku strašil vrabce po žitu, drugače je bilo že vse pobrano od Iga do Zapotoka. Tedaj je marsikateri gospodar premišljal, kako bi zdel žito v kozelc, katero lato bi bolj tesno natlačil, katero bolj na rahlo, da bi ukanil desetinarje. Vsaka deseta leta je bila po urbarju graščinska, toda nihče ni vedel, pri kateri lati bo začel graščinec šteti. Ali bo zadel na natlačeno ali na rahlo? Ali bo kmet ukanil graščino ali sam sebe?

„Graščina samo žanje, vedno žanje in povsod žanje, čeprav ne seje.“

Ni bilo čudno, da je bil vsak kmet nejevoljen, ko je hodila graščina po žito v njegov kozelc, a mu ni pomagala niti pri setvi niti pri žetvi, in nihče ne more zameriti kmetu, ki je hotel takega delavca s čim manjšim deležem odziniti.

Tako je bilo tudi v Škriljah.

Pri marsikateri hiši, ki ji je tekom leta že zmanjkalo žita in morda že od velike noči niso več pekli kruha, bi bili radi kmalu omlatili, da bi se dalo v mlin in bi bil zopet kruh pri hiši. Toda Bog varuj, da bi bil v kmečkem podu cepec zapel prej, preden je graščina svoj del dobila. Semintja se je sicer pripetilo, da so v revni hiši omeli prav natihoma kake snope ječmena, da se je neslo v stope, toda ako je graščina zvedela in zasledila, kaj se je zgodilo, je pa bila grdogledka in kmetič se je šel postit v grajsko kejhó in od ostalega žita so mu vzeli več kakor desetino.

Ej, graščina ni vedela, kaj je lakota, namesto nje je delal in se postil kmet.

Tiste dni po Veliki maši je bilo, kakor je že bila navada, naznanjeno v Škriljah desetinjje. Takrat je bilo žito dovolj osušeno in se je klasje že rado drobilo pod cepcem. Takrat se pa ni pobirala desetina samo od žita, temveč tudi od prediva, od živine v hlevu in kurje črede na dvoru. Vsak deseti snop in vsako deseto živinče je bilo graščinsko.

Tako je bilo zapisano v urbarju in tega se je držala graščina. Pravično bi bilo, če bi bilo zapisano, da mora oskrbeti graščina tudi deseto družinče, ki bi bilo pod kmečko streho.

Toda tega ni bilo v urbarju in zato ni bilo graščini nič mar, koliko jih seda v kmečki hiši k skledi.

„Graščina jemlje desetino, daje je pa ne!“

Pa vendar vselej ni dobila, četudi je imela v urbarju zapisano. Kmetič tiste dobe je imel največ veselja in zadovoljnega užitka, ako je mogel pri desetini kaj prikriti in desetinarje preslepiti. Tisto se mu je zdelo več vredno kakor vse drugo, kar mu je pustila graščina.

Tako tudi Škriljani niso bili nič v zadregi, čeprav so imeli po desetero in več živine v hlevu in bravk v staji. Tisti dan je vse zginilo, kar je bilo preveč. Živino so privezali v goščah po gmajni, gospodinje so pa poveznile na odvišne kokoši prazne kadi, zaboje ali karkoli je bilo pripravno za tak namen.

Ko je bil še Ahtik na Preseki, so kar vpričo njega skrivali. Ničesar ni opazil. Smejal se je in gledal v drugo stran, za prijaznost je pa dobil kakega janjčka v dar in lepih jarček je bilo vedno dovolj na Preseki.

Menat seveda ni bil tak, pa tudi janjčkov in jarček ni bilo.

Škriljani so skrivaj odgnali živino ponoči, da jih ni nihče videl s Preseke. Med seboj so se pač pogovarjali, kam je kdo gnal in kje je žival privezana.

„V Dolgi dolini sem jih privezal!“

„V Strmo stran sem jih zagnal!“

„Namre jih je pa v Kotel zapodil!“

Tako je že imel vsak prej pripraven kraj izbran, da si ni šele nazadnje iskal skrivališča.

Kocjan si je pa vso stvar olajšal. Pastirja ni imel, sam je nerad preganjal, je pa stopil k Žontarju, ki je bil po urbarju prost desetine. Zakaj pa je bil rihtar?

„Bo-boter! Dva lunka, dva lunka najboljšega Vam zastonj dam, zastonj, če mi spravite pet janjčkov pri vas! Dva lunka!“

„I, kam jih bom pa dejal?“ se je branil Žontar.

„Kar v stajo jih zaprite, zaprite. Kar k vaši čredi. Tam so brez skrbi in jaz ne bom imel nobene sitnosti. Veste, dva lunka!“

„Pa če se zve?“

„Nič se ne bo zvedelo. Dva lunka dobite sedaj, en lunek pa potlej, potlej!“

Rihtar je izpil dva lunka najboljšega pri Kocjanu zastonj, čez noč so pa prišli Kocjanovi janjčki v njegovo stajo.

Tako so bili pripravili Škriljani za desetinenje.

Ob napovedanem dnevu so prihajali desetinarji v Škrilje. Okrog desete ure je bilo, ko so prišli graščinski hlapci in kmalu za njimi vozovi, ki so jih dali in gonili kmetje, kateri so imeli tlako z živino.

Škriljani so pričakovali nadležne goste. Vsak je zase premišljeval, za koliko je graščino okanil, in si natihoma želel, da bi valpet polno lato zgrešil. Škriljanom se je čudno zdelo, da ni bilo od nikoder logarja. Ko je valpet vprašal po njem, ni nihče vedel, kje je, in je moral hlapec ponj na Preseko. Desetinarji pa niso čakali, valpet je začel kar pri prvi hiši. Najprvo je pobiral žito iz kozelcev. Preštel je late in kolikorkrat po deset lat žita je bilo v kozelcu, toliko lat žita so izpraznili hlapci, pa bodisi, da so izpraznili vsako deseto, ali pa kar zapored toliko lat, kolikor je znašala desetina. Nikdar pa ni vzel valpet žita od spodaj, ki je bilo obrano od kokoši, temveč sredi brane ali pa od vrha. Tako, da je bilo za graščino vedno najbolje. Hlapci so pa zdevali snope na vozove, vsako vrsto žita na drugi voz, da se ni mešalo.

Tako je šlo po vrsti od gospodarja do gospodarja.

Ko so pospravili žito, so pobrali povesma in potem je prišla na vrsto živina in kokoši. Tega blaga se ni Bog ve kaj dobilo. Sempatja je bila kaka kokoš ali ušivo tele, ki ni bilo za rejo niti se prodati ni moglo, in je bilo brez večje škode dobro za desetino.

Desetinarji so bili vsi zamišljeni v delo in Škriljani so jih radovedno opazovali pri delu in tako ni nihče videl, kaj se godi okrog njih. Desetinarji še niso bili vsega dela izvršili, ko je pribezljala in pridirjala po ulicah iz gmajne goveja živina in so priskakljale ovce ter se raz-

kropile po vasi. Vsako živinče je sililo v hlev, v katerem je bilo doma.

„Kaj se je zgodilo?“

Škriljani so natihoma kleli, desetinarji so pa zagnali vesel vrišč.

Tudi Škriljanom se je posvetilo, ko so zagledali Menata, ki je prišel z dvema graščinskima hlapcema za živino.

„O, ti pretkanec! Ta nas pa je!“

Tako je dejal Štembav in stopil pred hlev, da je odprl živini.

Logar je pa šel s hudobnim smehom na obrazu po vasi. Gledal je na desno in gledal na levo in vpil:

„Še enkrat bomo desetinili!“

In tedaj je izvlekel iz nedrij papir in bral valptu: „Številka 1 da dve kokoši in eno jagnje!“

„Kaj si dobil?“

„Eno kokoš!“

„Brž po drugo in po jagnje!“

Desetinarji so šli eni zopet v ovčjo stajo, drugi preštevati kokoši.

„Toliko jih mora biti!“

Tedaj je stopil sam logar v hišo, obrnil vse prostore, prevrnil vsako kad, vsak zaboj in mernik.

Pa so prihajale na beli dan kokoši in jarčke iz temnih skrivališč. Vreščale so, ko so jih lovili hlapci, gospodinje so pa vpile:

„Vse požrite! Požreši, nikdar siti!“

Vso vas so obrnili, še k Cecmanovim je šel logar, dasi je vedel, da nimajo zatajenih kokoši in ovac, in prav dolgo se je mudil tam, vse prevrnil in vse preteknil.

„Tako me je vščipnil, da sem vsa črna,“ je pravila kesneje Manca Zazidnikovi Rezki.

„Pa bi ga bila počila!“

„Saj bi ga bila, ko me je pa z drugo roko pobožal.“

Logarjevi zapisniki so se povsod ujemali, samo pri Kocjanu ne. Manjkalo mu je pet ovac.

„Kje imaš ovce, goljufivec?“

„Ko-kolikor jih vidite. Tak toliko jih je!“

„Kam si jih skrila?“

Vse so preobrnili, pa nikjer ne tigu ne sledu za njimi. Pri Kocjanu se je bila graščina vendar uštela.

Kocjanček si je mislil: „Jaz sem jo pa le!“

Pa je gledal jeznoritega logarja, ki se je rotil, da jih najde, če so se v zemljo vdrle. Začel je slediti iznova. Šel je po vseh stajah in pogledal v vsak kot. Nazadnje jo pa ubere še k Žontarju.

Žontar, ki je bil pri valptu, je kar prebledel.

Ni še zbral misli, kako se bo zagovarjal, ko ti že Menat prileti nadenj, kričeč:

„Takega rihtarja ima graščina! Desetini podvrženo blago skriva. Goljuf si!“

Žontar se je nekaj izgovarjal, da nič ne vé, kaj bi bil zakrivil in se graščini zameril.

„Kaj ne boš vedel. Kocjanove ovce si skril. Kolikor jih manjka Kocjanu, toliko je tvojih preveč!“

„Jaz nič ne vem. Kar je v hlevu, je moje!“

„Čak! Pred tremi dnevi sem štel tvoje ovce. Enaindvajset jih je bilo, danes jih je pa šestindvajset.“

„Z mladiči!“

„Pomladanskimi, pa ne včerajšnjimi.“

„Odprite stajo, naj gredo ovce ven!“

Hlapci so odprli in spodili ovce ven in res je pet pomladanskih mladičev ubralo v Kocjanovo stajo, kjer so imeli matere.

„Ste videli?“ je kričal Logar zmagoslavno.

„Dva goljufa! In eden med njima je rihtar.“

Graščinci so se krohotali in vzeli Kocjanu deseto jagnje.

„Vam bom že pokazal!“ se je ustil Menat in Škriljanom kazal pest.

Graščinci so pa ukali in vpili, ko so se z desetino pobirali iz Škrilj. Ni bilo samo mrtvo blago, tudi živina je šla z njimi.

„Ujujuju! Desetina in tlaka mora biti za vse enaka!“

Škriljani so polni ogorčenja vzklikali za njimi ter jim pošiljali v slovo kletve in grožnje.

Polastila se jih je prepadloost. Nezaupanje je padlo mednje.

„Le kdo je pomagal temu zelencu s Preseke, da je vse ovohal?“

To vprašanje je bilo vsem na jeziku in mnogi so bili mnenja, da mu je pomagal rihtar.

„Ta nas je okral!“

In gotovo bi se bilo ob kaki priliki Žontarju slabo godilo, ko bi mu graščina sama ne bila pomagala, seveda

nevede. Vsi, ki so prikrivali, so bili pozvani v graščino, pa tudi Žontar, ki je pomagal Kocjanu prikriti ovce.

In dobili so vsak nekaj dni ječe, a Žontarju so vrh ječe vzeli še rihtarsko oblast.

Poslej so bili v Škriljah vsi enaki. Nobenega rihtarja niso imeli več v Škriljah. Zelo so bili poparjeni, ko so čutili, kako pritisne graščinski val. Malodušni so se brigali samo za svoje bolečine.

Tedaj je iz Ljubljane priletela novica: „Glavanov Janez bo sedel eno leto!“

Toda prav nič jih ni vznemirila, niti ogorčila, saj so sami imeli dovolj svojih lastnih bolečin.

Samo Glavanova mati je zajokala in vzkliknila:

„Eno leto! Kaj bo počel siromak!“

Pa nihče je ni tolažil. Oče je molčal, Tone Krivanoga se je bil umeknil za nekaj časa iz Škrilj. Krivice, ki so jih trpeli od graščine, so ga tako bolele, da se je šel v Ljubljano posvetovat, kako bi se pomagalo.

„Bom pa na cesarja naredil!“ je rekel Tone, ko se je bil vrnil in mu je Glavanka povedala, kaj je Janeza doletelo.

Toda gori na Preseki je bilo sedaj veselje doma. Ob mraku, ko so odšli ljudje z njiv domov in sedeli pred hišami, se je dostikrat razlegnilo ukanje:

„Ujujuju! Ujujuju!“

Pa vriskanje ni šlo tako gladko kakor fantom iz Škrilj, zlasti Glavanovemu Janezu. Ljudje so takoj spoznali, od kod prihaja čudni glas, in so rekli:

„Slišite! Laška sova uka! Slabo vreme bomo imeli!“

IX.

Bilo je nekako leto po dogodkih, opisanih v prejšnjem poglavju. Na zunaj se v Škriljah v tem času ni kdo ve koliko izpremenilo, razen da je slama na strehi Glavanovega hleva zgubila rumeno barvo in bila svetlosiva ter je po vsakem deževju postajala temnejša, da se je kar videlo, kdaj bo enaka drugim streham, ko se bo začel po nji razgrinjati mah in se bo še naselil netresk, da bo imela večno zelen „pušeljc“, kakor ga imajo druge strehe.

V srcih Škriljanov je pa bilo precej drugače. Neuspehi, ki so jih doživljali, kadarkoli so nastavili rožičke proti graščini, so jih zelo potrli in jim vzeli ves pogum,

da bi mislili na obrambo zoper nasilnosti in krivice, ki so jim jih prizadevali graščinci. Srca so jim bila polna togote, ki so ji dajali duška le, kadar so vedeli, da ni blizu graščinskih ušes, ko so bili sami in so vasovali ob nedeljskih popoldnevih ali pa ob dolgih zimskih večerih na preji.

Pozabiti niso mogli dogodkov ob desetinjju, ko jih je bila graščina ,okrala'. Jezilo jih je tembolj, ker je logar zavohal, kam skrivajo blago, in ga ne bodo mogli več skrivati pred desetino.

Zato je bil že vsak sklenil, da ne bodo desetinarji odgnali nobenega repa več iz hleva ali staje, da bo ob pravem času blago prodal ali pa ubil in meso doma pojedel.

Tudi ženske so se zarotile, da ne bo več kokoši pri hiši, kakor je prav.

„Ne bo žrla graščinska gospoda naših kokoši!“

Kocjan je pa vpil:

„Ma-mačke! Mačke bomo redili! Mačke! Pa naj pride ponje graščina z vrečo, vrečo.“

„Tako! Lah s Preseke naj jih pa dere, saj jih zna, in naj navadi gospodo jesti mačjo pečenko namesto kurje!“

Razmotrivali so tudi, kako bi priščenili graščino pri žitu. Tisto pretikanje po letah ni bilo uspešno. Le redkokdaj se je posrečilo prevariti valpta, ki je imel že izvežbano oko, da je oddaleč spoznal, katero snopje je bolj tesno zdeto in se bo več našelo za graščino.

„Kdor ne dela, naj tudi ne je, pravi sveti Pavel,“ je vpil Štembav. „Graščina ne dela, pa tudi jela ne bo! Krompir bomo sadili, pa korenje in repo, od katerih reči se desetina ne daje.“

„Prav pravite, boter,“ mu je potrdil Žontar, ki so mu sedaj dejali tudi Rihtarček, ko mu je graščina odvzela rihtaško oblast. „Krompir, sam krompir!“

In brž so bili vsi teh misli in žal jim je bilo, da že prej niso delali tako. Spomladi so že na marsikateri njivi, ki je bila namenjena za jaro žito, sadili krompir in sejali veliko korenja.

„Krompir in korenje ni v urbarju! Graščina nima nobene pravice do njega!“

Tlaka v graščini se je opravljala silno počasi in površno. Tlačani so se komaj majali in malomarno vihteli orodje. Delo kar ni šlo od rok. Valpti so zastonj vpili in priganjali, nihče ni pohitel, nihče se ni obrnil urneje.

In ko so tlačani po graščinskih posekah zasajali gozdne sadike, se je le malokatera smrečica prijela. Solnce jo je posušilo, ker so bile koreninice preslabo pritisnjene v zemljo, in marsikateri sadiki je korenin sploh manjkalo, ker so bile ostale v tlačanovi roki.

Graščina je preklinjala lene tlačane in tlačani so ji vračali s kletvijo.

Pa ni bilo blagoslova od nikoder; zakaj Bog ni razprostrl roke ondi, kjer so klicali hudiča na pomoč in drug drugega pošiljali v pekel.

Ker je graščina čutila, da usihajo vrelci, iz katerih je dobivala moč in bogastvo, je naročila svojim ljudem, naj kopljejo globlje in bolj pritisnejo, da ožive viri, da se bo zopet napolnila grajska žitnica, da bo iznova oživel kurje dvorišče in bo dovolj janjčkov v grajski staji.

Krepkeje se je razlegnilo vpitje graščinskih valptov, tem več srda se je nabiralo v srcih podložnikov.

„Ali Bog ali punt! Eden nas mora odrešiti, sicer poginemo!“

Tako je dejal Štembav, ko je prišel z vozom s celodnevne tlake domov, ko je vozil drva v graščino in ves dan poslušal zmerjanje valptov ter kletve logarja in hlapcev.

„To ni nobeno življenje!“

Krivanoga, ki se je vedno potikal po Škriljah in jemal Glavanovega Janeza ven, se je seveda ustil, da so Škriljani za nič, ki vse potrpe in vse preneso.

„Graščina vas bo žive odrla ... Udarite!“

„Ti lahko govoriš, ko ti graščina nič ne more. Pa ti udari!“

Pri Glavanovih se je pa bilo precej izpremenilo. Stari je bil dal gospodarstvo iz rok. Odlašal je sicer do skrajnosti, toda ko so začeli spraševati orožniki po sinu Jožetu in so ga imeli zapisanega, da ga spravijo v kosarno, tedaj sta šla oče in sin na Turjak, kjer je stari izročil posestvo sinu, da ga je rešil vojaške suknje. Sicer niso mislili, da bi ga oženili, ker je bila mati še krepka in je lahko gospodinjala, vendar ko je imel sin gospodarstvo, si je želel tudi žene. Oče in mati mu nista mogla ubraniti ženiti se, ker je bil sam gospodar, in pred pustom jo je bil pripeljal gori v Škrilje. Dobil jo je z ižanskega polja.

Stari ni imel več prave besede v hiši, zakaj sin, ki je bil že nekaj let izven oblasti očetove in prebival na Turjaku, se je očetu nekam odtujil in delal po svoji glavi.

Mati kajpada je še gospodinjala bolj iz potrebe kakor pa vneme. Mlada gospodinja, bleda in slabotna stvar, počasno in krmežljivo ženšče, ni bila vajena gospodinjstva; vrh tega so jo tlačile kmalu po poroki vse različne bolezni, da je najrajši polegala in njene noge, vajene prožne barjanske zemlje, so takoj dobile krvave žulje, ako je hodila po trdih škrljanskih tleh na delo.

„Kaj smo dobili! Kaj smo dobili!“

Tako je tarnala stara Glavanka, kadar sta bila sama z možem. Oba sta bila nezadovoljna s sinom pa tudi s snaho, nezadovoljna z razmerami v domači hiši in si želela Janeza domov.

„Janez! O, zlati Janez! Ta je vse kaj drugega!“

„Kar potrpi, stara! Ko pojde Janez k Cecmanu, pojdeva pa z njim!“

In tako sta imela sina Janeza čimdalje bolj v mislih in v srcu.

Janez je pa tedaj preživil dolge dneve in strašne noči v jetnišnici med hudodelci in vlačugarji. Podnevi je delal zunaj v varstvu stražnikov, ponoči je pa ležal na trdih jetnišniških deskah, odet s skromno odejo, polno vsakovrstne golazni. In v tistih nočeh, ko ni bilo od nikoder blagodejnega spanca, ki bi mu olajšal za nekaj časa trpljenje, ki mu ga je naklonila usoda, so splavale njegove misli vedno pod Mokrc, na čigar pobočju so položene Škrilje in druge vasi, kjer prebiva njegov oče in njegova mati in kjer je doma v leseni koči Cecmanova Manca. Tedaj je pač pozabil na bolečine, ki so mu jih povzročale trde deske; srbečica, ki jo je povzročala golažen po njegovem životu, je postala znosnejša in prazni želodec se je še bolj skrčil, da ni občutil glada. Manca je bila tista zvezda, ki mu je razsvetljevala temo ječe ob dolgih nočeh, zvezda, ki mu je vedno migljala in vklepala njegovega duha, da se je vzpenjal kvišku in ni sahnil v dušljivem ozračju jetnišnice, zvezda, ki je užigala njegovo hrepenenje po prostosti in ga vabila k sebi.

„Manca! Moja Manca!“

Tako je klical dan na dan z vso dušo in z vsem srcem, klical vsako uro in vsak hip.

„Ali še cvete v njenih oknih nagelj in rožmarin? Ali ima še v mislih tebe in samo tebe?“

In tedaj se je spominjal vseh dogodkov, ki jih je doživel v Škriljah, spominjal tudi logarja pod Cecmanovim

oknom. O, tedaj je pač vzkipelo po njem, sovraštvo je oživel in klicalo po maščevanju.

„Lej! Logar je kriv tvoje nesreče!“

Tem klicem je odgovarjal:

„Naj bo! Mance pa le ni dobil!“

In ta zavest je polagoma pogasila sovraštvo in udušila željo po maščevanju. Res je, da je včasih vstala skrivaj, tako tam prav zadaj v srcu sitna misel, zoprni dvom, ki se je oglasil:

„Ali ti je pa ostala zvesta?“

Tedaj je poteptal tisto odurno misel in jo zavrgel kakor grdo golazen.

In tedaj je zaslišal njene zadnje besede, ko je klicala: „Oči mu bom izpraskala!“

Spomin teh besedi ga je potolažil in pomiril.

Tako je živel leto in dan in prešteval dneve in ure do trenutka, ko ga bodo izpustili iz ječe in mu rekli:

„Prost si. Pojdi!“

Domači ga niso obiskovali. Mati je bila pač parkrat pri njem, a kaj taki razgovori vpričo čuvaja, ko se ne more pokazati prisrčnost, kakršna je mogoča le v zaupnem krogu. Najrajši bi bil govoril z materjo o Mancu, česar pa vendar ni mogel.

„O, ko bi prišla Manca!“ si je mislil včasih, ko bi jo videl in govoril z njo dve, tri besede.

Seveda Mance ni bilo. Tudi ji ni poslal pošte, naj ga pride obiskat, zakaj čutil je le preveč, da se marsikdo ogne jetnikov. Zadrege ji pa ni hotel napravljati in zato niti povpraševal ni po nji.

Končno so se stekle ure bivanja v ječi in je napočil trenutek, ko je slekel jetniško obleko in postal človek, ki gre, kamor hoče, in dela, kar hoče.

„Prost! Prost!“

To so občutki, kakršnih ne more opisati nobeno pero, ki jih pozna le tisti, ki je kaj takšnega doživel.

V pisarni je dobil na roko nekaj zasluženih krajcarjev, dobil še nekaj ‚očetovskih‘ opominov in potem je šel ven iz sivega zidovja v svoji obleki brez oboroženega spremstva. Le gladko ostrižena glava je spominjala na bivanje v ječi.

Ker ni hotel priti podnevi domov in ni hotel srečavati znanih ljudi po lžanskem, je ogledoval Ljubljano, nakupil nekaj sladkih stvari za Manco in potem čakal v

gostilni, da se je pomeknilo solnce proti Vrhniki in se bližalo zatonu. Zadnji žarki so padali na cesto, ko je krenil Glavanov Janez čez Ljubljano na ižansko stran in se spustil po cesti, ki se v ravni črti pne po Barju. Na desni in levi ob nji so bili zasajeni jagnjedi in topoli, kolikor daleč je segalo mestno ozemlje. Naravnost pred njim, že pod gorami, se je belil ižanski grad, katerega okna so gorela od solnca. Na višavah nad Igom so se pa belile cerkve na Golem in na Kureščku. Sv. Ahec je stal na strani kot bi stražo stregel pred Turjakom. In tam nad Igom, na zelenem, položnem pobočju Mokrca, se je pa razprostirala vas Škrilje, podobna oddaleč umazani lisi na zelenem prtu. Tja je neslo Janeza. O, ko bi mu dal Bog peroti, kako bi poletel skozi sinji zrak.

„Kaj mu bo rekla, ko bo prišel.“

To je hotel spotoma ugeniti. Ječa ga vendar ni mogla odtujiti njenemu srcu, ko ga ni omadeževal pečat zločinca, ker ni bil ne tat ne ubijavec ne morivec, niti še kaj hujšega. Usekal je bil tistega, ki je zalezoval njo in bil nevaren časti deklice, ki je bila namenjena njemu. Zato so ga zaprli. Ali mu more kaj očitati? Njegova vest mu ni očitala nič grdega in nečastnega, česar bi se moral sramovati, zato je bil miren, vesel in zadovoljen in v takem razpoloženju je bolj plaval kakor hodil po prašni cesti. Niti zapazil ni, kdaj je pustil drevored za seboj, niti ni opazil dolgočasne barjanske samote, ki je prežala od obeh strani nanj. Takrat so bile hiše po Barju še redko sejane in pot preko Barja ponoči nič kaj vabljiva. Zarja na zapadu je dogorevala in na jasnem nebu so žarele nebrojne zvezde, ko je prišel na ižansko polje in so začele pred njim vstajati iz poletnega mraka ižanske vasi, potem Studenec s cerkvi; pa on ni videl vasi, ki so ga pozdravljale po dolgem času, in ni prešteval zvezd, ki so mu migljale od zgoraj, on je hitel le za svojo zvezdo, ki mu je svetila v Škriljah in mu kazala pot skozi temino.

„Manca! Moja Manca! Nevesta moja!“

Nič ga ni zmotilo. Nikjer se ni ustavil. Naprej, le naprej! mu je ukazovalo srce in ga gnalo brez prenehljaja. Kot bi mignil je šinil preko Studenca, kjer so na vasi še fahtje šundrali; kmalu se je vzpel na Dobravico in potem je šlo više, vedno više in kar naenkrat je bil na vrhu. Pred njim je ležala domača vas, kjer sta oče in mati, kjer ga pričakuje nevesta.

„Ali sluti, da prihajam?“

Izza dolenskih gričev, tam za Sv. Ahcem, se je začel dvigati mesec. Njegova mehka svetloba se je razlila na pokrajino. Janez se je usedel, da bi se oddehnil in umiril srce, da bi uredil misli in želje. O, kako je bila noč velikega srpana lepa, kako je bil prijeten njen hlad po vročem dnevu!

V Škriljah se ni nič genilo, nič oglasilo. V mesečini so se razločevale strehe in kmalu je zapazil novo streho domačega hleva.

Oh, koliko spominov je naenkrat vstalo v njegovi duši, ko je zagledal samo novo streho. Razložil je poleg nje rodni krov in dalje v vasi je poiskal krov Cecmanove bajte, pod katerim sniva njegova izvoljenka in njegova nevesta, kakor misli sam in nameravata oče in mati in odobrava tudi njen oče. In od tam so splavale njegove oči tja, kjer je morala stati logarjeva hiša na Preseki, in potem se je ozrl višje gori v temne lesove Mokrca.

Tedaj je vstajal v njegovem srcu tudi gnev do njega, ki je bil kriv, da toliko časa ni gledal lepih domačih krajev in ni obiskoval neveste. Od Klade gori se je začulo fantovsko petje, in ko je posluhnil, se mu je prav zdelo, da pojo ono, ki je logarju gnala kri v glavo.

Nasmehnil se je in potlačil gnev. Odpustil je v srcu Menatu, s porogljivo pesmico se je bil dovolj osvetil.

V Námršlju so zalajali psi in kmalu nato je odbilo na Golem polnoči.

Vstal je odpočit in je šel dalje po znani poti, kjer je bil vsak kamen na istem mestu kakor prej in je rastlo v mejah ob poti trnje. Nič se ni bilo izpremenilo.

Vas je že spala, ko je prišel od dolnje strani vanjo. Nobene luči ni bilo nikjer, niti fanta na vasi. Zazidnikov čuvaj se je zagnal vanj, a ko ga je spoznal, se je dobrikaje smukal okrog njega. Skoraj je zagledal Cecmanovo bajto, kamor je bil najprej namenjen. Potrkal bo in jo poklical ter ji povedal, da je prišel domov, da ostane doma in da bosta kmalu mož in žena.

Manca! Zvezda, ki mu je svetila v temi žalostne ječe! Upanje, ki ga je bodrilo v dnevih trpljenja in bridkosti! Vir veselega hrepenenja! Manca!

„Manca! Ljubezen moja!“

Pospešil je korake. Čudno se mu je zdelo, ko je opazil luč v hiši. Osupnil je in nekaj ga je stisnilo pri srcu.

Ali je v hiši bolezen? Ali je Manca bolna? Ali umira Cecman, njen oče?

Okna na vas so bila zagrnjena od znotraj, da ni mogel pogledati v hišo, zato je šel k stranskemu oknu, ki je bilo obrnjeno na dvorišče in ni bilo zagrnjeno. Leščerba je slabo svetila, tako da je Janez le polagoma razločeval predmete v hiši. V zapečku je visela ženska, na klopi pri peči je nekdo ležal, a na postelji je sedela tudi ženska. Ko je bolj pogledal, je spoznal Manco. Na prsih je pa nekaj držala. Podobno je bilo štruci ali obvezani roki, ki jo je pestovala.

„Bolna je!“ je mislil in usmiljenje je napolnilo njegovo srce.

Naslonil se je na okno in rahlo potrkal, kakor bi se bal vznemirjati jo.

Tedaj se je ženska na postelji zdrznila in otroški jok se je razlegnil po sobi in udaril Janeza po glavi.

Kakor bi bilo treščilo vanj, tako brž se mu je vse posvetilo, da je vse videl in vedel.

Manca — mati!

Vsi neprijetni občutki so silili hkrati na dan. Jeza, žalost, razočaranje.

S pestjo je udaril po oknu, da se je streslo in se je steklo razletelo na vse strani.

„Manca!“

Glas, poln togote, poln bridkosti, se je izvil hropeč iz njegovih prsi.

„Manca!...“

Grdo besedo je pristavil k tako ljubljenu imenu, a ni bila samo grda, temveč tudi resnična in mu je prizadejala nepopisne bolečine.

Živa štruca se je zatočila vekajoč po postelji, mlada mati je pa od strahu in presenečenja zatrepetala, in ko je spoznala obupni glas, tedaj je zakričala:

„Janez! Janez! Janez!“

Zakrila si je obraz in zajokala na ves glas in ihtela, da je drgetala po vsem životu.

Ženska v zapečku je planila po hiši še napol v spanju in vzklikala:

„Jej, jej! Kaj je pa to?“

„Kdo pa je? Kdo nereduje?“ je zavpil Cecman, ko se je skobacal s klopi in stopil k razbitemu oknu.

Janez je z glavo v oknu še enkrat ponovil grdo besedo.

Tedaj ga je Cecman spoznal po glasu in ga ustavil: „Kaj sedaj razgrajaš? Prej bi bil prišel! Kje si pa bil tako dolgo? Sedaj pojdi spat!“

„O, kako si me ogoljufala! Manca!... Sram te bodi!“

To je še vzkliknil in šel od okna, da se je umeknil radovednim sosedom, ki so že spraševali skozi okna, kaj se godi na vasi, in tu in tam so se že odpirala vrata.

Janez pa ni bil pripravljen, da bi se sedaj razgovarjal z ljudmi.

„Jezus! Kaj sem naredila!“

Globoko kesanje je zvenelo iz besedi, ki so priletele odhajajočemu Janezu še na ušesa, a ta ni bil še pripravljen na odpuščanje, da bi stopil nazaj in ji segel v roko.

Naenkrat ni bilo nobene zvezde več na nebu, ki se je še pred nekaj hipi tako ljubko smejala. Zvezda, ki ga je vodila, je ugasnila in hipoma je bila povsod trda tema, da ni vedel ne kod ne kam. Žalost mu je napolnjevala dušo in bridkost je hotela razgnati njegovo srce.

Ko je prišel pred domačo hišo, tedaj se je zgrudil na tnilo, truden in potrta, kakor še nikdar ni bil v svojem življenju. Zakril si je obraz in se bridko zjokal, zjokal na glas, da so se prebudili domači in prišli ven gledat človeka, polnega bridkih bolečin, katere si lajša s solzami.

Materino srce je zaslutilo sina. Sklonila se je k njemu in ga prisrčno objela.

„Janez! Moj sin! Kaj ti je?“

Oče je pa dejal:

„Ali si vendar prišel! Kaj ti pa je, da tako rovendaš?“

„Jezus! Jezus! Manca!“ je zastokal Janez in pogledal mater in očeta ter pogledal brata in žensko, ki je stala poleg njega, kakor bi iskal pomoči in tolažbe.

Ženska, ki je še ni poznal, se je pa zarežala:

„Za ono joka, ki se je Menatu vrgla pod noge. Ni vredna solze!“

„Ali je to res? Z Lahom?“ se je zagnal Janez, ko je doumel zaničljivo izgovorjene besede in pričakoval potrdila, gledajoč enega in drugega.

Molčanje mu je potrdilo resnico novice, ki jo je slišal.

„Tako, ta je to naredil! Ta s Preseke!“

Strašna kletev je bruhnila iz njega, vstal je in se obrnil, da gre izvršit smrtno grožnjo in se osvetit Lahu za vse, kar mu je povzročil hudega in bridkega.

„Jaz ga bom!“

Škrtnil je z zobmi in oči so se mu zasvetile od divjega hrepenenja po maščevanju.

„Strl ga bom kakor gada! Nikoli več ne bo zalezoval!“

Toda, ko se je obrnil, da bi šel takoj izvršit krvavo grožnjo, tedaj se ga je oklenila mati in oče ga je prijel in tudi Jože je stegnil roko, da bi ga ustavil.

Držali so ga in mu prigovarjali, naj bo pameten, naj pusti Laha, ki ni vreden, da bi pošten človek zaradi njega naredil greh.

Pa se je le upiral in zaganjal. Strast maščevanja, ki ga je bila popolnoma prevzela, je iskala duška.

„Moram ga! Pustite me, jaz ga moram!“

„Janez! Sin moj! Otrok moj! Ne zapusti svoje matere! Ne zapusti me! Nikar se ne pogublaj!“

Tako je prosila mati in se ga še tesneje ovijala, da bi ga priklenila nase, da bi ga rešila grozних namenov, ki jih je hotel izvršiti.

„Sin! Ali me nimaš več rad? Ne ljubiš svoje matere? Celo večnost te nisem videla, a sedaj nočeš, da bi se te nagledala. Janez! Janez! Ubogaj me! Pojdi v hišo! Janez, tvoja mati sem!“

In kakor se vda vroče železo pod udarci kovaškega kladiva, tako je odnehaval Janez v svojih namenih radi iskrene prošnje svoje matere. Postajal je mehkejši, v srcu se je polegal vihar.

„Pojdi v hišo, ko te prosimo. Pogovoriti se daj, saj nisi živina; toliko časa se nismo videli,“ je prosil oče in ga vlekel nazaj.

In brat ga je držal in prosil in svakinja ga je nagovarjala: „Pojdi v hišo, se bomo vsaj spoznali!“

Naposled so ga spravili v hišo, kjer se je zgrudil k mizi na klop in si podprl z obema rokama glavo ter bridko jokal in ječal, a tudi klel in se grozil, kakor so pač nanesle misli, ki so se mu podile po glavi druga za drugo.

Nič ni bil lačen, samo žejen, žejen.

Mati mu je prinesla hladnega mleka, da se ga je napil. Potem je začutil tudi praznoto v želodcu, da je stegnil roko po črnem kruhu, ki ga je bila položila predenj svakinja.

V peči je zaplapolal ogenj.

Pogledal je materi v obraz, pogledal očeta in videl brata in ženo njegovo. Razgledal se je po hiši, razsvetljeni od lesene luči. Tako je bilo kakor nekdanj. In ko ga

je obdalo to občutje, ko je njegova duša vsrkavala mir domače hiše in so ljubljene obrazi polni sočutja in ljubezni zrlji vanj, tedaj se je kri, ki je vrela v njem in razburjala strasti, začela počasneje pretakati po žilah in strast se je polegala.

In tedaj so mu povedali, odkod je doma nevesta, njegova svakinja, povedali so mu, da Žontar ni več rihtar in kako je spodrsnila Manca. Nihče ni nič slutil. Pred nekaj časom je pa počilo, in ko je Cecman robantil, da je prišla mirit vsa vas, tedaj je povedala, da bo oče — logar, lažnivi nasilnež.

„Ubijem ga!“ je zopet vzkripelo v njem, da je skušal vstati, pa so ga potlačili nazaj in pomirili z jokom in besedo.

„Pusti ga! Dovolj nam je že naredil hudega!“

„Zato pa!“

Tedaj je dejal oče:

„Vidiš fant, ali se je bilo treba zaradi ženske preganjati z graščino? Ali je bila vredna?“

„Oče! Kaj Vi veste. Jaz sem jo imel rad.“

„O, dobro vem. Ni bilo vredno! Zaradi nje že ne! To vsi vidimo. In toliko smo pretrpeli!“

„Pa saj jo lahko dobiš, če jo hočeš, saj poznaš Laha, ki jo bo gotovo pustil v sramoti,“ je menil Jože.

„Jaz pa naj bi zibal njegove otroke,“ je dejal bridko Janez. „Ne! Ne! Nikdar! Zlodi s Preseke bi se mi preveč krohotal! Na konec sveta grem rajši!“

In čudno, stari je pograbil to misel ter mu pritrdil: „Le pojdi! Ko ne boš videl nje in ne boš več srečaval njega, boš našel zopet mir srca. Umekni se graščini, ki ti je vedno za petami. Tudi jaz bi šel, ko bi bil mlad.“

„Pojdem! Saj je vse drugače, nego sem mislil. Precej grem, še nocoj!“

Mati ga je sicer ustavljala, naj ne hodi po svetu, a ko je končno spoznala, zakaj mu oče prigovarja, mu ni več branila.

„Saj res! Pojdi! Tesno je že v naši hiši. Svet je velik in ondi ne boš srečaval Menata in boš pozabil Mance, ki te ni mogla dočakati v zvestobi!“

Skuhala mu je nekaj, ki je bilo za večerjo in zajtrk, nakuhala mu je jajc za popotnico, in preden je pogledal beli dan skozi majhna okna, je bil Glavanov Janez opravljen, da gre z doma, kamor je še pred nekaj urami hitel z nepopisnim hrepenenjem.

„Zakaj ga nisem?“

Tako je večkrat bruhalo iz njega, da se je videlo, kako bi se rad osvetil, kako črti njega, ki je utrgal cvet, o katerem je sanjal in ga ožarjal s svojo ljubeznijo.

Oče je razvezal mošnjiček in mati je poiskala v skrinji petice, ki jih je imela shranjene za hude čase, in sta mu izročila za popotnico.

Ko je Janez vstal, da gre, tedaj je nastal pri Glavanovih iznova glasen jok.

Brata sta si segla molče v roke, svakinja je nekaj čebrnala, ko se je poslavljala, oče in mati sta šla pa z njim, da sta ga spremljala.

„Pojdi v imenu božjem, da ne boš tukaj še bolj nesrečen! Tukaj se samo graščincem dobro godi!“

Tako je ponavljala oče in si brisala solze, mati je glasno ihtela in ječala ter klicala na pomoč Marijo s Kureščka in Jezusa.

Vas se je prebujala, ko so šli. Iz Cecmanove bajte se je slišalo jokanje in tarnanje. Mlada mati se je obtoževala, klela zapeljivca in hrepeneče klicala njega, ki ga ni bila pozabila, pa ga je bila izdala. Bridko kesanje ji je razjedalo srce, ki se je vdajalo obupu.

„Kaj sem naredila! Oh, kaj sem naredila! Zavržena bom!“

Janeza je presunilo njeno ječanje. Nekaj, kakor misel odpuščanja, ga je obšlo, da bi se sklonil k njej in jo potolažil. A vmes se je slišalo vekanje otroka in otrokovo vekanje ga je spomnilo na očeta in tedaj je zopet zavihralo po njem.

„Zapeljivec prekleti! Enkrat te bom že dobil!... Kar sedaj grem tja, da ga bo prej konec!“

Komaj sta ga stara spravila naprej. Za vasjo so zavili na kolovnik, ki vodi tja doli v Iško do Iške vasi, kjer ga ljudje niso tako poznali in se je ognil znanim vasem, kjer bi moral odgovarjati na vprašanja radovednežev; a on se je imel toliko pogovoriti sam s seboj, da ni prav nič želel ljudi.

Na vrhu pri znamenju, kjer se pot prevlači v Iško, so se ločili. Izvil se je prisrčnemu objemu matere in stisnil roko očetu, ki mu je še dejal: „Kmalu pridemo za teboj!“

Janez se je opustil hitro navzdol, da bi še dobil kako ladjo, ki bo vozila zjutraj drva v Ljubljano, in se odpeljal z njo.

Oče je zrl za njim in si brisal oči, a mati je klečala pred znamenjem ter pošiljala prisrčne prošnje h Križanemu, izročujoč sina v varstvo njemu in njegovi Materi.

Ko je Janez izginil v gozdu in ni bilo nikjer več nobene planote, preko katere bi vodila pot in bi ga oče mogel še enkrat videti, tedaj je rekel ženi:

„Pojdiva!“

Prekrižal se je in začel glasno moliti rožni venec in molil do vasi. Žena mu je odgovarjala zbrano in iskreno, proseč blagoslova za sina, ki beži iz domačije in išče srčnega miru zunaj med tujimi ljudmi.

Na vasi ju je ustavil Štembav, ki je stal pred hišo in premišljal, katerega dela bi se najprvo lotil.

„Kje sta že bila tako zgodaj?“

„Pa saj vem,“ se je hitro popravil. „Saj je bilo dovolj šundranja nocoj. Torej ga nista mogla ustaviti.“

„Rada bi ga bila ustavila, če je prav tako prišlo, kakor nismo pričakovali. Pa kaj, ko je tako nagel! Naj bi bil srečal tega podjeda s Preseke, pa bi bila nesreča. Sam sem mu prigovarjal, naj se umakne, da bo pozabil.“

„Komaj sem ga videla, pa je moral že iti!“ je pristavila mati v solzah.

In ko so še tako premotrivali, kaj je pognalo Glavanovega Janeza po svetu, so bili mnenja, da je bila končno graščina tista, ki je obteževala mirno življenje in ki vedno grozi vsem, ki se ji ne uklonijo v vsaki stvari.

„Hudo nas je dala graščina! Hudo!“ je končal Glavan.

In odmevalo je:

„Prekleta graščina!“

* * *

„Udarimo!“ — tako si večkrat slišal, dragi čitatelj, v tej povesti. Skoro gotovo si napeto čakal, kdaj bodo kmetje udarili in se otresli graščinskega jarma. Toda vselej je zmagala graščina in jih le na novo pritisnila; grozeči vzkliki so utihnili na ustnicah, niso pa umrli v dušah. Kakor daljni grom so bili pred letom 1848, ki tedaj še ni bil nevaren graščakom, napovedoval pa je velik vihar, ki je tudi resnično izbruhnil.

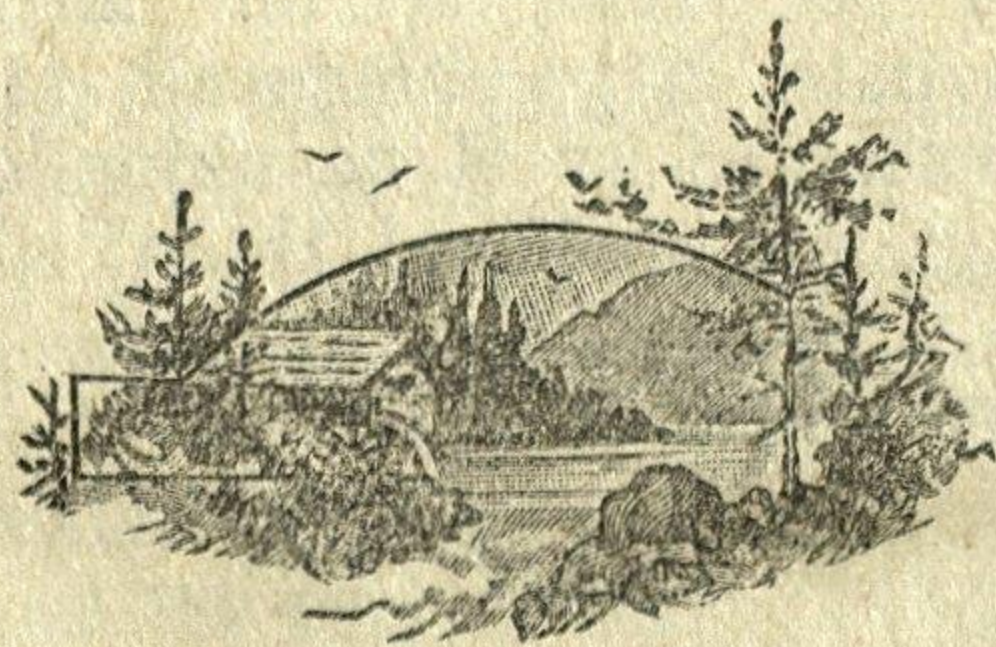
Ko sem kajkrat pohajal po lžanskem, sem pogosto poslušal dogodke iz one dobe, ki še žive in romajo od ust do ust, tožijo o tlaki in graščini, pa tudi slavo pojejo

Ižancem v letu 1848, v dobi osvobojenja izpod graščinskega jarma. Toda že ginejo te povesti, svet drevi nagloma v novo bodočnost in pozablja preteklost, pozablja trpljenje očetov in njihove boje za svobodo. Zato sem sklenil, da vse te dogodke otmem pozabljivosti, in sem stikal pri starih očancih, po kroniki gospoda Janeza iz Škocijana, po zapiskih iz tedanjega časa, dokler se mi niso strnili dogodki po osebah in dejanju v povesti.

Ko je bila veriga dogodkov izpopolnjena in sklenjena, sem dejal sam pri sebi: „Fant, sedaj pa pojdi in zapiši!“

Napisal sem najprej zgodbo, kakor ste jo baš prečitali. To pa zategadelj, da boste umeli, zakaj je bil nastal na Ižanskem leta 1848 vihar, ki je bil pretresel in vznemiril vso deželo, in je vzklik: „Ižanci gredo!“ razburjal belo Ljubljano takisto kot turjaško graščino.

O tem kmečkem puntu Ižancev sredi splošnega meteža in zmed v letu 1848 bo poročala povest „Peklena svoboda“ v bodočih „Večernicah“, kjer bomo srečavali spet naše znance iz Škrilj, ki jih je graščinska pest sicer razkropila, ni pa jim zatrla hrepenenja po svobodi.

žnja

na

ANKA

AD

Izdala in založila Družba sv. Mohorja.

1925.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja na Prevaljah.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000075580

COBISS

